Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SYDTHY ÅRBOG
1984

SYDTHY ÅRBOG
1984

Redaktion:
Bestyrelsen for Egnshistorisk Forening for Sydthy
(se side 80)

ISBN NUMMER 87 85137 08 1

Omslagets illustration:
Leo Estvad, Lodbjerg

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af Koldby Bogtrykkeri I/S (07 - 93 60 30)
Skriften er 10 punkt Garamond fra CompuDan

Omslaget er Antik cover og papiret Uno-matt 115 gr.
fra Winther Papir

Indbinding er udført i Rounborgs grafiske Hus

SYDTHY ÅRBOG

1984

Udgivet af
EGNSHISTORISK FORENING FOR SYDTHY

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord 5
Erindringer fra min barndom 6
Vestervig Marked 10
Turistreklame i 1800-tallet 12
Det store Lager på »Søvang« 12
En auction over Hassing Kirke 13
Lodbjerg Fyr er fyldt 100 år 14
De gamle marknavne i Boddum 15
Presseetik for 100 år siden 16
Stavnsbåndet 20
Hvidbjerg v. Aa fodboldhold for 75 år siden 20
Originaler og andet godtfolk i Ullerup og Heltborg 22
Fra Vestervig Amts auctionsprotokol 25
Villerslev skole 1984 26
Holmgaard skole ca. 1884 28
»Gårdhus Mølle« — en tidligere industrivirksomhed i Sydthy 30
Kvæghyrden fra Ørum Sø 36
Lang dags rejse 41
Det gotiske alfabet 45
Krigen 1864 46
Medalliemænd i Ydby 52
Mindeskrift 53
Bryllupssang 54
Uddrag af gammel jordebog fra Vestervig Kloster år 1687 55
Fiskeri med havbåde 56
Fra Agger 57
En Sammenkogt ret 58
Sommerturen 77
Sydthy Egnshistoriske Arkiv 78
Egnshistorisk Forening for Sydthy 79
Hvordan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy 80

Sydthy Årbog 1984

Ved redaktionen af 1. udgave af »Sydthy Årbog« har vi arbejdet ud fra følgende kriterier:

1: Bogen skal have et smukt udseeende, der umiddelbart tiltaler brugeren. Til denne del af arbejdet har vi fået gode råd af en gammel bogkunstner, Leo Estvad, der også har været så venlig at stille en tegning til rådighed, så bogens »ansigt« bærer præg af samspillet mellem detaljen i naturen — i form af estvadske nåletræer — de store linjer i det thylandske landskab og den høje himmel. Tak til Leo Estvad!

Bagsiden viser én af Danmarks smukkeste gravsten fra middelalderen, Christine-stenen i Vestervig kirke, fra 1200-tallet.

2: Bogens indhold skal formidle såvel den brede fortælling som den grundigere gennemgang af et lille forskningsområde. De »gamle nyheder« skal serveres på en levende måde, så de bliver læst af læsere med vidt forskellige forudsætninger. Et æstetisk præg skulle gerne være bogens særkende, både udvendig og indvendig.

Når der skrives lokalhistorie, er der en vis risiko for, at man glemmer, der ligger en verden uden for sognet, som selv de gamle, isolerede samfund var afhængig af. Der er kort sagt en tendens til »at gøre landsbyens gadekær til verdenshavet«. Typisk er også, at 1800-tallets gård-(mands-) historie dominerer. Der er dog mange muligheder for at træde nye spor i forskningen. Nye emner og samfundsgrupper kan behandles, og den traditionelle tidsramme kan sprænges. Thy er så rig på forhistoriske mindesmærker, og arkæologien har bestemt også sin berettigelse i en historisk årbog. Og hvad med den sorte og glemte middelalder? Her er vore kirker rige på f.eks. fine stenhuggerarbejder. Man må heller ikke glemme, at historien rækker helt frem mod vor egen tid. Eksempelvis kan det nævnes, at der måske er skrevet meget om andelsbevægelsen og mejeriets oprettelse, men hvordan det senere gik mejeriet, har man ikke beskæftiget sig så meget med, selv om dets nedlæggelse vel optager mennesker meget i de små samfund. Historien bliver bedst, når den rækker »fra fødsel til død«. Trangen til og glæden ved at skrive lokalhistorie er stor i disse år, og vi håber, mange vil bidrage med artikler til »Sydthy Årbog«. Såvel maskin- som håndskrevne manuskripter modtages, og vi hjælper gerne med at redigere stoffet.

Hvorfor beskæftiger vi os så meget med lokalhistorien i en tid, hvor selv det lille samfund har fuld fart på ind i fremtiden? Hertil svarer konsulent i lokalhistorie, Verner Bruhn: Ikke for at flygte fra nutidens virkelighed, men for at hente lyst til at leve i den, og erfaringer til at angribe problemerne.

Hermed ønsker redaktionen
god læse- og skrivelyst!

Erindringer fra min barndom

Af Laust Staursbøl Laustsen, Ydby

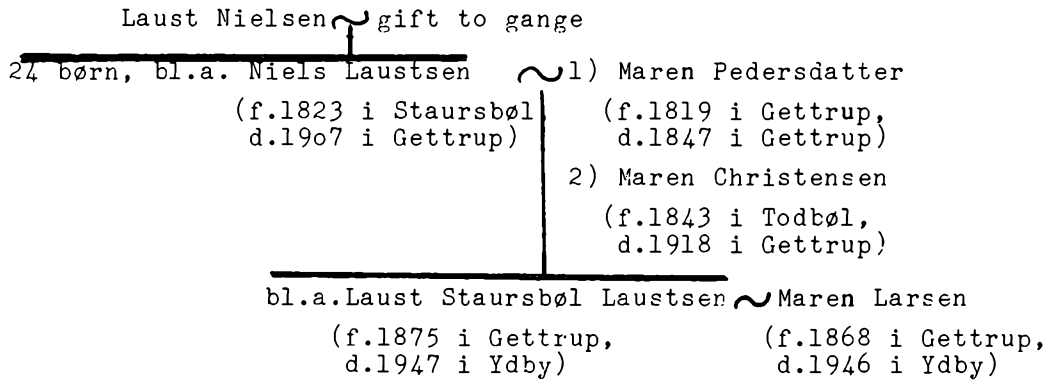

Fra bedstefars to ægteskaber var der 24 børn, hvoraf jeg kan huske følgende, alle med kaldenavnet Staursbøl (efter gården »Vester Staursbøl«): Kresten i Vesterby, Jens i Visby, Laust i Gydkjær, Hans i Vestervig, Peder i Ettrup, Niels i København, Karen, gift med købmand Helt i Gjettrup, Maren, gift med Niels Frost i Gjettrup, Else, gift med Thomas Hule i Kobberø, Karen, gift med Kr. Rasmussen i Sindrup, Sedsel, gift med A. K. Knorborg i Grurup.

Min far blev forkarl i Øster Dovergaard i 19-årsalderen, og han blev der i syv år, til han blev gift. Første år tjente han 10 specier, træsko og 1 pund uld. Efterhånden steg lønnen til 16 specier, træsko og uld, og han fik i de syv år opsparet 100 specier (= ca. 400 kr.). Da han flyttede derfra, var det meningen, at han skulle have overtaget barndomshjemmet, V. Staursbøl, men han turde ikke, da han skulle give 800 specier for gården og derfor ville komme til at skylde 700 specier. I stedet købte han Gjettrup Kirkegaard, hans første hustrus fødehjem, for 200 specier. Det var sløje tider og kort før høst, vistnok i 1868, kom der en brandstorm, som slog det meste af kornet af. Det år kunne der købes en god ko for 4 rigsdaler og en hest for 5-6 rigsdaler. Vi boede i gården til 1893 og fik da 13.800 kr. for den. Hvert år solgte vi en del korn. Et år fik vi 3,75 kr. pr. tønde, og et andet år 3¼ øre for pundet. Vi solgte gerne 3-4 1½-års ungkreaturer om foråret. Et år fik vi 385 kr. for 5 kreaturer, og så skulle vi trække dem til Ydby Gamle Kro. Det var en mand fra Lyngs, der havde købt dem. Vi havde gerne 14-16 høns. For 80-100 kr. købte far om foråret i Agger 4 får, der skulle have lam. Selv slagtede vi om efteråret 2 lam og 1 får, resten solgte vi. Vi var 3 søskende, 2 drenge og 1 pige. Ind til vi blev så store, at vi kunne hjælpe til, havde far en konfirmeret dreng fæstet.

Min fars farfar var 106 år, da han døde, og min bedstemor, som jeg kan huske, var 96 år, da hun døde. Hun var de sidste år hos faster Else i Kobberø. En gang var hun gået ud i stalden og var gledet omkuld og havde brækket det ene lår. Det kom hun sig aldrig over. Fars første hustru døde som sindssyg, da de havde været gift i 12-13 år. I ægteskabet var der en søn, der døde som barn. Far var enkemand til 1865, da han blev gift med min mor, Maren Kristensen. Hun var født i Todbøl, men hendes forældre flyttede til Tygstrup, og hendes far kom til at tjene på Vestervig Kloster Overgaard under to ejere, den sidste var hestehandler Stokholm. Bedstefar døde på gården efter at have været røgter der i 47 år.

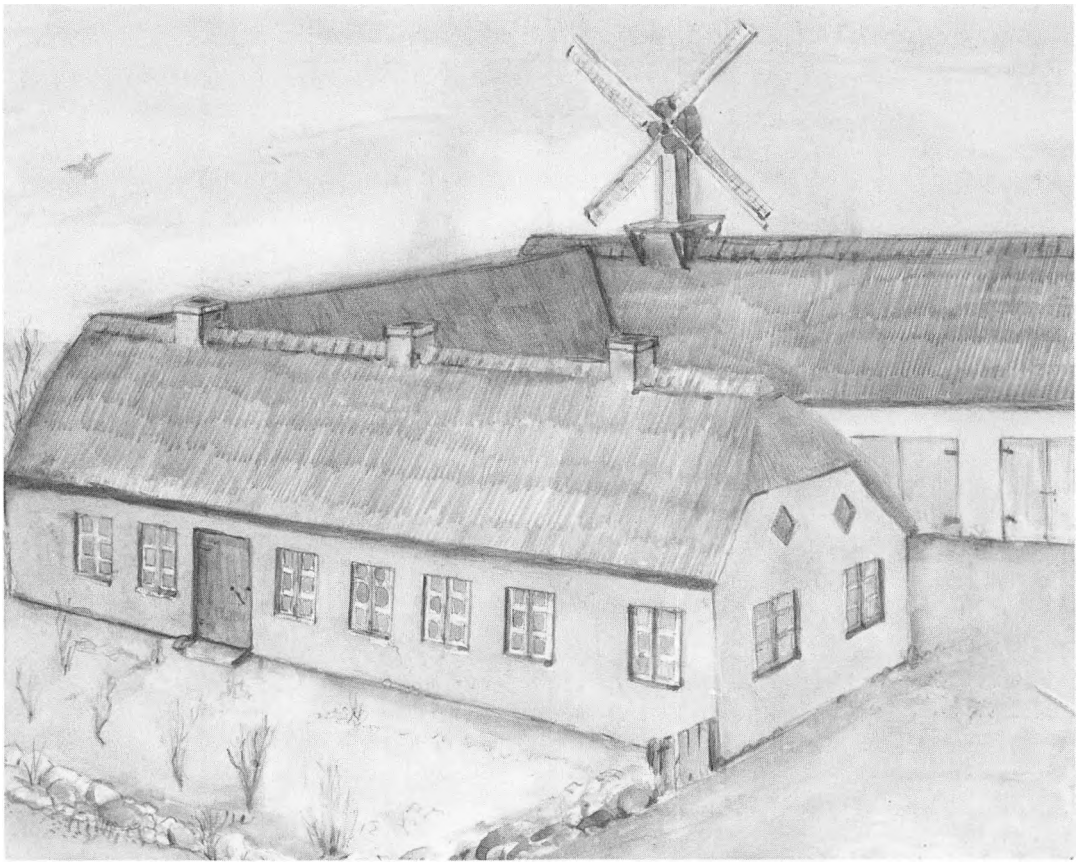

»Kirkegaard« — nedrevet omkr. 1910

Af de tre børn i fars andet ægteskab er jeg den eneste levende. Da jeg blev vurderingsmand i kreditforeningen og brandkassen, kom jeg igen en del til Kobberø Havreland og mindedes forholdene der for 60 år siden.

Den gang boede der følgende i Havreland, nævnt i den rækkefølge, de boede: Peder Gramstrup Madsen, Frederik Svint, Mads P. Sørensen, Poul Kræmer, Mads Dam, Peder Toft, »Havland Skræder«, som jeg ikke kender navnet på, Niels K. Siig og Lars Pedersen. Besætningerne var små dengang. Peder Gramstrup havde 1 dansk hest, 2 køer og 1 kalv, og gården var på ca. 40 td. bygsædeland. En del af gårdene, bl.a. Fr. Svints og M. P. Sørensens, er nu nedlagte og jorden solgt til andre gårde. For mig er det en forfærdelig forandring, der er sket, og det er jo selvfølgelig gået lignende frem alle andre steder i landet.

Møllen i Gjettrup blev bygget på vor jord, i fællesskab af Klaus Andersen, skomager Heej og far. Da møllen var bygget, købte de Heej ud, og senere købte far Klaus ud. Så forpagtede far møllen ud til I. K. Mikkelsen (ham, der spillede til dansen derhjemme). Han havde den i forpagtning i 27 år til 500 kr. om året, men til sidst kneb det med betalingen og møllen forfaldt. Far overtog så selv møllen, satte den i stand for 1100 kr. og ansatte Kren Tandrup som møllerkarl. To år efter fik vi en ny karl, P. P. Møller, der efter 1 år som møllerkarl købte møllen med huset og 2 td. bygsædeland for 5.800 kr. Far solgte også jord til smedien og skolen, og syd for vejen i Gjettrup blev der udstykket til Købmand Jensen, centralen og Møl Kristensen. Grundene blev først lejet, senere købt. Der var også en købmand Helt, og en købmand Josefsen, der blev afløst af købmand P. Didrik.

Tegning af »Kirkegaard« i Gettrup

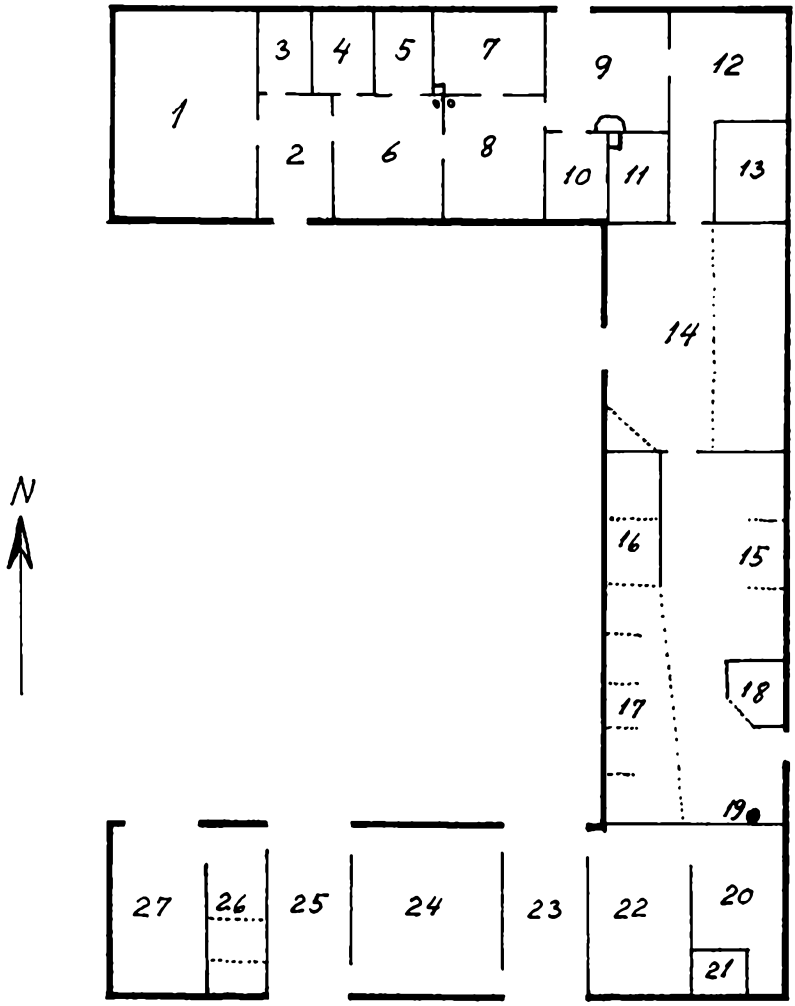

1 Storstue
2 Gang
3 Gæsteværelse
4 Spisekammer
5 Kammer
6 Dagligstue
7 Køkken
8 Soveværelse
9 Bryggers
10 Bagestue
11 Ovn
12 Brænderum
13 Karlekammer
14 Hestestald
15 Kobåse
16 Svinestier
17 Ungkvæg og kalve
18 Høns
19 Brønd
20 Foderlo
21 Korn
22 Tærskelo
23 Agerum med porte i begge sider
24 Korngulv
25 Agerum med porte i begge sider
26 Fårestald
27 Vognhus

Mor *Maren* | *Far* *Niels Laustsen* *Søn Laust Stauersbøl* *(fotograferet ca. 1877)* | *Datter* *Marie*

Min far var en stor, kraftig mand, der vejede et par hundrede pund, og han var meget stærk. En del år var han sognefoged i Gjettrup. Da far og hans brødre var drenge, var der marked syd for Bedsted (Vestervig Marked). Når drengene skulle til marked, fik de 4 skilling med, og dem købte de gulerødder for. De løb til marked på bare fødder i fedderløse strømper. Da far var blevet mand på Kirkegaarden i Gjettrup, var markedet blevet flyttet til Hurup. Engang var far og Klaus Andersen kørende til marked. Da de havde fået nogle kaffepuncher, ville far spænde hestene for og køre hjem, men Klaus kom ikke. I et af teltene var han raget uklar med et par karle, og de ville give ham bank. Klaus kunne ikke klare sig, for han gik altid med to kæppe, men så fik far én til at holde tømmerne, og han havde let ved at ordne sådan et par karle. Men han mistede sin pibe.

En gang senere var far en søndag i Vestervig for at hente doktoren til sin søster Maren. Da han kørte tilbage med doktoren, skulle han have medicin med hjem. Mens apotekeren gjorde det klar, var far inde på kroen. Der sad 3 karle, som far var onkel til. De var lige kommet hjem fra Amerika, og de fik vel et par genstande sammen med far og kørte så med ham hjem. Der fik de nogle kaffepuncher, men så ville de tre amerikanere til at slås. Da tog far dem alle tre og smed dem ud af huset, og så blev der ikke mere af den krig.

Engang havde far købt en 1½ års plag, der viste sig at være noget ondsindet. Den ville klemme ham, når han gik op til den med foder. Da satte far skulderen under plagen og løftede den fra jorden, til den blev fredelig.

Om vinteren var det almindeligt, at tjenestefolk og unge, som var hjemme, samledes i mit hjem. En lørdag eller søndag aften kunne der godt være 20-40 unge. Så blev mølleren hentet, for han kunne spille på harmonika, og så blev der danset og spillet kort. Nogle kom med hvedebrød. Dertil lavede min mor kaffe til alle. Far og mor fik intet for kaffen, men der blev samlet ind til mølleren for musikken, og dagen efter kom nogle af pigerne og hjalp min søster med at skure gulvet i storstuen og støve lidt af.

Min mor døde, da hun var 50 år, min far, da han var 84 år. Da han var 80 år, havde han aldrig mistet en tand. Han sagde tit, at han godt kunne knuse en sten med tænderne. Men han brugte briller. Da han var 84, var tænderne faldet af, men da kunne han læse uden briller!

Laust Stauersbøl Laustsen
Maren Larsen
(Billedet er fra 1895, da de blev viet)

Vestervig Marked

— Sydthy største folkefester i 1800-tallet

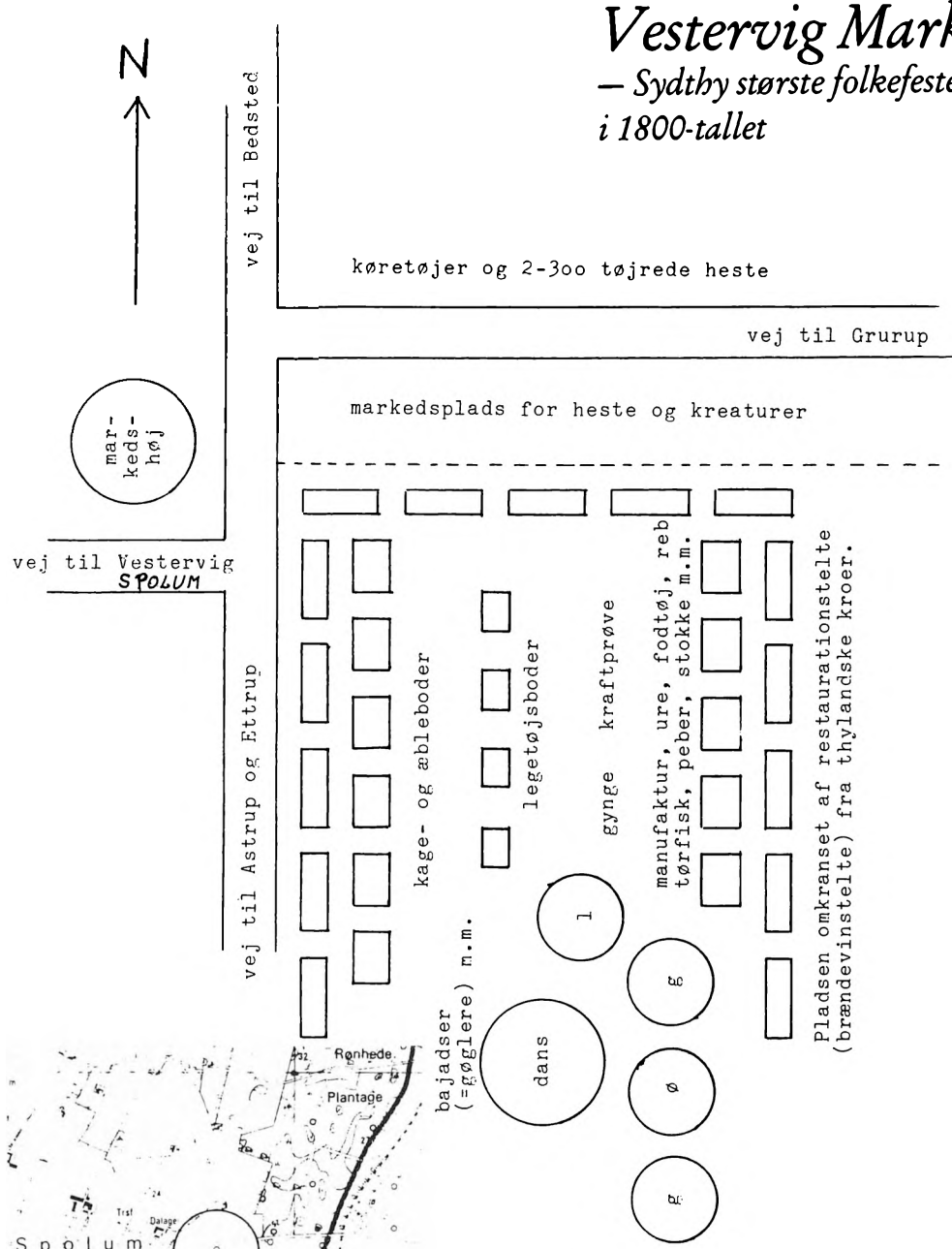

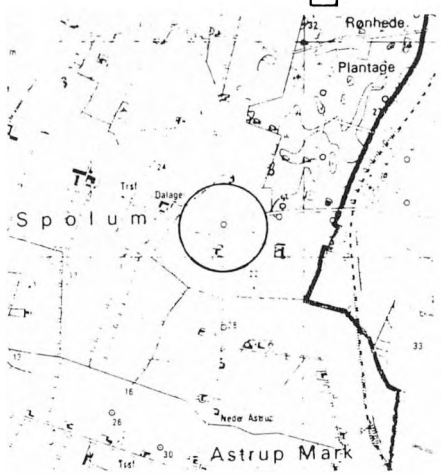

Her afholdtes Vestervig marked i juni og september 1848-1883.
Skitsen findes i Johs. Thomsens håndskrevne erindringer.
Læs om markedet i Hist.Årbog, 196o.

u.l.

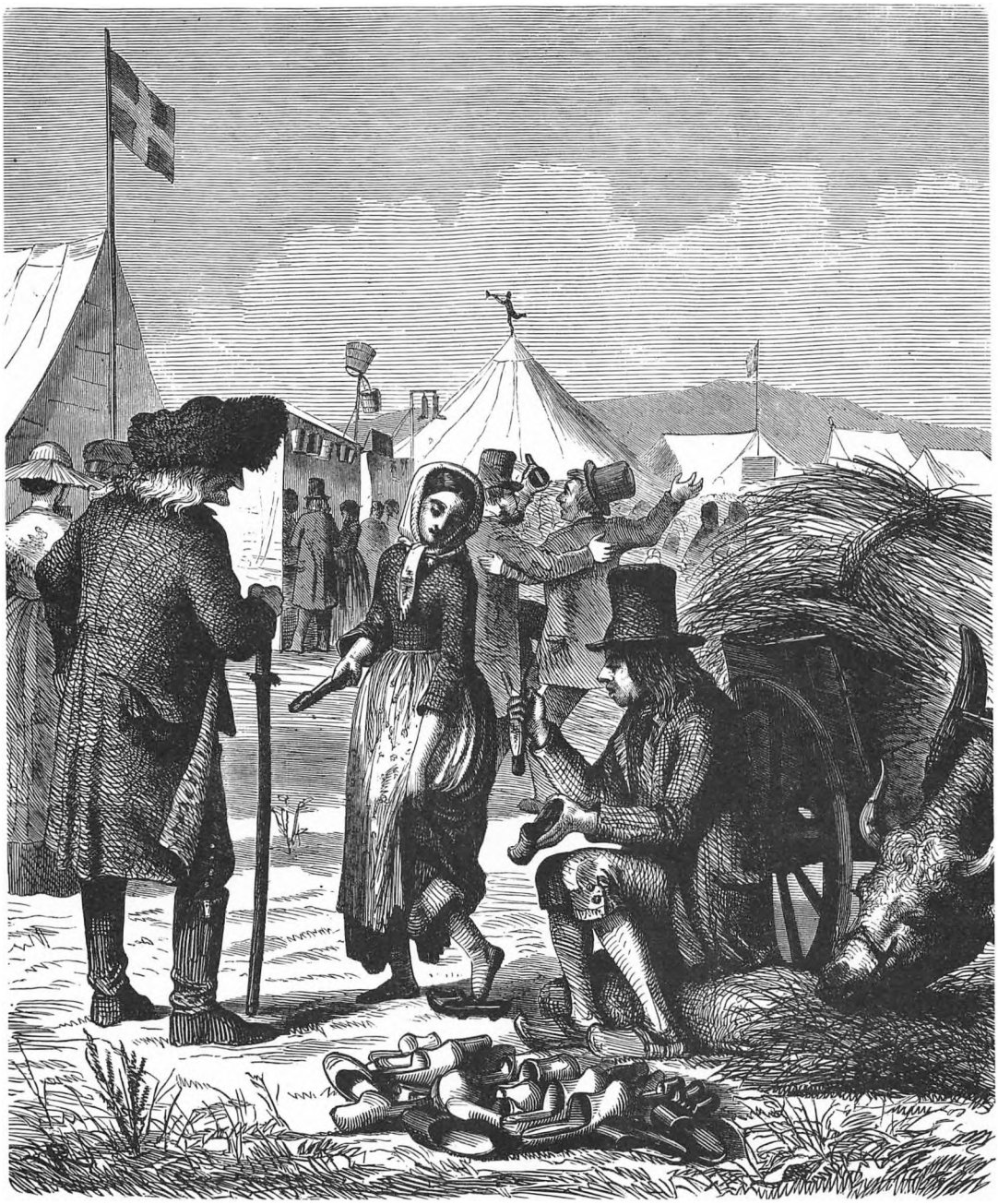

Markedsscene i Vesterbrønderslev, tegnet af Vilhelm Rosenstand

Der findes sikkert ikke nogle billeder fra det gamle Vestervig Marked, men billedet her fra det store Brønderslev Marked (Ill. Tidende, 1863) rummer nok en stemning, der ikke er så forskellig fra den, der kunne opleves på Vestervig Marked.

Forlægning af Vestervig Markeder.

Ifølge Indenrigsministeriets Ordre bringes herved til almindelig Kundskab, at de **2de Markeder** med Heste, Kræg og Faar, som hittil aarlig i Juni og September ere afholdte i Vestervig Sogn, fremtidig forlægges til **Hurup Jernbanestation.**

Thisted Amtshus, den 12te April 1882.

Unsgaard.

Turistreklame i 1800-tallet

Uddrag af en artikel i Illustreret Tidende, 1876 om Vestervig Kirke og Kloster, skrevet af højskoleforstander K. Klausen, Villerup (se Hist. Årb. 1983):

»Fra Vestervig Kirkegaard haves en særdeles smuk Udsigt mod Vest over det mellemliggende Landskab til Agger og Vesterhavet, hvilket sidste man med Øiet kan følge fra Thyborøn til Aalum Klitter. De med Klittag beplantede Sandbjerge tage sig i Aftensolen ud som et fjernt Alpelandskab. Klitterne udgiøre en for Vestjylland eiendommelig Naturskjønhed, og da vi snart kunne vente at faae den saa længe attraaede Jernbane ført fra Struer hertil, vil jeg tillade mig at anbefale de ærede reisende Øboere at aflægge et Besøg i vore Klitte-Alper. De kunne da spare den lange, kostbare Reise til Schweitz, ikke at tale om, at de her kunne faae Leilighed til at nyde den verdensberømte »Thybo-Ost«, der efter vor Mening skal kunne slaae Sparto til ægte Schweitzer-ditto.«

1/5 - 1883:

Prima

Sødmælks-Ost

fra **Skolelærere** og **Jordemødre kjøbes** i større og mindre Partier til høieste Pris.

C. A. Ballhausens Eftg.

(Sørensen).

NB. **Prøve** maa mig sendes.

Thisted, den 14de September.

379 Beboere i Bedsted, Lodbjerg, Ørum, Hvidbjerg v. Aa, Vestervig og Nørhaa Sogne have indsendt et Andragende til Indenrigsministeriet om Tilladelse til, at der aarlig i April og Oktober maa afholdes **Marked ved Bedsted Station.** Herredsfogden i Hassing-Refs Herreder har anbefalet Andragendet, eftersom de nævnte Sogne ere blevne forurettede ved, at de tidligere Vestervig Markeder ere forlagte til Hurup Station. Derimod har Amtsraadet, i hvis sidste Møde Sagen var forelagt, ikke fundet Anledning til at give den sin **Anbefaling.**

Før handelen koncentreredes i stationsbyer langs Thybanen, foregik der handel på steder, der i dag synes ulogisk placerede. Annoncen her er fra gården »Søvang« i Bedsted sogn. Årbogen modtager gerne oplysninger om og et fotografi af personen Fuglsang — eller »æ Fowl« som han kaldtes lokalt. *U.L.*

Thisted Amts Avis, d. 12/10 1882:

Det store Lager paa „Søvang"

bringes i Erindring. Priserne ere langt under det almindelige. Stor Forsyning er foregaaet i den sidste Tid og vil fremdeles vedvare hele Efteraaret fra Auktionerne i Kjøbenhavn.

Sengeklæder, Lagener, Tæpper, Dækketøier, alleslags **Dameklæder, Kaaber, Trøier** og **Jaketter.**

Alleslags **Herreklæder, Overfrakker** og vandtæt **Tøi.**

Alenvarer i **Klæde** og **Buckskin.** For Damer: **Kjoletøier** i Bomuld, Uld og Silke.

Alle Sorter **Shawler** og **Tørklæder, Fodtøi, Uhre, Guld, Sølv, Kobbertøi** etc. etc.

Alle Variationer ere i nye og brugte Ting.

Fuglsang.

En Auction over Hassing Kirke

Af Elly Mardal

Hassing kirke, set fra sydøst. (Foto: Danmarks Kirker)

Hassing kirke er en blytækket romansk kvaderstensbygning. På det romanske alterbord af granitkvadre står en udskåret renæssancetavle fra 1598 opbygget i to stokværk fagdelt ved søjler og med sidevinger, den er dog ændret omkring 1650. Kalken er skænket 1598 af Jens Laursen i Abildgaard. Alterstager fra 1616. Prædikestolen er fra begyndelsen af 1600 tallet har hjørnepilastre og arkadefelter med malerier, emner fra Jesu historie.

I Våbenhuset er indmuret en gravsten over sognepræsten Niels Chr. Lomborg der døde 1689.

Anno 1742 12. januar var kongelig Herredsfoged over Hassing Refs herred Niels Winther af Willerslev og Herredsskriver Jens Sandagaard af Gammelby udi Vestervig Degnebolig for efter Provsten velærværdige og vellærde Hr. Anders Vindings begæring, at holde offentlig auction over Hassing kirke med dens korn og qvægtiende, der efter den nye matricul er ansat for 16 tdr. hartkorn. Det havde været publiceret herom på åbne placater ved kirker og tinge, hvor det oplystes, at den højeste bydende ville få den tilslagen efter følgende conditioner:

1. Auctionspengene betales til 6 ugersdagen, efter de udgivne Forordninger (love).
2. Den købende betaler selv skødet og de pågående omkostninger.

3. Den købende overtager Kirken og dens indkomster fra sidste nytårsdag.
4. Fra samme tid holdes køberen fri for alle på kirken værende restancer, såvel kongelige som øvrige expencer; derimod svarer kiøberen fra nytårsdag alt hvad der af kirken bør svares.
5. Holder vedlige alle ornamenter, samt andet nødvendigt kirken tilhørende. Kirken overtages i den stand, som den nu forefindes, undtagen 2 kalkspande, 1 kalktrug, reeb ved klokke og 1 hængelås for loftet, hvilket kirkens forrige ejer har forbeholdt sig.

Kirken blev ved auctionen købt, som der står, af velfornemme Svenning Gudichsen på Nørhedegård for 387 rigsdaler.

I 1756 var den gamle kirkebog næsten udskreven, så på sognepræsten Peder Rynning hans forlangende blev en ny bog på 280 blade bekostet til kirkebog for Hassing sogn.

Dateret 23. december 1756 i Nørhedegård.

Gudich Svenningsen.

I dag den ældste forefundne kirkebog for Hassing sogn. Nedenunder står følgende:

Hassing Kirke og Regnskabsbog (som nu er i Nørhedegård) den tid kongen ejede kirken, viser fra 1631 til 1720.

(Ingen regnskab findes siden, da kirken er solgt).

At præsten i ald den tid for at holde vin og brød, har erholdet (1) 3 tdr. byg eller penge derfor efter capiteltaxten. (2) qvægtiende af sognet, som ovenfor nævnt:

Købte Svenning Gudichsen Kirken for 387 rigsd. i 1742, og samme tid og siden efter fik præsten for vin og brød 3 tdr. byg samt tiende af 1 boel på 1½ tdr. hartk.; som nu efter gjort accord med hr. Jespersen får de 3 rigsd.

Nu atter gjort accord for at undgå trætte, får det samme af bolet. samt af Major Ring, som nu ejer konge og qvægtiende af Villerslev for der at holde vin og brød 5 rigsd.

Dateret i 1780, hvor det nu var sønnen Gudich Svenningsen der havde Hassing Kirke, som dog snart solgtes igen.

Kildeangivelse: Vestervig Amts Auctionsprotokol. Trap Danmark. Uddrag af den gamle Hassing Kirkebog.

Lodbjerg Fyr er fyldt 100 år

Det smukke fyr har været meget omtalt i det seneste par år. I juli 1983 dannede fyret og dets omgivelser ramme om optagelserne til en svensk Strindberg-film med statister fra Sydthy (Thisted Dagblad, d. 28. juli 83). Samme år udkom bogen »Lodbjerg Fyr 1883-1983« — Sommeren 1984 bød på Bent Hallers friluftsspil »Til Fyret«, d. 12.-16. juli og på dronning Margrethes besøg, d. 2. august. — Årbogen markerer 100-året ved at gengive noget så prosaisk som en dagbladsannonce fra året før det store fyrbyggeri påbegyndtes.

Gamle aviser er gode kilder at søge til, hvis man ønsker et tidstypisk øjebliksbillede, men det store kildemateriale bliver endnu mere anvendeligt, når de egnshistoriske arkiver får økonomiske muligheder for at foretage en registrering af materialet. *U.L.*

Mursten- og Granit-Leverancer
til
Lodbjerg Fyranlæg.

Skriftlige Tilbud modtages. Adresse: **Lodbjerg Fyranlæg over Vestervig**, paa nedennævnte Materialier, med eller uden Transport af samme til Byggepladsen — eller med Transport til Omladningsstationen i Tolbøl paa det Sted hvor den offentlige Vei ophører — eller at afhente hos Tilbyderen.

Cirka 20,000 Stkr. gode helbrændte, smukke rode Facadesten, 2¼ Tommer tykke, og efter Prøve.

Cirka 50 Kubfvn. raa Kampesten til Bagmur, i Størrelser fra 1 Kubikfod og derover — eller **raa tilslaaede Sten** med 2 plane Liggeflader og 1 plan Forside, i Størrelser fra 4 Tom. til 12 Tom. tykke og fra 9 Tom. til 20 Tom. lange.

Tilbud paa mindre Partier af begge Sorter modtages.

Lodbjerg Fyranlæg, den 27. September 1882.

C. Wienberg.
Kontor 13 Ny Vestergade,
Kjobenhavn.

De gamle marknavne i Boddum

Af Gunnar Kjær Mortensen

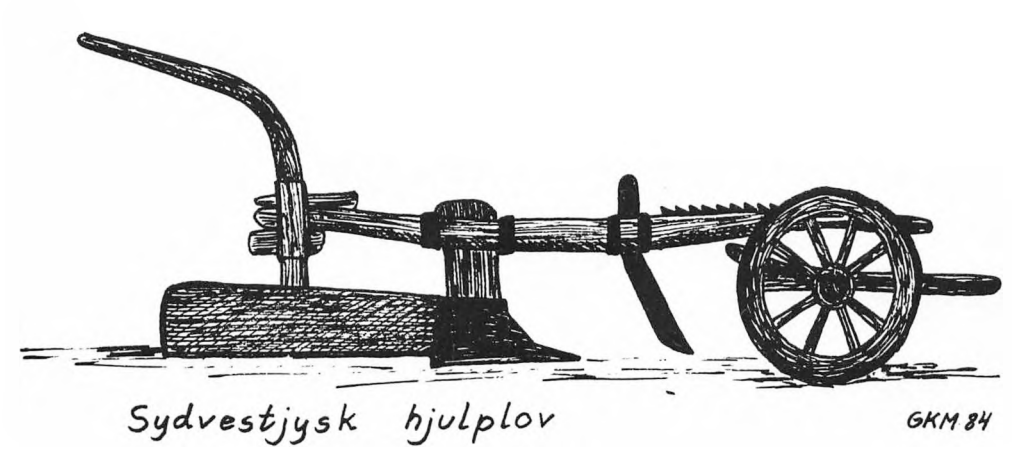

Indtil ca. 1806 var bønderne på Boddum fæstebønder under Boddumbisgård, idet denne hovedgård ejede gårdene. Foruden en årlig fæsteafgift skulle bønderne yde hoveri og drive hovedgårdsjorden. En halv snes år før blev Boddums jorder udskiftet. Indtil da blev bøndernes jorder drevet i fællesskab, idet den enkelte gårds jord var lange smalle strimler fordelt over hele sognet, således at alle havde del i såvel den gode som den dårlige jord, og det samme var tilfældet med engarealer og tørvemoser. Et afgrænset antal agre, som oftest med agrene beliggende i samme retning, (et agerskifte) kaldte navnlig i Jylland et »fald« og var benævnt ved egne individuelle navne, som brugtes til daglig af bønderne. Disse marknavne ell. navne på fald i Boddum skal nærmere belyses i denne artikel.

Men først lidt om den tids dyrkningsform:

Den dyrkede jord var opdelt i fire kategorier: 1. Toften. Dette var et mindre indhegnet jordstykke, som lå umiddelbart ved gårdens bygninger. Toften blev ikke drevet i fællesskab og kunne anvendes til kålhave, frugthave ell. dyrkning af brødkorn. 2. Alsædejord. Dette var den bedste jord omkring landsbyen, og den tilsåedes hvert år uden hvile, f.eks. de første 2 år med byg og 3. år med havre, og der gødedes hvert 3. år (på havrestubben). 3. Brødjord. Denne jord lå også i nærheden af landsbyen, og den dyrkedes, afhængig af kvaliteten, i f.eks. 4 år og hvilte i 4 år og kunne f.eks. 1. år tilsås med byg, 2. år med rug ell. blandkorn og 3. og 4. år med havre. Brødjorden fik også gødning. Tofterne, alsædejorden og brødjorden kaldtes tilsammen »indmarken«. Den øvrige dyrkede jord kaldtes »udmarken« og lå som oftest mest afsides i forhold til landsbyen. Udmarken fik ingen gødning og måtte derfor efter f.eks. 3 års kornafgrøder hvile i 8 år og for ringere jords vedkommende op til 10-12 år før der igen kunne avles korn. Desuden har der utvivlsomt fandtes overdrev, som aldrig dyrkedes, men som alene fungerede som græsningsareal for landsbyens kvæg, men disse arealer er ikke nævnt i markbøgerne. Det er også sandsynligt, at noget af udmarken i hvileperioden anvendtes som græsningsareal.

De ældste efterretninger om marknavne findes i Rigsarkivet i forarbejderne til Chr. V's matrikel 1688. I sommeren 1683 opmåltes samtlige agre på Boddum, og oplysninger om alle agres størrelser og dyrkning samt jordens beskaffenhed i dyrkningsmæssig henseende er nedfældet i en såkaldt markbog, og denne er en uvurderlig kilde til studier af bl.a. de gamle marknavne. Svagheden ved markbogen er dog, at der ikke findes et samtidigt tilknyttet kort, hvilket bevirker, at man ikke altid er i stand til at stedfæste de enkelte markbetegnelser. Derimod blev der i forbindelse med udskiftningen udarbejdet et kort i 1793, og dette indeholder afgrænsningerne af de enkelte marker og deres navne. Da der er over 100 år mellem markbog og udskiftningskort, er der imidlertid en del marknavne, som ikke umiddelbart er genkendelige.

De gamle marknavne anvendes ikke mere i deres oprindelige form (som navn på et afgrænset jordareal) men er i nyere tid gledet over til at betegne navne på gårde og veje.

Det har altid været spændende at forsøge at gætte på et marknavns betydning, men mange er i tidens løb gået grusomt galt i byen, idet oprindelsen til ordene ligger så mange hundrede år tilbage i tiden, at vi ikke uden videre kan tolke ordene ud fra vort nuværende ordforråd, og det tilrådes i den forbindelse at søge sagkyndig bistand, — f.eks. ved Københavns Universitets Institut for Navneforskning, som langsigtet agter at udgive oversigter med forklaringer af de enkelte egnes stednavne, og der er allerede udgivet en del bind for andre egne af landet.

I det følgende gengives alle marknavne, som forekommer i markbogen fra 1683 og fra udskiftningskortet fra 1793, og for begge kolonner gælder det, at den oprindelige staveform er bibeholdt, selv om man ville stave navnene noget anderledes i dag. Endvidere har jeg forelagt marknavnene fra 1683 for nogle ældre beboere, som dels er født i Boddum og dels primært har været beskæftiget ved landbrug. Det viste sig, at det kun var forholdsvis få navne, som er forblevet i brug op til nutiden, og hvor det er tilfældet, er dette markeret med et + i højre kolonne.

Fortsættes næste side

Presseetik for 100 år siden

Den ansvarlige del af pressen søger i dag at forvalte pressefriheden gennem overholdelse af presseetiske regler — men hvordan øvede man journalistik for 100 år siden? Og hvordan påvirkede teksterne de pårørende?

4/5 - 1883:

> — Efter sikkert Forlydende har Jordemoderen i Gjettrup forladt sit Hjem under Forgivende af, at ville gjøre en Reise, men er i Virkeligheden paa Veien med en gift Mand i Sognet til Amerika. — Jordemoderen i Vestervig skal efter at være afsat fra sin Bestilling og gaaet over til Mormonernes Tro, der jo forsvarer Flerkoneri, ogsaa være længselsfuld efter at komme til det forjættede Land.

19/12 - 1882:

> — Husmand Søren Madsen Baadsgaard af Bedsted, der i endel Aar har gaaet Postbud mellem nævnte By og Vestervig, fandtes i Mandags Eftermiddags Kl. 4½ liggende død i Veigrøften, med Hovedet nedtrykket i Mudderet, hvoraf noget var trængt ind i Munden. Den Afdøde, der var 69 Aar gammel, var meget forfalden til Drik og gik med Brændevin i Lommen; han var samme Dag seet i beruset Tilstand og er da formodentlig i det glatte Føre gledet ud og falden paa Hovedet i Grøften, der havde opblødt Lerbund. Han fandtes liggende opad Grøftesiden med Benene paa Veikanten, medens Hovedet, som nævnt, var nedtrykt i Mudderet, hvorfor Døden maa antages strax at være indtraadt.

MARKNAVNE

Markbog 1683	Udskiftningskort 1793	1683-navn kendt 1984
Ammors Fald		
Arrøgelse Vang		
Bauenhøj Fald	Bauenhøj Agre, N og S	+
Boddumhuul Fald	Bodum Huldal	+
Bodum Hauer Fald		
	Bredal	
	Brunshøi Agre, B. Jord	
Buckedals Fald		
Bur Høy Fald		+
	Buusdal	
Chungen		
Damsfald		
	Dylkær Jord	
	Engkier Agre	
Fierche Liung Fald		
	Fiskerdal	
	Fladen	
Folbech Fald	Folbes Agre	+
Fringelsbere Fald		
Frisdal Fald	Friisdal	+
	Friisholmsiord	
	Fugeløen	
	Gieiord	
	Grethøi Agre	
	Hedebækagre	
	Hoveagre, Hove Agre	
Huoldfald		
Ilsomdals Fald		
	Kaag Dal	
Kallisants Fald	Kallesand, Nordre/Sdr.	+
Kalltofft		
Kielevang		
	Kier Agre	
Kiermandsvangen		
Kiermands Vang		
Killingstofft		+
Kirchegaardsfald		
Kircheløng		
	Kokiord	
	Koktoft	
Kors Fald Agre		
Krog Fald Agre		
Kulagers Fald		
Kuldals Fald		
Ladensfald, Norden		
Langagersbach Fald		
	Langedals Jord	
	Langrads Bak	
Laursgaards Fald		
Leerknuden		+
	Lille Toft	
	Lindeset, Under	
Mølbaken, Møllebacken		
Mølfald Agre, Møllfaldet		
	Mølhove	
Nederhov Fald		
Need Agers Fald		
	Nordre Tofter, Nord Tofte	
Offuerstens Fald		
	Oleshose	
	Riishøi Agre, R. Dal, R. jord	
	Riiskier Heede, R. Jord	
	Rosumdal	
	Rugbank	
	Rugbæk Agre	
Schell Agers Fald		+
Shindeløss Fald, Vr.		
Schindeshøi Fald, Øster	Skinderslavet	+
Selmands Fald		
	Sild Have	
	Skiel Agre	
Sletgaard Fald		+
	Smaldalsiord	
	Snedker Agre	
Sneur Fald	Snever Jord	+
	Snære Agre	
Sten Agers Fald, Neder	Steenager, Ndr./Sdr.	+
	Steneiord	
	Stordalsagre	
Støesdal Fald	Støesdal	+
Suinshøj Fald		
Svendalls Fald	Svindelmaden	+
Synden Gaarde		
	Synhøis Jord	
Traagers Fald		
Trolhøi Fald		+
	Tyre Meder	
	Under Lindeset	
Vamagers Fald, Sønder	Vamager, Ndr./Sdr.	
	Vesland	
	Viilhøiiord	
	Ødegaards Tofte	
	Øster Hede	
	Øster Tofter	

Kilder:

Forarbejder til Chr. V's matrikel 1688. Markbog m/ ekstrakt for Boddum Sogn, Refs Herred 1683. Rentekammeret, Rigsarkivet.

Ældre udskiftningskort over Boddum, opmålt 1793, kortkopi af 1810 m. marknavne. Matrikelarkivet, Kbh.

Litteratur:

Holger Hjelholt: Den jydske landmålingsmatrikel. Saml. t. Jy. Hist. og Top. 4. rk. 3. bd. 1917-19.

Henrik Pedersen: Udsæden og det dyrkede Areal paa Falster i sidste Halvdel af det 17-de Aarh. Hist. Tidsskr. 1907-08.

Henrik Pedersen: De danske landbrug, fremstillet på grundlag af forarbejderne til Christian V's matrikel 1688. Landbohist. Selsk. 1975 (reprotryk).

Håndbog for danske lokalhistorikere. Red. v. Joh. Hvidtfeldt. Dansk Hist. Fællesforen. 1952-56.

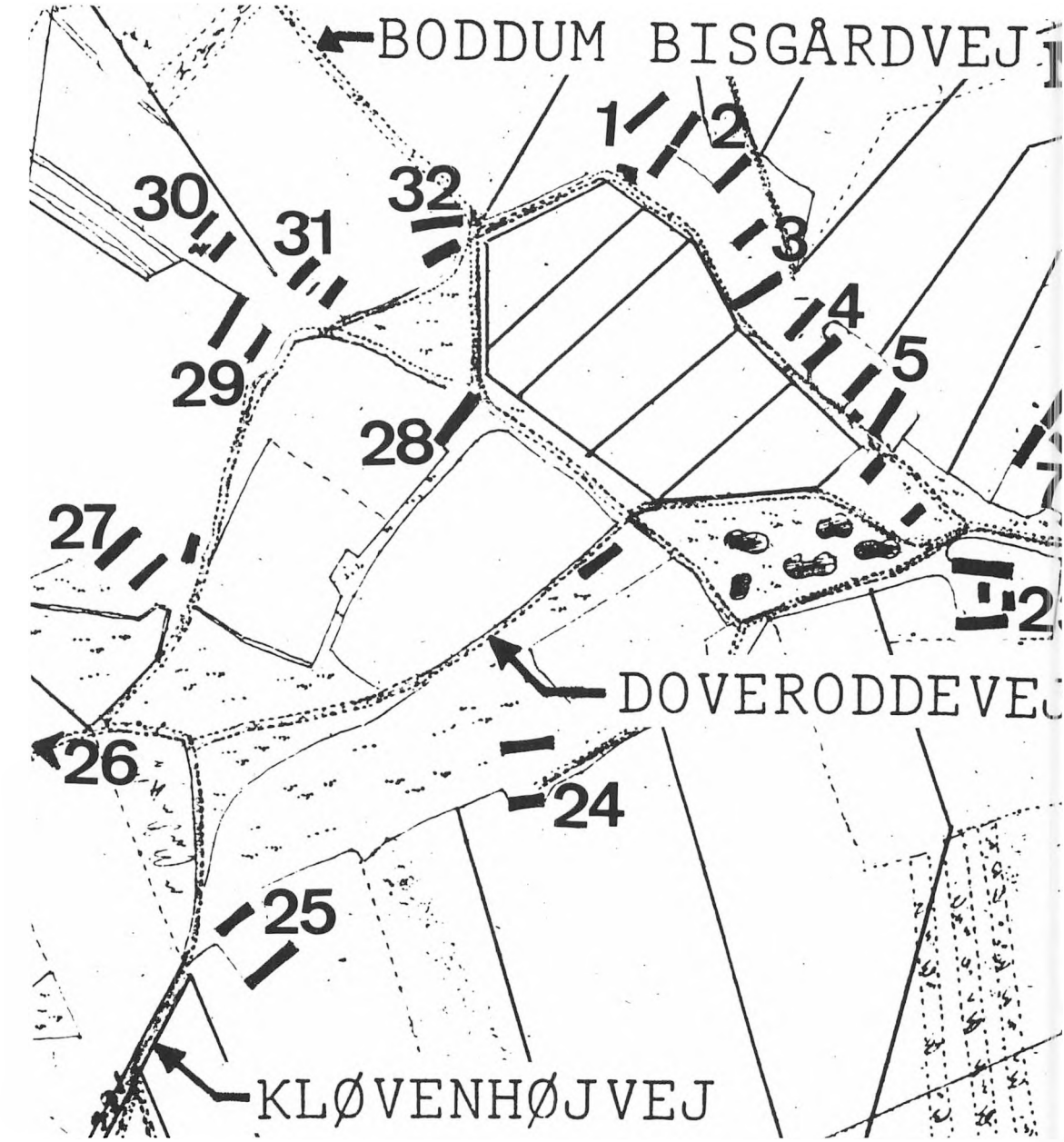

Boddum by iflg. udskiftningskort fra 1793

Numrene på kortet er ikke matrikelnumre, men henviser alene til nedenstående fortegnelse med angivelse af nuværende ejer. Hvor en gård er udflyttet, er den udflyttede gårds ejer anført. Ved enkelte gårde er anført »nedlagt ?«, og det vil kræve mere dybtgående undersøgelser at klarlægge disse gårdes opdeling og evt. indlemmelse i andre gårdes jordtilliggende. Som flere sikkert vil genkende, så har mange af vejene samme forløb som i dag, medens andre er nedlagt eller har fået et nyt forløb.

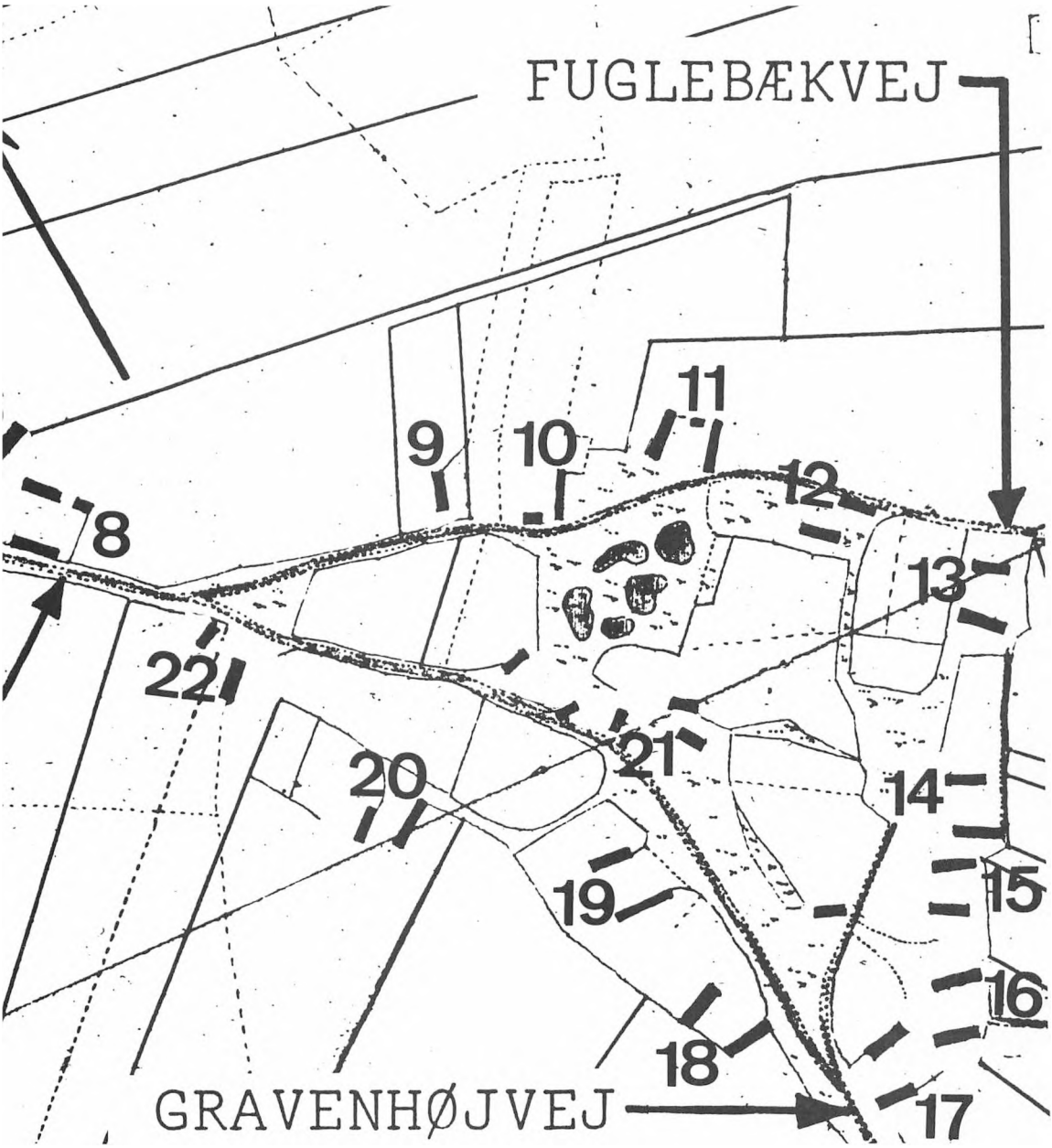

1 Poul Jørgensen
2 udflyttet, Laurids Dam
3 Jørgen Asboe
4 nedlagt ?
5 Evald Eliassen
6 udflyttet, Jens Eliassen
7 udflyttet, Ole Kappel
8 delvist nedlagt, Hjalmar Mardal
9 nedlagt, »Ballegaard«
10 nedlagt
11 Poul Ulrich Riis
12 udflyttet, Gunnar Kjær Mortensen
13 udflyttet, Laurits Skinhøj Hansen
14 Else Pedersen
15 nedlagt ?
16 Dagny Hummelshøj
17 nedlagt, »Kongensgaard«
18 Anders Bjerregaard
19 nedlagt ?
20 Per Thomsen
21 udflyttet, Iver Thomsen
22 Erik Jensen
23 udflyttet, Ida Tjener
24 udflyttet, Marius Mardahl
25 Niels P. Hansen
26 præstegården (umiddelbart udenfor kortet)
27 Kristen Thomsen Jensen
28 Mogens Riis
29 udflyttet, Lars Tjener
30 Jørgen Lützhöft
31 nedlagt ?
32 udflyttet, Jens Nørskov Madsen

Stavnsbåndet
(1733 - 1788)

havde mange skyggesider og fortrædeligheder for ungdommen, bl.a. var man stavnsbundet til det gods, hvorunder faderen var fæstebonde, man kunne ikke uden videre flytte uden for sognet eller fra det til godset hørende bøndergods, bl.a. gjaldt det jo soldatertjenesten. alle drenge blev ved fødselen indskrevet i lægdsrullen.

Dog kunne de, som her vist, søge godsejeren om tilladelse til at rejse lidt ud at se andre egne.

Elly Mardal.

Nærværende Jeppe Sørensen af Lyngholms Reserve Mandskab, mig undertegnede tilhørende, Er tilladt at reyse ud til Nibbel sogn ved Frederitz, for der at tiene denne vinter til maydag, og skulle han der længere kunne få tieneste, og hand her fra mits gods kand mistes, kand min skriftlige tilståelse derom nærmere indhentes, og hermed fæstes, altsaa er ieg venligst bedende, det alle forekommende, denne Jeppe Sørensen, frie hen og tilbage ubehindret vilde lade passere et repassere, ligesom ieg og er begiærendes det vedkommende sognepræst, eller i vacansen af sognedegnen, Sr. Peder Bedsted, hannem her påtegnet maatte meddeles skudsmaal hands saligheds sag andgaaende.

Lyngholm, den 23. september 1782.

J. M. Ring.

Ovenmeldte Jeppe Sørensen var sist afvigte huj. ann. dom exaud: en værdig giæst ved herrens bord her udi Ørum Kirche, og viides aldeles intet med hannem, som fra kirchens gode på andre stæder kand i ringeste måde giøre ham nogen hinder.

Hvidbierg Degnebolig den 23. september 1782.

test Peder Bedsted, Vacancen.

Foreviseren af dette haver her i Wellinge sogn ført et upåklageligt liw og levned, var her sidst til alters den 13. juny 1783.

Wellinge præstegaard, den 12. september 1783.

C. Frausing.

Da forhen meldte Jeppe Sørensen, har været begiærendes endvidere at forblive og tiene på Ryeberg, og i de næstomliggende sogne ved Ringkiøbing, så da ieg håeber mit gods kand være hannem foruden tillades eft. bemeldte Jeppe Sørensen der at forblive at tiene i næstomliggende sogne ved Ringkiøbing indtil 1 ste may 1785, hvilken tilladelse herved under min hånd og zignet bekræftes.

Lyngholm, den 28. september 1783.

J. M. Ring.

Til mit forhen givne skudsmålel referer ieg mig af dato 14 september 1783 da under skrevne hannem hinderligt i kirchens goede hårdhed og den til christeligen bevender.

Wellinge Præstegaard, den 1 juni 1784.

C. Frausing.

Hvidbjerg v. Aa fodboldhold for 75 år siden

(Fotograferet d. 29/8 1909)

Af Uffe Larsen

Valdemar Andersen, tidligere Lyngholm Mark ved Svankjær, nu beboer på De gamles Hjem i Bedsted, fortæller: Holdet på billedet spillede fodbold på Ole Madsens mark ved Ørum by. Da jeg spillede fodbold i Svankjær, var det på fårelukket nord for Madsted-vejen i Hvidbjerg Plantage. Valdemar Andersen blev født i 1896, og har i 70 år været medlem af Svankjær Boldklub. På hans væg — i glas og ramme — hænger beviset på, at han nu er æresmedlem af foreningen.

Manglende navne kan påføres, hvis man kender dem, og redaktionen vil gerne have oplysninger om personer m.m.

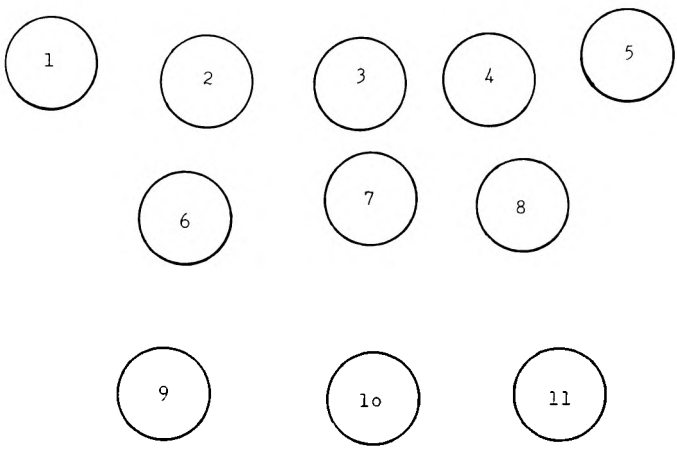

Personerne på Billedet er: 1) Chr. Kobberø — 2) Chr. Tandrup

3) _____ *4)* _____ *5)* _____

6) _____ *7)* _____ *8)* _____

9) Chr. Brændborg *10)* _____ *11)* _____

Originaler og andet godtfolk i Ullerup og Heltborg

Af Folmer Tybirk

Den 2. juli 1900 døde gdr. Mads Mikkelsen på gården »Honninghul« i Ullerup. Han var født i året 1825 på samme ejendom og havde — efter tidens skik — som ældste søn overtaget den, da tiden dertil var inde.

Et par år før Mads Mikkelsen døde, havde han solgt ejendommen til bageren i Heltborg, da denne kørte sin landtur og ville sælge brød.

— Nej, sagde M.M., du kan købe ejendommen i stedet for.

De handlede så på den måde, at bageren skulle overtage ejendommen med dens gæld og forpligtelser mod at tage M. M. på aftægt, hvortil han fik et værelse eller kammer, der lå op ad hestestalden, altså en lemfældig ordning, som ikke mindst bageren kunne være tjent med, da der næppe kan have været gæld eller andre forpligtelser af betydning. Mads Mikkelsens livsstil hørte på det økonomiske område til det mindre hasarderede.

Men aftenen før han døde, skændte han fra sit kammer på gæssene, som han kunne høre gik og næbrede i seletøjet, hvad enten det nu skyldtes, at de kunne finde brugbart materiale for fordøjelsen på seletøjet, eller det var længsel på anden tidkort, der var drivkraften.

Viste M. M. sig i overenskomsten med den Heltborg bager sig som en omgængelig mand, var han i andre sammenhænge mindre omgængelig, især når sagen drejede sig om kongens mønt.

— Mads, du er en burken stud, ja en burken stud, sagde en slægtning til ham, da han viste sig umedgørlig, vistnok i en arvesag.

Af statur var M. M. undersætsig, men kraftig og på sine ældre dage omfangsrig. Men en kontrovers med en hjulbenet nabo, blev afgjort med et livtag.

— Ned med de skærekiste-ben (hakkelsesmaskineben) sagde M. M., idet han fældede modstanderen.

Var M. M. således ikke uden mod og mandshjerte, når det gjaldt hverdagslivet, stillede sagen sig noget anderledes, når det gjaldt, skal vi sige natsiden af tilværelsen, som nok var mere fremherskende den gang end nu, nemlig angående spøgelser, genfærd, ligskarer, helheste og alt herunder henhørende. Min mor, der også stammede fra Ullerup, har fortalt, at de som børn altid trak benene op under sig og ikke turde have dem hængende under bordet, når M. M. kom med sine udsagn og f. eks. fortalte varsler.

Min farbror — han var nemlig søn af bageren fra Heltborg — har fortalt mig, at M. M.

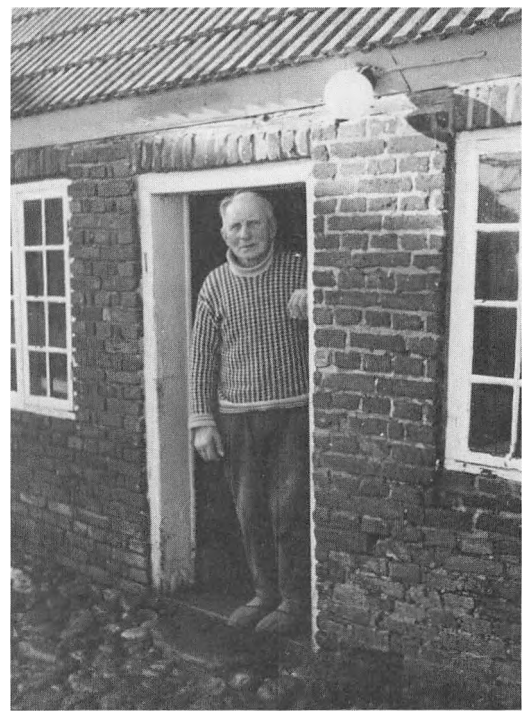

»Farbror Ajs«
Anders Chr. Pedersen (1886 - 1967), »Høgholm« i Heltborg.
A.C.P. var meget interesseret i arkæologi.
Han nævnes også i artiklen »Lang dags rejse«.

selv troede fuldt og fast på alt det, han fortalte om. En gang kom der således en sort puddelhund og så M. M. troskyldigt op i øjnene. Da blev han så bange, at han rystede.

— Forføj dig derhen, hvor du er kommet fra, sagde han, idet han troede, at det var djævelen, der havde formummet sig i skikkelse af en puddelhund, en tro, som man også har kendt i ældre dage. Der findes i Goethes »Faust« en scene, hvor en sort puddelhund, som man tror er en omskabt djævel, forvandler sig pludselig og overraskende til en student.

»— Så det var Pudlens Kerne, en vandrende Skolast, nu må jeg le,« udbryder Faust.

Så den tro eller overtro om djævelen som omskabt til en puddelhund er ikke af nyere dato, men har været kendt i Europa i lang tid, og en fremragende konsulent i gamle tiders overtro er gået tabt med M. M., selvom han var part i sagen. Blev han gået nærmere på klingen til at gøre rede for sit syn på de sager, var han dog forbeholden.

— Æ holder mig til Vorherre, sagde han. Han har fortalt, at et år slog avlen helt fejl, som det kan ske på stive lerjorder i tørre år og i tider, hvor brug af kunstgødning var ukendt. Men om efteråret fangede de ørreder i Visby Å, som dengang var meget rig på denne fine fisk, og derved kom de i strid med præsten i Visby, pastor Leth, som havde fiskeretten i åen, men M. M. hørte ikke til dem, der bøjer sig, når sagen drejede sig om retten til ernæring, og om vinteren, da der kom is, gik de på fjorden og stangede ål. — så vi har aldrig levet bedre, end det år, der ingen avl var, sagde han. Men ellers var han en mand, der kunne lide flæsk, og det kunne ses på ham.

Han hørte ikke til de sarte, og det har hans familie heller ikke gjort. Da hans søster skulle begraves fra Heltborg kirke, havde familien nok taget forskud på gravøllet. I hvert fald sad de og sang og larmede, nogle skrævs over kisten, som red de på en hest. Nogen stilfuld jordefærd var det ikke, og da pastor Leth, der ellers var en rummelig rationalist, skulle holde sin ligprædiken, sagde han bl.a., at den, hvis begravelse, de var samlet om, havde levet kun for at æde og drikke, hendes liv havde været forbandet og derfor ville hendes død også være det.

Det var stærke sager, som i vore dage uden tvivl ville have givet anledning til et større kirkeligt rabalder med både provst, biskop og kirkeminister involveret, men det var jo ikke så almindeligt dengang. Selv M. M. syntes, det var lige stærkt nok, men da kisten var sænket i graven, stod enkemanden frem for at sige et par behjertede ord. Så hævede han knytnæven over graven, rystede med den for ligesom at give ordene mere eftertryk.

— Du maat' Dævlen tage mig først af ste', sagde han. Så kort og fyndigt kan det gøres. Iøvrigt led M. M. ikke selv af overflødigt føleri. Den dag, hans bror blev begravet i Heltborg, var han i ærinde hos købmanden i Visbyaa.

— Skulle du ikke have været til begravelse i dag? spurgte han.

— Skide me' ham, svarede M. M., han haar fo't hans Arv!

Overhovedet lå noble tilskyndelser ham fjernt. Han havde den skik at forrette sin nødtørft ved nogle træer tæt ved vejen. Sådan siddende afkrævede han en mand, der kom forbi på vejen, et beløb, denne skyldte ham. Kom han på den måde til at genere andre, blev det deres sag. Ham gjorde det ikke noget.

Som sagt var pastor Leth rationalist, men nye strømninger havde længe gjort sig gældende, og da biskoppen, P. C. Kierkegaard (en broder til den berømte Søren), der var grundtvigianer, en gang holdt visitats, havde Leth ordentlig gjort sig umage og talt i fem kvarter. Så stod biskoppen op, trak uret op af lommen og sagde: ja, nu har pastor Leth talt i fem kvarter, men om han så talte i fem timer, forblev vi dog lige kloge.« Så fulgte et replikskifte, og begavede mænd, som de var, tiltalte de hinanden i improviserede, rimede vers, som min farbroder kunne recitere. Jeg har desværre glemt dem, så de må anses for tabt.

Lyst til handel havde M. M. alle sine dage, og stridigheder og processer, som ofte følger efter slige transaktioner, var ikke netop det, han gik af vejen for, og her lod han sig sjældent dupere. Men Bedstefars bror, hvis stilling og væsen var en resolut handelsmands, formåede dog at imponere ham, så han gjorde store øjne, når denne indfandt sig.

Hans kone blev syg og kørt på Vestervig sygehus. En dag kom der bud, at hun var død. Så lagde Mads M. et par baller halm bag i arbejdsfjedervognen for at hente hende. På sygehuset gav han sig egenhændigt til at bakse med liget. Sygehusfolkene tilbød hjælp, hvilket han afslog.

— Æ haar' bo'r hin saa manne gaang', æ ka' osse bær' hin der'her, sagde han, og så bar han egenhændigt liget ud og lagde det i halmen bag i vognen og kørte hjem. Da han kom til Heltborg, blev han standset af en mand, der ville vide, hvordan det gik med hans kone.

— Der ligger hun, svarede han og pegede tilbage over skulderen.

Kr. Skriver i Ullerup blev anset for en begavelse. Hans mange skarpe og velformulerede bemærkninger, som han strøede jævnt om sig med, tyder da også i den retning. Som ung opholdt han sig i København, var vist noget, man den gang kaldte vinkyper eller hvad det nu var, men en bestilling, der fordrede, at man gik med hvidt kravetøj til hverdag. Da der kom bud, at han skulle hjem og overtage gården i Ullerup, drog han af by sammen med sin datter og sin sjællandske hustru. På Oddesundfærgen tog han det hvide kravetøj af og levede resten af sine dage med sort kravetøj.

Ikke sjældent gik han i ærinde ned over åen ved Abildgaards mølle og til Hurup, det regnede man ikke for noget den gang. Så traf han sin karl, der holdt med et spand heste ved agerenden.

— Hvorfor holder du her? spurgte han.

— Jeg vil, hestene skal puste, svarede karlen.

— De puster bedst, når de går, afgjorde Kr. Skriver.

Han elskede at køre korn om søndagen, især fordi hans nærmeste nabo, der var min morfar, var missionsmand.

Min far har fortalt, at han som dreng stod og beundrede en fin lille hest, som Kr. Skriver havde.

— Ja, der kan blive en bette gannis hest til dig, Per (bagersønnen) at ride op på loftet efter kouringer med, nu ywl står for.

En mand, som hed Kr. Bak og kørte mælketur kom ud for en løbskkørsel, som han ikke slap helt skadesløs fra, og det kom i avisen. Et halvt års tid senere fik hans kone firlinger, der ganske vist døde, men det kom også i avisen. Så kom Kr. Skriver med én af sine replikker, der kombinerede de to hændelsesforløb på en overraskende måde, idet der i hvert fald formelt spilledes på det trafikale hastighedsforløb og den hurtige familieforøgelse samt det at komme i avisen for det, og folk i Ullerup havde nok at le ad i lange tider.

Fodnote for mindre sarte sjæle: Kr. Skrivers replik lød sådan: »Svært nok med den Kr. Bak. Fø'st kommer han i avisen, fordi han *kører* løbsk, så fordi han *rider* løbsk.«

Nede ved åen boede en familie med en stor børneflok, og ét af børnene kaldte moderen for «ham med hovedet«, altså det gode hoved. Senere kom »ham med hovedet« til Amerika, og her blev han senator, så der er grund til at tro, at han også i det fremmede har levet op til benævnelsen.

Ajs Kr. Sognefoged, (han var ikke sognefoged, måske hans far har været det) også kaldet Ajs Kr. *Javel!* fordi han havde den skik at slå ud med hånden og sige *javel!* drev et landbrug oppe ved landevejen. Om foråret kunne han høre folk, der kom forbi spørge, hvad det var for et svin, der boede dér. Men når de kom forbi om høsten, sagde de: — vil du ikke se, som den stodder kan avle! Hans søn, Kresten, var faldet ned og havde slået sig slemt. Der kom et par knægte for at høre til hans befindende.

— Havde det været én af jer, havde I været *færdige!* sagde Ajs Kresten.

Om denne søn sagde han senere, at han kunne bestille meget i få dage.

— Der er nogen, der kan bestille meget i mange dage, men det er der forskel på!

En gang, han var ved at smøre sig en mellemmad, levede han endnu en gang op til sit tilnavn.

— *Javel!* sagde han og slog ud med hånden, så smørret havnede på døren.

Kr. Hedegaard, som tjente i Enggaard, var kommet hjem ved midnatstid en sommernat. Han slog noget græs ikke langt fra Ajs Krestens enemærker og tog det med hjem, så han var fri for det om morgenen.

— Hvornår har han egentlig hentet det græs? spurgte Ajs Kresten dagen efter. Jeg synes, jeg

har været oppe fra morgenen af, nemlig siden klokken 2!

Han blev betroet forskelligt, bl.a. at ledsage en sindslidende til Viborg med toget. Undervejs blev han overfaldet og bidt af sin ledsager.

— Det kan være, man skal til at tage alle forholdsregler overfor sådan et *individ*, hvad? var hans kommentar, der burde gengives med lydskrift.

En gang skulle han trække et par stude til »Tandrup« for bette Niels Jensen i Kjæstrup. Det var den gang brændevin kunne købes for 25 øre for en pægl, så enhver husholdning med respekt for almindelig omgangsform, disponerede over en større flaske.

Ajs Kresten, der var morgenmand, skulle have en lille hivert at styrke sig på efter davren, inden den lange tur. En mand, som han, sad naturligvis ikke og nippede til en snaps, tværtimod gik den nærmest under vesten i stormtempo. Desværre kunne han ikke bagefter skjule et betuttet udtryk.

— Hvor køber du din brændevin? spurgte han Niels Jensen. Det viste sig, at de havde taget fejl af flaskerne og serveret petroleum for Ajs Kresten.

Mange år efter traf min farbroder Niels Jensens søn, der nu ledede en større virksomhed på Sjælland. Han huskede alt om Ajs Kr. Sognefoged og hans ansigtsudtryk ovenpå den raske snaps.

— *Hvor køber du din brændevin?* var løseordet imellem de to.

Fra Vestervig Amts Auctionsprotokol

Af Elly Mardal

Hvis man søger forgæves efter et skifte eller fæstebrev, når man arbejder med sin slægt, var det måske en ide, foruden matriklerne også at læse i de gamle auctionsprotokoller. For der blev handlet en del med bøndergodset, ofte fordi ejeren manglede penge eller af handelslyst; mange gange giver disse handeler — foruden fæsterens navn — også andre oplysninger, som det ses her, antallet og alderen på bøndernes sønner. Disse blev jo indskrevet til lægdsrullen fra fødselen.

24. september 1742 blev der efter anmodning fra høyædle Niels Linde til Kjærgårdsholm afholdt offentlig auction over en del bøndergods ham tilhørende i Vestervig og Ørum Amter: Dette fandt sted hos Thomas Toftum på Toftumgård i Heltborg sogn. Ved auctionen bortsolgtes følgende i Refs og Hassing Herreder:

Heltborg sogn og by

Gård nr. 20 beboes af Christen Nielsen, hartk. er 1 tdr 6 skp 2 fdr. den årlige landgilde er 3 rigsd. 2 mark, han har en søn 17 år gl. Gården købtes af Major Moldrup for 58 rigsd. 3 mk 10 sk.

Gård nr. 6 beboes af Mads Jensen Gadgaard, hartk. 7 tdr 1 skp 3 fdr 2 alb. årlig landgilde 9 rd 2 mk, der er 1 søn 12 år, 1 do 10 år, 1 do 6 år, gården købtes af Junker Leth på Koustrup, for 24 rd.

Gård nr. 12 beboes af Christen Nørgaard, hartk. 6 tdr.5 skp 2 fdr 2 alb. giver i landgilde 9 rd 2 mk, har 1 søn 4 år. Købt af Major Moldrup for 134 rd 1 mk.

Gård nr. 16 beboes af Niels Madsen, hartk. 3 tdr 5 skp 2 fdr 2 alb. giver i landgilde 6 rd. Købt af Byfoged Lübecker i Thisted for 166 rd 5 mk 4 sk. Niels Madsen har en bror på 18 år hos sig.

Gård nr. 26 beboes af Chr. Krog, hartk. 1 skp 1 alb. landgilde er 2 rd. han har en søn på 20 år. Major købte ejendommen for 50 rd.

Hurup sogn og by

Gård nr. 3 beboes af Christen Laursen, hartk 6 tdr 1 skp 1 fdr 2 alb. landgilde 8 rd. Byfoged Lübecher i Thisted købte den for 185 rd 1 mk 14 sk.

Gård nr. 1 beboes af Niels Nielsen Refs, hartk 5 tdr 5 skp 1 fdr landgilde 10 rd. har 1 søn 6 år, 1 do 4 år, 1 do 1 år. På hans gårds grund er en øde husplads. Købt af sr. Laurs Frandsen for 312 rd og 3½ skilling.

Ettrup

beboes en gård af Christen Pedersen, hartk. 7 tdr 3 skp 2 fdr svarer i landgilde 16 rd. Købt af Povel Bertelsen i Nordentoft for 334 rd 4 mk 2 skilling.

Visby sogn og by

Gård nr. 13 beboes af Jens Christensen og søn Anders Jensen hartk. 5 tdr 3 fdr 1 alb. Landgilde er 10 rigsdaler. Den blev købt af Iver Laursen i Thisted for 205 rd 1⅓ skilling.

Gård nr. 6 beboes af Simon Laugesen, hartk 3 tdr 3 skp 1 fdr og 1 alb. landgilde 6 rd 4 mk. Han har en søn på 3 år. Gården købt af Byfoged Lübecher i Thisted for 137 rd 4 mk. 13⅓ sk.

Gård nr. 14 Beboes af Anders Schadkjær, hartk. 2 tdr 2 skp 3 fdr 1 alb, han har også **gård nr. 13** hartk 3 skp 2 alb. + et **Hus nr. 2,** hartk 1 fdr 1 alb, ialt et hartk på 2 tdr 6 skp 1 fdr 1 alb, årlig landgilde 6 rd 4 mk. Der er 1 søn på 6 år. Købt af Junker Leth på Koustrup for 186 rd 10⅔ sk.

Thyholm, Hvidbjerg sogn

Kallerup

Gård nr. 7 ⅔ part beboes af Niels Jensen, hartk 2 tdr 6 skp ⅔ alb. Landgilde 5 rd. Købt af Sr. Laurs Frandsen for 88 rd 1 mk 5⅓ sk.

Gård nr. 8 beboes af Jens Nielsen og søn Mogens Jensen, hartk 2 tdr 6 skp ⅔ alb, landgilde 5 rd, solgt for 110 rd 4 mk og 6 7/9 sk til Sr. Laurs Frandsen.

Det samlede beløb der indkom for salget af godset blev 2275 rd 4 mk 5 5/18 sk.

Villerslev skole 1984

Dette skolebillede fra foråret 1984 er historisk. Fra skoleåret 84/85 er Hassing-Villerslev ikke længere et selvstændigt skoledistrikt, men er sammenlagt med Koldby skoledistrikt. Fremover skal klasserne i Villerslev »fyldes op« med elever fra børnehaveklassen til og med 4. klasse.

Førstelærer/skoleinspektør Frode Søgaard var skolens sidste leder (1950-84).

Villerslev skole blev bygget i 1962. Hassing skole blev nedlagt i 1964.

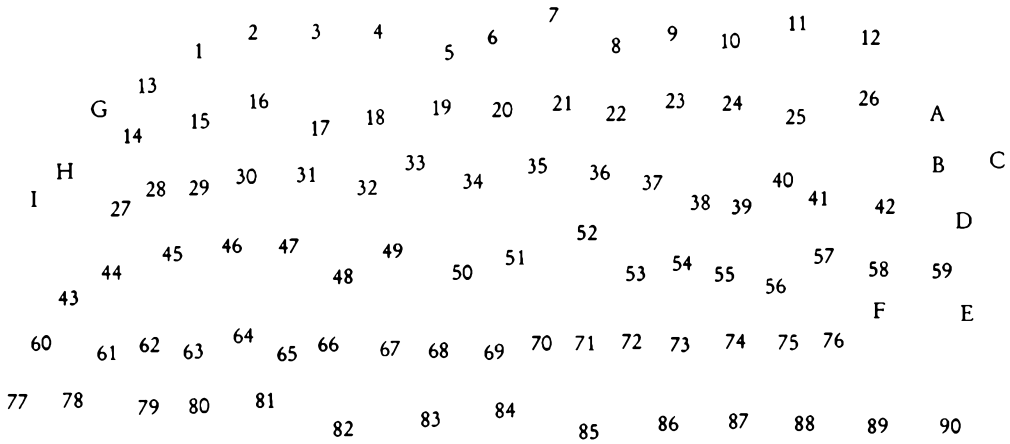

Elever

1 Lilian Lenander, Hassing
2 Merete Kristensen, Hassing
3 Vibeke Bliksted, Vibberstoft
4 Gitte Thinggaard Pedersen, Villerslev
5 Ann Alstrup, Hassing
6 Lars Kobberø, Villerslev
7 Niels Munk Søndergaard, Hassing
8 Kim Madsen, Hassing
9 Bjørn Vangsgaard, Villerslev
10 Jannick Nielsen, Villerslev
11 Helle Fredsøe, Lildbjerg
12 Jesper Andresen, Hassing
13 Peter Langvang, Gudnæsstrand
14 Lisa Amby Knudsen, Villerslev
15 Dorthe Tvergaard, Gudnæs
16 Kirsten Søndergaard, Lildbjerg
17 Lotte Jensen, Villerslev
18 Lene Søndergaard Pedersen, Hassing
19 Dorte Hansen, Hassing
20 Michael Nielsen, Hassing
21 Kenneth Krabbe, Villerslev
22 Henrik Kobberø, Villerslev
23 Carsten Sørensen, Vibberstoft
24 Preben Thorhauge, Villerslev
25 Johnny Thomsen, Hassing
26 Anders Thinggaard Pedersen, Vill.
27 Tove Langvang, Gudnæsstrand
28 Tine Kaalund, Villerslev
29 Pia Rokkjær, Villerslev
30 Karina Madsen, Hassing
31 Tove Dorf Pedersen, Villerslev
32 Karen Marie Jonasen, Villerslev
33 Karina Hansen, Villerslev
34 Thomas Nielsen, Villerslev
35 Kristian Vangsgaard, Villerslev
36 Palle Krabbe, Villerslev
37 Torben Toftdal, Villerslev
38 Jesper Jensen, Villerslev
39 Heine Amby Knudsen, Villerslev
40 Poul Fredsholm, Iruplund
41 Ulrik Krabbe, Villerslev
42 Lise Frank, Gudnæs
43 Karsten Pedersen, Villerslev
44 Martin Tvergaard, Gudnæs
45 Tina Laugesen, Gudnæs
46 Birgith Lenander, Hassing
47 Charlotte Sørensen, Vibberstoft
48 Marie Frank, Gudnæs
49 Solveig Larsen, Villerslev
50 Jan Graugaard, Villerslev
51 Per Møller Christensen, Villerslev
52 Regnar Jacobsen, Hassing
53 René Søndergaard Pedersen, Hass.
54 Bjarne Hansen, Hassing
55 Søren Søgaard, Gudnæs
56 Katrine Buchtrup, Villerslev
57 Anja Mark Nielsen, Hassing
58 Jacob Tvergaard, Gudnæs
59 Thomas Nielsen, Villerslev
60 Kim Laugesen, Gudnæs
61 Jonna Vang, Villerslev
62 Merete Hansen, Villerslev
63 Trine Ejlskov Jensen, Villerslev
64 Aase Nielsen, Hassing
65 Eva Kristensen, Hassing
66 Mariane Salmansen, Lildbjerg
67 Tina Johansen, Hassing
68 Nina Langvang, Gudnæsstrand
69 Thomas Jønsson, Villerslev
70 Jens Østergaard, Hassing
71 Thomas Andresen, Hassing
72 Carsten Thomsen, Hassing
73 Helmer Mark Nielsen, Hassing
74 Søren Rokkjær, Villerslev
75 René Olsen, Villerslev
76 Peter Fredsholm, Iruplund
77 Jørgen Kristensen, Hassing
78 Kasper Steffensen, Hassing
79 Jens Kristian Pedersen, Villerslev
80 Keld Søgaard, Gudnæs
81 Niels Martin Eliassen, Hassing
82 Judith Brogaard, Hassing
83 Tina (Søe) Larsen, Villerslev
84 Merete Andersen, Hassing
85 Pernille Andersen, Villerslev
86 Jens Frederik Langvang, Gudnæsst.
87 Jacob Amby Knudsen, Villerslev
88 Klaus Østergaard, Villerslev
89 Bjarne Pugdahl Jensen, Villerslev
90 Thøger Nielsen, Hassing

Lærere

A Hedvig Jørgensen, børnehavekl.
B Elly Christensen, lærer
C Else Olsen, sekretær
D Frode Søgaard, skoleinspektør
E Vitta Jensen, lærer
F Lisbeth Kirk, lærer
G Anna Hagensen, lærer
H Bodil Lund Larsen, lærer
I Jens Chr. Madsen, lærer

Følgende oplysninger er fra Ole Bjerre: Register for Skolehistorisk Samling, Viborg Amtskommune, 1984:

Villerslev Skole:

	1910	1933	1962	1980
Årgang	1.-7.	1.-7.	1.-7.	1.-7.
Elevtal	91	81	94	74
Klassetal	4	4	5	6
Lærertal	2	2	4	7

Skoleledere:

Claus Madsen	-1619
Christen Clausen	1619-1629
Peder Schaarup	1629- ?
Anders Chr. Jensen	?-1874
Peder Sørensen	1874-1893
M. Røn Nielsen	1893-1908
Christen O. Damsgaard	1908-1915
Vilh. Nielsen Grøn	1915-1950
Frode Søgaard	1950-

Lærerinder:

Jensine Jensen	1901-1910
M. L. Bredahl	1910-1911
Charlotte Sass-Nielsen	1911-1952

Hassing Skole:

	1910	1933	1962	1980
Årgang	1.-7.	1.-7.	1.-7.	
Elevtal	44	56	42	
Klassetal	2	2	3	
Lærertal	1	1	2	

Skoleledere:

Christen Poulsen	1821-1831
Peder Nygaard	1833-1843
Peder Worm	1843-1857
Niels Peter Jensen	1884-1901
J. L. Jespersen	1901-1904
Marius Peter Dam	1904-1924
Kristian Sunesen	1924-1954
C. Overgaard Nielsen	1954-1960
K. Ehlers Andersen	1961-1964

Ved Hasſing Skole

agtes i indeværende Sommer opført en ny Ladebygning ſamt udført endel Reparation ved Stuehuſet. Tegning, Overſlag og øvrige Beſtemmelſer ligger til Eftерſyn i Haaſing Skole.

De, ſom ønſke at overtage nævnte Arbeider, bedes indgive ſkriftlige Tilbud til Sogneraadet inden den 3die Juni.

Haaſing-Villerslev Sogneraad, den 16de Mai 1883.

J. P. Pedersen.

Holmgaard skole ca. 1884 (?)

Af Uffe Larsen

48 elever kunne skolen mønstre, og det endda fra et ret lille område, for 1814-skoleloven foreskrev, at børnene kun måtte have højest ¼ mil (ca. 2 km) til skole. Eleverne har været delt i to klasser. Om vinteren gik de store i skole fire dage om ugen, de små kun to halve dage. Om sommeren omvendt. Derved tilgodeså man hjemmenes behov for de store børns arbejdskraft om sommeren.

Sognets relative velstand afspejles i børnenes klædedragt. Især de »små koner« er fint klædte. Der er nu nok også nogle hjorddrenge imellem, som har været oppe om morgenen ved 4-5 tiden — og måske er der elever, som har måttet døje de kvaler, det medførte at være »uægte barn« af et »fruentimmer«.

Mon læreren har fået eleverne lært den nye latinske skrift, der i 1875 afløste den gamle gotiske? Er det mon sket ved hjælp af spanskrøret, der efter tampens (= reb uden knuder) afskaffelse i 1860 var eneste lovlige afstraffelsesmiddel? Hvor mange er senere emigreret til Amerika? Det gjorde nemlig 10% af landets befolkning i årene 1869-1900.

Navne på elever og andre oplysninger modtages gerne. De vil så blive bragt i årbogens 1985-udgave.

»Gaardhus Mølle« — en tidligere industrivirksomhed i Sydthy

Af Esben Graugaard

Få hundrede meter fra udløbet af kanalen fra Flade Sø i Krik Vig startedes i 1730'erne noget som bedst kan karakteriseres som et erhvervspolitisk eksperiment i en egn, som også dengang domineredes af landbrug og fiskeri. Eksperimentet bestod i, at der i forbindelse med en allerede eksisterende vandmølle etableredes et klædemanufaktur og et dertil knyttet farveri. Dette manufaktur kan kaldes den første industrivirksomhed i Sydthy, forstået således at der var tale om massefabrikation, men i håndværksmæssig regi.

1. Tidlige vandmøller i Vestervig sogn:
De mange vandløb i Thy dannede en god grobund for vandmøller, og ifølge 1662-matriklen var der på det tidspunkt 35 i landsdelen. Dette tal er i 1688 reduceret til 21, et faktum som kan tilskrives Svenskekrigene der lagde såvel gårde som møller i stort tal øde. (1).

I Sydthy er det især møllerne i Ydby sogn, d.v.s. Gundtoft og Holmgård Mølle, der optræder i skøder og pantebreve i forbindelse med Vestervig Kloster. Men også i selve Vestervig sogn var der tradition for vandmøller. I 1528 nævnes følgende:

> »Itt papirs tingswidne om fiskerij wid Kreckis mølle thill Westerwig Closter«. (2).

Denne mølle kan ikke være en forgænger til Gårdhus Mølle selv om beliggenheden i Krik kunne tyde på det. Dels lå det daværende Gårdhus Mølle ikke i Krik, og dels var der et vandløb ned gennem Krik, altså østligere end der hvor Kanalen mellem Flade Sø og Krik Vig senere placeredes.

Af andre tidlige vandmøller i Vestervig sogn kan nævnes Mellemmølle, en af de 5 vandmøller i Thy, som havde hele to kværne. Også Skårup Vandmølle nævnes i 1662-matriklen, og er her sat til 10 tønder hartkorn. Imidlertid var den i 1688 øde; beboere var der ingen af og mølledammen var groet til. I 1708 brugtes jorden til gården Toppenbjerg. (3). Dog må denne mølle være genetableret, for i 1769 nævnes den af Pontoppidan; det samme gælder Mellemmølle, der af Pontoppidan kaldes Melvandsmølle.(4). Endelig nævnes i forarbejderne til Chr. den Femtes matrikel i 1688 en vandmølle ved navn Søndermølle. (5).

Når der i netop dette område var en stærk tradition for anvendelsen af vandkraft, skyldes det formentlig to forhold: for det første har klosterets tilstedeværelse betydet en høj grad af økonomisk aktivitet og initiativ i området. For det andet må et sogn af Vestervigs topografiske karakter af naturlige årsager indeholde en del vandløb, heriblandt udløbet fra den række af søer som er placeret ned gennem det thylandske landskab.

2. Gårdhus Mølle indtil ca. 1800:
Som nævnt ovenfor havde der eksisteret et tidligt Gårdhus Mølle et andet sted i sognet. En tradition på egnen (Agger-området) fortæller, at det oprindelige udløb fra Flade Sø var et åløb, som begyndte ved den nu forsvundne landsby Aalum. Denne å løb derpå øst og sydpå, altså bagom det også nu forsvundne Vester Agger, for at fortsætte vest for Øster Agger, d.v.s. det nuværende Agger. Derefter gik åløbet til »Æ ævr« (ævret), gennem Skansebanken fra Svenske-

krigenes tid, og derpå ud i havet. Omkring 1880-85 skulle et sted på denne strækning være fundet et pæleværk i sandet, som formodedes at være en rest fra det tidligste Gårdhus Mølle, der i så fald er ødelagt af sandflugt. (6). Der, hvor denne å oprindeligt løb ud i havet, gik samtidig grænsen mellem Vestervig og Lundenæs amter. (7).

Den mølle som munkene her havde anlagt, fik sit navn efter den ålegård, der var på stedet, og som var en betydelig indtægtskilde. Så Gårdhus Mølle betyder simpelthen huset og møllen ved ålegården. Da åløbet stoppedes på grund af sandflugten, gravedes et nyt udløb, en kanal, af godsets bønder i 1621 og de følgende år. Tilladelsen til dette arbejde blev givet den 19.1.1621 af kong Christian den Fjerde. Med dette arbejde var forudsætningen for industrivirksomheden Gårdhus Mølle skabt. Men i begyndelsen var der blot tale om en almindelig vandmølle. Sortfeldt skriver:

»I den første halvdel af det 18. Aarhundrede synes det, at der er anlagt 2 nye Vandmøller, nemlig i Thisted og »Gaardhus Mølle« i Vestervig«. (8).

Det skal have været Peder Nielsen Moldrup, der dels genetablerede Gårdhus Mølle, og som forandrede den fra en almindelig kornmølle til en klædemølle, noget som skulle have fundet sted omkring 1730 eller de nærmest følgende år. (9). Han havde overtaget klosteret og dets gods i 1698; det gik ud af slægtens eje i 1799. Selv havde Peder Moldrup godset til 1731, hvor sønnen Jens Laasby de Moldrup overtog det. Oprettelsen af klædemanufakturet ved Gårdhus Mølle må nødvendigvis være med til at ændre det negative billede, eftertiden har haft af manden, der blev berømt/berygtet, fordi en notorisk fordrukken voldsmand på hans foranledning døde i den »polske buk«. Moldrup har været en driftig og fremsynet mand, der på det økonomiske felt var til gavn for sin egn, der ikke prægedes af erhvervsmæssige fornyelser. Han fulgte med i tidens økonomiske debat og forsøgte at leve op til nogle af de ideer, merkantilismen fostrede.

Og dog fik Moldrup en masse besvær ud af anlægget; således med ejeren af Ørum Slot, der klagede over de skader, opdæmningen til møllen forårsagede på hendes enge. Resultatet var, at Moldrup simpelthen ved hendes død købte også dette gods. (10). Økonomisk fik Moldrup formodentlig heller ikke meget ud af sit initiativ. Det indenlandske klæde kunne ikke konkurrere hverken i pris eller kvalitet med importerede varer. At virksomhedens situation ikke har været god i de senere Moldrup'ers tid ses bl.a. deraf, at i listen over farvere udenfor København i perioden 1657-1812 nævnes intet om farvere i Gårdhus Mølle. I Thy nævnes kun Hans Bahnsen, der 6.2.1672 havde fået næringsbrev som farver i Thisted. (11). Heller ikke Pontoppidan nævner farveriet eller klædemanufakturet i sin topografiske beskrivelse af Vestervig sogn. (12). Det samme gælder August Hennings, en mand vi ved var interesseret i specielt klædebearbejdning, og som rejste igennem Thy omkring 1780. (13). Så Riis-Olesen har formodentlig ret i antagelsen af, at klædeproduktionen havde ligget stille en del år, da Jacob Winding overtog møllen omkring år 1800. (14). Denne tilbagegang skal også ses i sammenhæng med den dårlige økonomi, der som helhed prægede godset og dets udvikling i 1700-årenes sidste årtier.

3. Dansk merkantilisme og klædeindustri:

Moldrup's initiativ skal ses i sammenhæng med samtidens statslige erhvervspolitik, hvis idépolitiske baggrund var merkantilismen. Med overgangen til enevælden, her i landet i 1660 under Frederik den Tredje, ophævedes det feudale samfundssystem, og opbygningen af en central statsstyrelse påbegyndtes. Det krævede øgede økonomiske ressourcer, og et af midlerne til at fremskaffe sådanne var en stærk, nationalistisk opbygget økonomi, hvis inderste kerne byggede på selvforsyning indenfor alle områder i det økonomiske kredsløb. Midlerne hertil var statslige monopoler, handelsrestriktioner og direkte statsstøtte til forskellige former for erhvervsvirksomheder.

Allerede Christian den Fjerde forsøgte at leve op til disse merkantilistiske tanker. Han havde planer om at etablere tekstilmanufaktur med henblik på i størst mulig omfang at gøre Danmark selvforsynende med klæde. Til formålet

oprettedes »Klædekompagniet«, men på grund af svigtende afsætning var kapitalen opbrugt i 1623, og da samtidig det liberale borgerskab var fjendtlig stemt overfor denne statsstøttende institution ophørte den omkring 1627. (15). Private forsøgte op gennem 1600-årene at etablere tekstilmanufakturer i provinsen, dog uden større held.

Først med genoprettelsen af kommercekollegiet, et statsligt organ på linie med vor tids handelsministerium, i 1735 indledtes en ny epoke i dansk industrihistorie. På det tidspunkt fandtes ifølge indberetninger til kommercekollegiet kun tekstilmanufakturer i Køge og Ålborg. (16). Dette betød imidlertid ikke, at en del af klædeproduktionen ikke var delegeret ud til lokale valke- og vadmelsmøller, bl.a. i Gårdhus Mølle, der ellers mest var kornmalende vandmøller. Disse møller lå oftest ved små bække med rigeligt fald til et lille overfaldshjul; sjældnere, som i Gårdhus Mølle's tilfælde, ved store åer eller kanaler, hvor der skulle dæmninger eller sluseværker til for at skaffe vand til et underfaldshjul. (17).

Af og til benævnes disse møller ved ordet »fabrik«, et bevis på merkantilismens indflydelse, men der var ikke tale om fabrikker i ordets moderne betydning, kun om store håndværksvirksomheder med en vis masseproduktion. Et sådant foretagende var farver Anders Severin Winding's klædemanufaktur i Sæby. (18). Dette manufaktur fangede i den grad regeringens interesse, at man i 1779 sendte August Hennings, hvem tilsynet med fabrikkerne var betroet, til Vendsyssel for at tage dette anlæg i øjesyn. Hennings berettede, at der var beskæftiget 34 personer, heraf 14 spindere og 5 specialarbejdere, ved dette manufaktur i 1786. Typisk har denne virksomhed været på den måde, at det meste arbejde bestod i at farve og bearbejde bøndernes husflidsarbejde med henblik på videresalg. (19). Efter denne besigtigelse var det at August Hennings som nævnt ovenfor rejste videre ned gennem Thy.

I Thy var der som i det øvrige Vest- og Midtjylland en stor hjemmefabrikation af forskellige klædevarer, især med henblik på eksport til Norge via skudehandelen. Men på grund af laugs- og købstadsprivilegier var det svært at få tilladelse til at starte farverier udenfor købstæderne. Dette viste sig f.eks. i 1735, da farverne i Holstebro og Ringkjøbing »præjudiceredes« af nogle landfarverier i Tarm og Gjellerup. Det indskærpedes da stiftamtmanden i Ribe, at ingen farvere måtte findes på landet under »Straf af Mulkt og hans Haandværktøjs Fortabelse til nærmeste Kjøbstad«. (20).

Ved forordning af 25.6.1735 pålagdes det stiftamtmændene at sende indberetninger til kongen om de økonomiske forhold i de dem underlagte amter. Så lagde stiftamtmændene det videre ud til by- og herredsfogeder at indberette om næringsveje, handel, landbrugets og befolkningens vilkår. Bl.a. skulle de undersøge:

> »Om nogle og hvad Slags Fabriqver eller Manufakturer det værer sig under hvad Navn det vil, udi enhver By, Amt og Provincie befindes«.

Om forholdene i Hassing-Refs herreder meddeler herredsfoged Niels Pedersen Winther, der boede i Villerslev, den 16.1. 1736:

> »Uld forarbeides i Bøndernes egne Huse til Vadmel, Strømper og Nathue, som Bønderne mestendelen sælger imellem dem selv og forbruger til at klæde sig med samt til Sengeklæder, men sælger det lidet af Wadmel, som de bringer til Thisted og Westervig Markeder, da gielder det 9-12 Sk. Allen«. (21).

Vigtigt i denne sammenhæng er imidlertid, at Winther fastslår følgende:

> »Fabriqverede Vare falder her i Districtet intet af uden hvis forhen er forklaret om Ulden, —«.

Ifølge dette har Gårdhus Mølle i 1736 ikke været en decideret klædefabrik, men højst et farveri. Og dermed er vi inde på noget centralt, idet Gårdhus Mølle's status skifter ret så ofte gennem tiderne mellem farveri og fabrik. Vi må nok gå ud fra, at farveriet har været det bærende element i virksomheden sammen med valkningen. Ind imellem har enkelte driftige ejere så forsøgt at drive manufaktur eller fabrik på stedet.

4. Jacob Winding på »Gårdhus Mølle«:
Ved skøde af 24. juni 1802 solgte Hans Hansen til Vestervig Kloster og Lyngholm »Gårdhus

Mølle« til Jacob Kierumgaard Winding (22), søn af ovennævnte farver Andreas Winding i Sæby og således et oldebarn af den Peder Nielsen Moldrup, der formodentlig oprindeligt oprettede virksomheden. Ifølge skødet, der blev tinglæst 22. juli 1802, skulle Winding betale 800 rigsdaler for »Gårdhus Mølle«, der på det tidspunkt bestod af to møller, d.v.s. at der formodentlig har været to møllehjul. Megen kapital havde den 36-årige farver nu ikke at investere i virksomheden, for samme dag som skødet underskrives, udsteder han en obligation lydende på 700 rigsdaler til farbroderen commerceråd Frederik Winding i Ålborg.

I 1800-tallets første halvdel bevilgedes mere end 700 bevillinger til farvere og trykkere, et bevis på, at landbefolkningen var ved at gå bort fra selv at bearbejde det klæde, de fremstillede som hjemmeflid. (23). Én af disse 700 var altså Jacob Winding, der formentlig har lært håndværket hos faderen og hos slægtningene på Fyn. Netop omkring den tid, han overtog »Gårdhus Mølle«, beskrev præsten Knud Aagaard den således:

> »Gaardhus Mølle, i Nærheden af Tobbel, er en betydelig Vandmølle, som skatter af næsten 7 Tønder; til denne hører en Holm i Liimfjorden ½ Miil fra Landet, kaldet Flægbusken, hvorpaa avles nogle Læs Høe og samles en stor Mængde Fugleæg. Vigtigst er Fiskeriet ved denne Mølle, der har svaret 200 Rigsbankdaler i aarlig Forpagtning. —. Ved Gaardhus Mølle er desuden anlagt en Klædefabrik med Stampemølle og Overskierie, men hvad her væves, er ubetydeligt, derimod bliver her farvet, stampet og overskaaret en Deel Vadmel«.

På trods af at klædefabrikationen altså ikke var stor, så var det dog det daværende Thisted Amt's eneste klædefabrik. Winding udvidede anlægget. Således byggede han nyt farvehus og i 1813 købte han mere jord til møllen af Rasmus Winther i Oxenbøll. Og det klæde, der fremstilledes på »Gårdhus Mølle«, siges at have været smukt og af en stærk kvalitet. (24). Hvor betydelig virksomheden har været i denne periode ses af kommercekollegiets tabellariske indberetninger om de danske fabrikkers tilstand i årene 1808-9 og 1819. (25). Heraf fremgår bl. a. at Ydby Valkemølle årligt fremstillede 3000 alen vadmel, og Vestervig Valkemølle, d.v.s. »Gårdhus Mølle«, 4000 alen vadmel årligt. Taget i betragtning, at en af landets betydeligste valkemøller, Hulemose Mølle i Sydsjælland, i året 1777 fremstillede 6300 alen vadmel, så må »Gårdhus Mølle« betragtes som en af de mere betydelige af Danmarks ca. 200 stampe- og valkemøller.

Derfor er det heller ikke unaturligt at finde Jacob Winding og hans familie blandt sognets mere estimerede beboere, noget som ikke kan tilskrives slægtskabet med Moldrup'erne, hvis direkte efterkommere på dette tidspunkt levede en forarmet tilværelse i Vestervig sogn. Ja, den sidste af dem, Line Moldrup, døde som fattiglem. Fadderne til Winding-familiens børn var folk hævet over bondestanden. (26). Han benævnes da heller ikke som »farver«, men som »fabrikeur«; dette underbygges af, at »Gårdhus Mølle« i folketællingerne her først i det 19de århundrede står opført som »fabrik«, ikke som »mølle« eller »farveri«.

Den 10.4.1818 døde Jacob Winding, og 7.8. samme år blev der skifte i boet. Af skiftet får eftertiden et indtryk af farveriet. Beboelseshuset var delt op i dagligstue, højstue, sovekammer, kammer, køkken, overkammer og loft, altså en bedre beboelse end den, de fleste bønder havde. Også indboet var talrigt og af høj kvalitet, således en mængde kobbertøj, bl.a. en kobberkaffekande, der giver os et kulturelt indtryk af hjemmet. På dette tidspunkt var det kun det »bedre« borgerskab, som drak denne eksotiske drik. Alt i alt vurderes indboet til 286 rigsbankdaler. Bygningerne vurderedes til 850 rigsbankdaler. Når de er så forholdsvis meget værd, skyldes det tilstedeværelsen af såvel et »stampehus« som et »farvehus«. Det ses, at Winding af og til har haft svært ved at inddrive betalingen for udført arbejde, for da han døde, havde han 100 rigsdaler til gode på den konto. Til sammen vurderedes boets indtægter til 1261 rigsbankdaler og 4 skilling.

Denne anseelige sum var imidlertid kun et dække over en i bund og grund dårlig økonomi. Som nævnt ovenfor havde Jacob Winding i 1802 udstedt en panteobligation til farbroderen på

700 rigsbankdaler. Her i 1818 er denne endnu ikke indfriet. Endvidere havde afdøde 6.3.1818, altså kun godt en måned før han døde, udstedt en obligation på godt 468 rigsbankdaler til svogeren Hans Christian Woetmann. Endvidere skyldtes penge til generalauditør Lindahl, Peder Teglbrænder på »Teglgården« og købmand Jepsen i Thisted, der vel har forsynet farveriet med råvarer. Alt i alt var boet fallit med et underskud på godt 332 daler. Så til børnene var der blot lidt tøj og enkelte sager til deling.

Denne dårlige økonomi må forklares i de dårlige markedsforhold for hjemmemarkedsindustrien, der ikke kunne konkurrere i kvalitet med importerede varer. Imidlertid havde enken (27) mod på at drive virksomheden videre med svendehjælp. Dog nedlagde hun klædefabrikken, og bygningerne anvendtes nu udelukkende som stampemølle for egnens beboere. Desuden overskar og farvede man fortsat vadmel. Hun giftede sig i 1826 med farversvenden Henning Foss Fabricius, født 8.11.1803 i Snejbjerg sogn. De driver »Gårdhus Mølle« til de i 1835 flytter til »Flynder Mølle« i Flynder sogn syd for Lemvig. Senere flyttede de tilbage til Vestervig sogn, hvor Fabricius i folketællingen af 1845 betegnes som gårdejer i Oxenbøll.

Indtil Jacob Winding's enke giftede sig med Fabricius, havde hun stedsønnen Anders Severin Winding (29) som medhjælp på virksomheden. Han flyttede 1. maj 1827 til Hvidbjerg sogn, hvor han drev farveri og trykkeri i Kallerup Kær. Dennes søn, Jens Severin Winding (30), var ifølge folketællingen i 1845 farverlærling i »Gårdhus Mølle«, så forbindelsen mellem Winding-slægten og virksomheden i Tåbel fortsatte udover ejerperioden.

5. Møllens endeligt:

Som nævnt ovenfor skyldtes »Gårdhus Mølle«s formindskede rentabilitet bl.a. konkurrencen med importeret klæde. Men også konkurrencen med de store industrialiserede virksomheder der i århundredets løb voksede op i storbyerne var med til at fjerne grundlaget for denne virksomhed. Og når det kom til stykket var placeringen for afsides til at man i længden kunne holde virksomheden i gang. Dette skal især ses i sammenhæng med, at en af Thy's hovedfærdselsårer, vejen ned over Vestervig-Agger Tange til Hardsyssel, efter stormfloden i 1825 var forsvundet med eet slag. Også i lokal sammenhæng var »Gårdhus Mølle« nu afsides beliggende.

At det har været et sted med typer ud over det sædvanlige ses f.eks. af, at i 1841 arbejdede en farversvend med det imponerende navn Johan Lorentz Christian de Charles på »Gårdhus Mølle«. Hvad har det ikke forårsaget af snak blandt de lokale beboere, hvor hveranden mand hed enten Iver eller Thøger? I 1845 hed farveren Hans Starck. Samme år var han blevet gift med en Christine Johansdatter Vinding af Oxenbøll; hun var ikke af farverslægten Winding.

»Gårdhus Mølle« blev endelig nedlagt i forbindelse med tørlægningen af Flade og Ørum søer i 1868, hvor den nuværende gård af samme navn byggedes på højdedraget ovenfor kanalen. (31). På trods heraf var der ifølge medlemsfortegnelsen i Dansk Farverforening i år 1900 en farver Jensen i Tåbel, så på en eller anden måde må der have været farveri på stedet til efter århundredeskiftet. Dermed har der igennem 160-70 år været virksomhed på dette område ved kanalen i Tåbel, noget i sig selv bemærkelsesværdigt på egnen. Og så sent som i 1942 kunne man ifølge en artikel i »Thisted Amts Avis« stadig se tomten, hvor den gamle vandmølle havde ligget, lige som der var en holm med spor efter stemmeværket og afløbsåen. (32). Så Peder Moldrup's initiativ satte et langt og effektivt spor i egnens erhvervsliv. Når nogle var imod at opkalde en gade i Vestervig efter ham på grund af hans dårlige rygte som »bondeplager«, et eftermæle som ikke var helt retfærdigt, så var der tale om en unuanceret opfattelse af denne mand, der var typisk for sin tids borgerskab: driftig, igangsættende med en tendens til det selvtilfredse. Men netop troen på sig selv var nødvendig for disse »opkomlinge«, for således betragtedes de af den gamle herskende klasse, hvis privilegier de overtog såvel som jordejere som embedsmænd.

Noter:

1: Sortfeldt, s. 167. 2: Ældste Danske Archivregistraturer. 3: Sortfeldt, s. 298. 4: Pontoppidan, s. 475. 5: H. Pedersen,

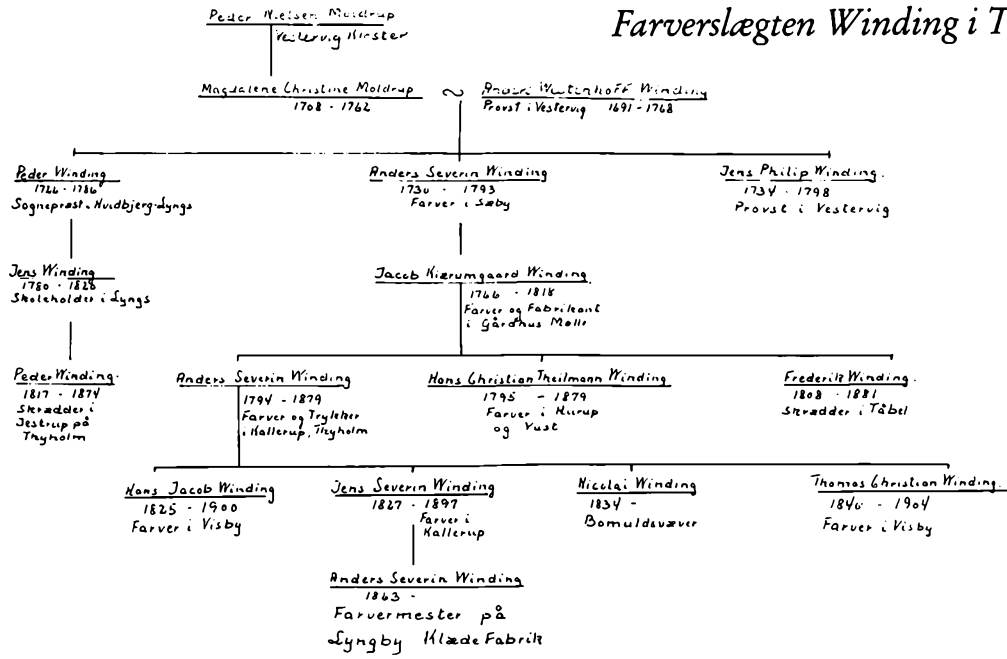

s. 343. 6: C. B. V. Hansen, s. 242. 7: Steenstrup, s. 468. 8: Sortfeldt, s. 656. 9: Riis-Olesen, s. 370-71. 10: ibid. 11: Han efterfulgtes i 1678 af sønnen Urban Bahnsen som farver i Thisted. 12: Pontoppidan, s. 475. 13: Historisk Årbog for Thisted Amt, bind 2. 14: Riis-Olesen, s. 371. 15: »Industriens Historie i Danmark« bind 1, s. 49, s. 52-53. 16: ibid., s. 165-66. 17: ibid., s. 201-2. 18: Anders Severin Winding. Født d. 21.4.1730 i Vestervig sogn, søn af provst Anders Westenhoff Winding i Vestervig og Magdalene Christine Moldrup, en datter af Peder Nielsen Moldrup til Vestervig Kloster. 19: »Industriens Historie i Danmark« bind 2, s. 36. 20: Nyrop, s. 70-71. 21: Trykt i »Samlinger til Jydsk Historie og Topografi« 4. række 3. bind (1917-19) s. 230-66. Meddelt ved protokolfører Chr. Christensen. 22: Født den 4.5.1766 i Sæby. Moderen Margrethe Kierstine Kiærumgaard var af farverslægten Bahnsen fra Fåborg/Assens og således i nær slægt med farverne Bahnsen i Thisted. 23: »Industriens Historie i Danmark bind 3, s. 30-31. 24: Riis-Olesen, s. 371. 25: Trykt i »Industriens Historie i Danmark« bind 2, s. 27. 26: f.eks. befalingsmand Preetzmann fra Sejersbøll og studiosus Bloch på Vestervig Kloster. 27: Else Marie Jensdatter Futtrup. Født den 3.5.1788 i Vestervig. Jacob Winding var gift første gang med Mariane Obenhausen, der døde den 18.8.1809 i Gårdhus Mølle. Hun havde tidligere været gift med en farver Theilmann, der var på Gårdhus Mølle før Jacob Winding kom der til. 28: Riis-Olesen, s. 371. 29: Født den 24.4.1793 i Vestervig sogn. Døde den 25. 4. 1879 i Hvidbjerg sogn. 30: Født 30.9.1827 i Hvidbjerg sogn. Blev farver i Kallerup efter faderen. Hans søn, Anders Severin Winding, født den 8.3. 1863 i Hvidbjerg sogn, blev farvemester på klædefabrikken i Lyngby. 31: Riis-Olesen, s. 375-76. 32: Thisted Amts Avis, den 3.8. 1942.

Kilder: *Utrykte:*

Skøde- og panteprotokol for Hassing-Refs herreder 1799-1806; Hassing-Refs herreders skifteprotokol 1813-20; folketællinger og kirkebøger over Vestervig sogn.

Trykte:

Christensen, Axel E., m.fl., »Industriens Historie i Danmark« bind 1-3, Kbh. 1943-44, Gads Forlag.

Hansen, C.B.V., »Om Forskansningerne ved Agger og Kampen ved Nabe den 3. Oktober 1657«, i »Samlinger til Jydsk Historie og Topografi« 3. række 4. bind, 1904-5.

Hauch-Fausbøll Th., »Stamtavle over Slægten Winding fra Vestervig«, Kbh. 1913, eget forlag.

Nyrop C., »Danske Farvere«, Kbh. 1900.

Pedersen H., »De Danske Landbrug« (Forarbejderne til Chr. den Femtes matrikel 1688), Gyldendal 1928, 1975 genoptrykt af »Landbohistorisk Selskab«.

Pontoppidan E., »Den Danske Atlas«, tomus 5 bind 1, Kbh. 1779.

Rasmussen A., »August Hennings Rejse i Thy«, i »Historisk Årbog for Thisted Amt« bind 2.

Riis-Olesen H., »Ørum og Flade Søer«, i »Historisk Årbog for Thisted Amt«, 1952.

Sortfeldt S. C., »De gamle Vandmøller i Thy«, i »Historisk Årbog for Thisted Amt«, bind 8, s. 161-71, s. 289-307.

Steenstrup J., »Nogle Bemærkninger om Tangen ved Agger«, i »Samlinger til Jydsk Historie og Topografi«, 3. række 4 bind.

»Thisted Amts Avis«, den 3.8.1942: »Gaardhusmølle i Taabel«.

»Ældste Danske Archivregistraturer« bind 3, Kbh. 1865, udgivet af »Det Kongelige Danske Selskab«.

Kvæghyrden fra Ørum Sø

Af William Mortensen

Tegninger af Kirsten B. Ovesen, Mejrup v/ Holstebro

Aksel Henriksen, Ørum lyser op, når man beder ham fortælle nogle af de oplevelser, som han har haft gennem et langt liv. Han har boet i Ørum, siden han i 1910 som fireårig flyttede hertil fra Svankjær.

Mange 77 årige vil kunne fortælle om hændelser, som ligger over 70 år tilbage. Det særegne ved Aksel er imidlertid, at han raskvæk går 90 - 100 - 110 - 120 - 130 år tilbage i tiden. Hvad der hændte før Aksels tid, har han fra sin far, Henrik. Hvad der lå før Henriks tid, har dennes far, Laust givet mæle. — I vort land er denne form for mundtlig overlevering fra slægt til slægt desværre uddøende, men den har tidligere været udbredt, og man kender den stadigvæk på Færøerne.

Med ufravigelig dramatisk effekt fortæller Aksel om den dag i 1916, da han stod ude ved husgavlen og lyttede til en voldsom kanontorden fra havet ud for Lodbjerg fyr. Det var Jyllandsslaget, som udkæmpedes. Efter to døgn erklærede både den tyske højsøflåde og den engelske flådeafdeling sig for sejrherrer at være, hvorefter de sejlede i hver deres retning. Aksel ikke blot genfortæller, han genlever. Min ryg værker, når Aksel synlig rystet fortæller om den slidsomme dag, som arbejderne havde, da de i starten af dette århundrede med håndkraft gra-

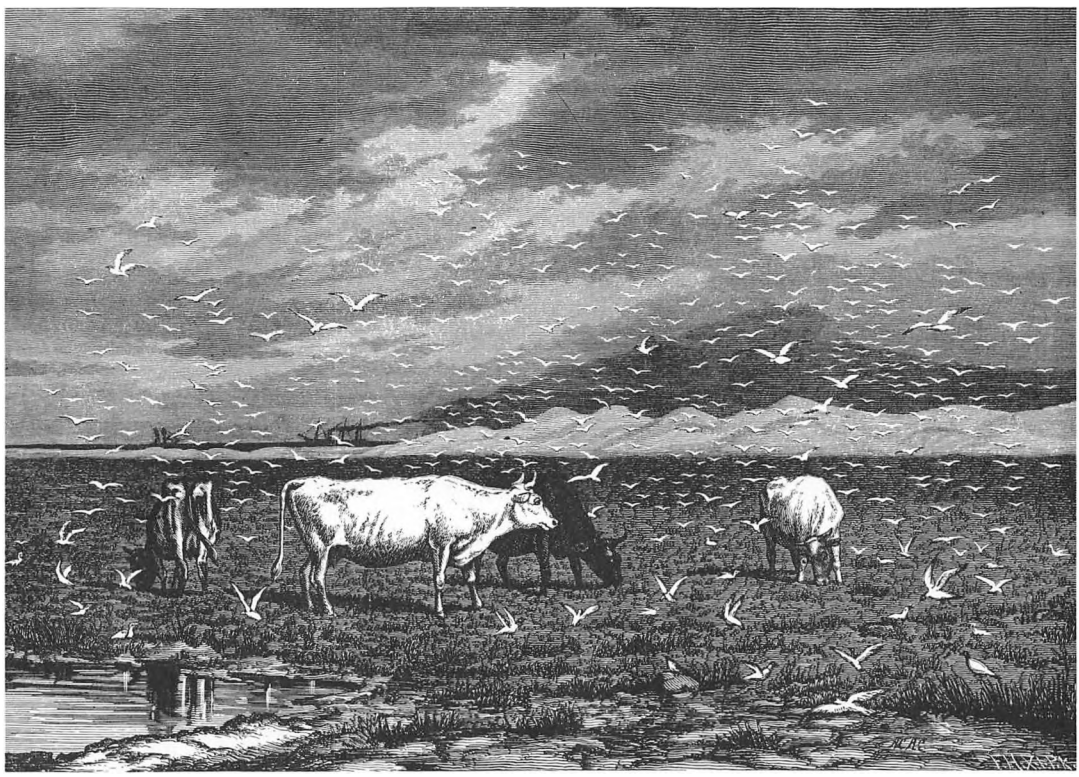

A. Riis Carstensen: Fugleøen i Flade Sø (Ill. Tidende)

vede afvandingskanal fra Storkær til Ørum sø. Aldeles svedt bliver jeg, når Aksel en sommerdag for 107 år siden lader bedstefaderen forke det ene læs enghø efter det andet på bunden af den da tørlagte Ørum sø.

Laust Henriksen boede i et lille hus nær Ørum søs nordlige bred. Den omliggende eng lå så lavt, at den en del af året var oversvømmet, men huset var placeret på en højereliggende sandbanke. I den fugtige del af året var det nødvendigt at binde små træplader under fodtøjet, hvis man ville forcere den sumpede eng. Henrik Henriksen, som fødtes i 1874, voksede op herude sammen med 8 søskende.

Henriks mor hører vi ikke meget om, men Laust var først og fremmest murerarbejdsmand. For over hundrede år siden trak han i håndsvinget, når der skulle vindes sten op ved byggeriet af Lodbjerg fyr. Intet fagforeningsvælde forbød Laust at hjælpe til, når der skulle bringes gods i land ved en stranding. Til andre tider arbejdede han ved Vandbygningsvæsenet, men mest interessant synes jeg, det er, at han har ernæret sig som kvæghyrde på bunden af Ørum sø. Dette skal vi senere vende tilbage til.

Aksel fortæller, at hans bedstefar var en ivrig jæger. En nedlagt grågås eller svane var delsom og gjorde lykke i det lille hjem. En dag skød Laust sammen med en jagtfælle tre oddere og indkasserede 30 kr. for skindene. Selv i datiden regnedes dette for at være så usædvanligt, at det blev nævnt i avisen. Den største odder var så lang, så halespidsen kunne røre stuens bræddegulv, mens snudens knurhår rørte loftsbjælkerne.

I maj måned fangede man brasen, når denne gik ind mellem sivene for at gyde. Et år var der så mange brasen at fange, så man kunne skovle dem op. Det år lejede Laust en mand til at køre flere læs brasen bort på hestevogn. Særlig højt skattet var denne fisk ikke, men det store kvantum gjorde alligevel, at Laust fik en god skilling i portemonnæen. Foruden brasen var der også den gang en del ål i søen, og det lykkedes af og til at fange en velsmagende helt.

Når Ørumbønderne var færdige med at høste, fik Henriks mor og nogle af børnene lov til at sanke aks, så ikke blot fuglen, men også den fattige kunne blive mæt.

Som ni-årig kom Henrik ud at tjene på en gård nær Morup Mølle. Efter en dags arbejde fik han om aftenen en lille ration mad udleveret på en trætallerken. Husmoderen gav ham den med ordene: »Er du mere sulten, kan du gå ud og forsyne dig hos svinene.« Var han som halvstor

Auktion

over de tørlagte Flade og Ørum Søer.

Ifølge Begjæring af Eierne af de tørlagte Flade og Ørum Søer, Lehnsgrevinde Reventlow og Kammerherre, Stamhusbesidder Sehestedt Juuls Dødsbo, bliver denne Eiendom, der er beliggende i Vestervig, Agger, Lodbjerg og Ørum Sogne, Hasfing og Refs Herreder, Thisted Amt, med paastaaende Bygninger og deri værende Dampmaskiner, 2de Turbiner og Pumperedskaber samt den tilhørende Inspektørbolig med Have i Taabel By, stillet til Bortsalg ved en offentlig Auktion, der afholdes **Tirsdagen den 9den Oktober d. A., Formiddag Kl. 11, i det paa Eiendommen værende Maskinhus ved Taabel i Vestervig Sogn.**

Eiendommens Areal er circa 2000 Tdr. Land, hvoraf ca. 1100 Tdr. Land er Dyrkjord, og den har hidtil været benyttet til Høslet og Græsning.

Bestyrer W. Lauritzen i Taabel pr. Vestervig paaviser Eiendommen og et Exemplar af Salgsbetingelserne henligger hos ham til Eftersyn.

Oplysninger vedrørende Eiendommen og Salgsbetingelserne kunne forøvrigt erholdes ved Henvendelse enten til Kaptein Clausen, Vesterbrogade Nr. 1, Kjøbenhavn eller til Godsinspektør Cop mann, Hellerup pr. Ørbæk.

Hvilket herved bekjendtgjøres.

Hasfing Refs Herreders Kontor, den 8de September 1883.

Jansen.

knægt hjemme på besøg, kunne han undertiden skaffe en middag til familien ved at strø korn på jorden og derefter ved hjælp af et faldbræt med udløsersnor nedlægge gråspurve, som også i datiden lod sig friste af en håndfuld byg. Moderen pillede gråspurvene, tog indvoldene ud og kogte spurvesuppe. Meget kød var der ikke på 12-14 gråspurve, men suppen var velsmagende, og sulten avedes. Henrik sagde ofte: »Mor må tit være gået sulten i seng, men vi børn har aldrig sultet.«

I 1875 og årene derefter fik Laust Henriksen en spændende opgave at tage vare på, idet hans arbejdsplads da var på bunden af Ørum sø. Syv år i forvejen var et engelsk ingeniørfirma gået i gang med at tørlægge både denne og Flade sø. Tidligere havde firmaet med held tørlagt Sjørring sø, og det fortaltes vidt og bredt, at søbunden heroppe med sin frodighed kunne kaste af sig, så det var mageløst.

Udtørringen af Ørum sø var ikke nogen let opgave. En syv kilometer lang kanal skulle graves fra søens rand fra Storkærudløbet øst om søen til Gl. Ørums eng, hvor Hvidbjergåens vand blev optaget. Kanalen skulle ende ved Tolbøl bro. Her skulle en dampmaskine pumpe kanalens vand op, så det selv kunne strømme videre ud i Krik Vig.

Laust var med i arbejdssjakket på den nordlige side af søen. På den sydlige side var Aksels morfar, Jens Peder Kristensen, med til at grave, idet denne boede oppe i Randrup, hvor han var strandfoged. Det øverste lag var sort klæg, og længere nede lå blåleret. Hvem hører ikke den svuppende lyd fra Laustes skovl, når det lykkedes ham at rive en skovlfuld ler fri af vandets sug. På hans gamle dage kunne han sidde ved ovnen og fortælle den lille Aksel, hvor mange timer han havde måttet slide, inden han kunne gå op til købmanden i Lodbjerg for at købe et tolvpunds brød.

Skuffelsen var stor, da det viste sig, at landkanalen ikke havde kapacitet til at tage alt vandet. Bedre var det ikke, at dampmaskinen ved Tolbøl bro strejkede for et godt ord. Ja, hele projektet var faktisk at regne for en fiasko, inden vandstanden var sænket så meget som en alen. — Fra Oddesund i syd til Han Herred i nord gik snakken om alle de skønne spildte kræfter.

Den engelske ingeniør var en dynamisk mand, som ikke ville give op. Han udskiftede den lunefulde dampmaskine med et par vindmotorer. Til aflastning af landkanalen lod han et arbejdssjak grave en kanal diagonalt gennem søen fra Hvidbjerg Å udløbet i øst til søens afløb ved Tolbøl i vest. Hermed lykkedes det at få søens bund lagt blot med undtagelse af en ganske lille pøl nær Handrup odde, som det aldrig lykkedes at udtørre.

Tørlægningen af Flade sø drillede om muligt endnu mere, og det var en udbredt opfattelse, at det var trykket ind gennem sandet af havvandet i vest, som hele tiden gav vandproblemer her.

De mænd, der boede omkring Ørum sø og Flade sø for hundrede år siden, var vist lavet af godt gods. Efter syv års slid havde de tørlagt 3000 tønder sæde søbund. Humøret var højt, da en flok mænd med dyndsko bundet under fodtøjet en tidlig forårsmorgen gik i gang med at tilså det indvundne land med græsfrø.

Det indtrængende vand i Flade sø formåede man i længden ikke at dæmme op for, hvilket medførte, at denne del af projektet måtte opgives.

En stor del af Ørum sø blev brugt til afgræsning, mens der bjærgedes hø fra den øvrige del. Laust boede jo nær ved området, så det faldt

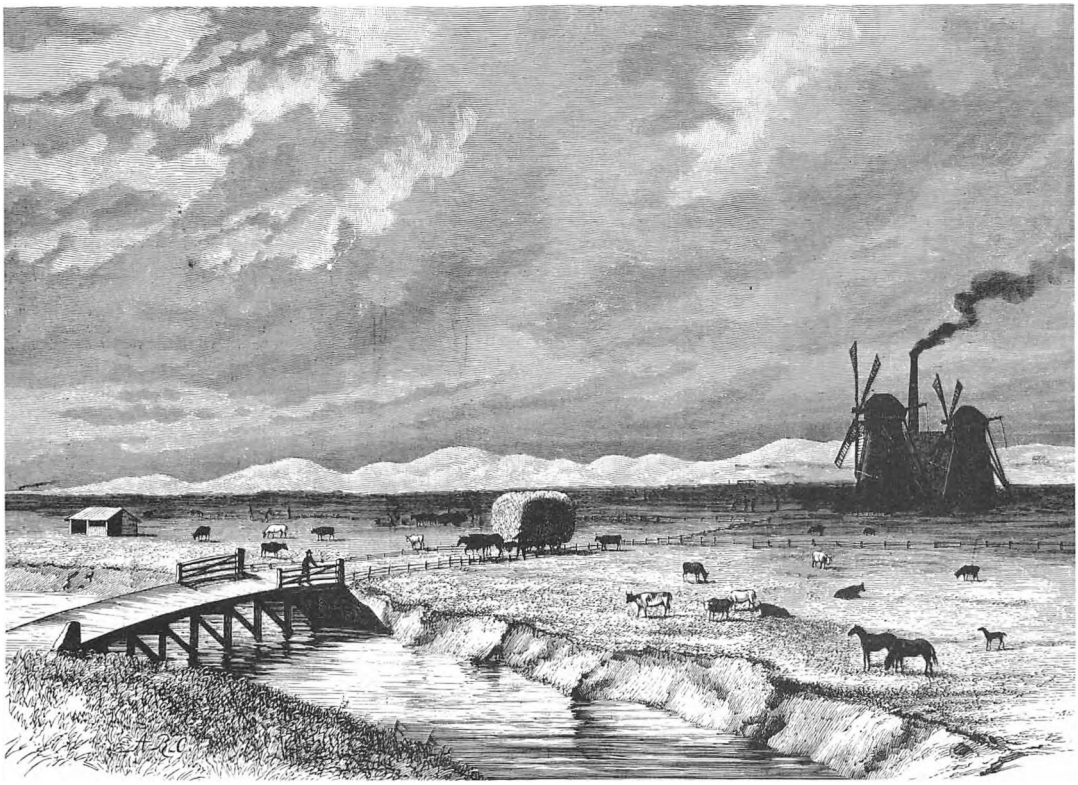

Den tørlagte Flade Sø i Thy (Tegnet af R. Carstensen ca. 1880 – Ill. Tidende)

naturligt, at det blev ham, som skulle være kvæghyrde. Hvor mange stude der var i fennerne, ved Aksel ikke, og så er der heller ikke andre, der ved det, men at der har været meget at se til, skal man ikke tvivle om.

Hver morgen sommeren igennem gik Laust sammen med et par af de ældste af børnene sin runde. At tælle en flok rolige, græssende stude på 30-40 stykker var ingen sag. Var der 50 eller flere i flokken, eller var der uro mellem dyrene, var det praktisk talt umuligt at have med at gøre, hvor meget Laust og børnene end hjalp hinanden, og hvor mange gange de end startede forfra.

Fandt de et kreatur, som var faldet i en grøft, forsøgte de selvfølgelig først at genne det op ved tilråb, fagter og rygslag. Lykkedes dette ikke, kunne en mand og hans to småknægte naturligvis ikke udrette meget, hvis en tolv hundrede punds stud prustende sad fast i mudderet. Laustes vest var gennemtrukket af sved, da han efter kort tids forgæves asen kommanderede den hurtigste af drengene op til Vilhelm i Tåbel. Man ser drengen pile alt, hvad remmer og tøj kan holde ind over engene. Stakåndet har han fremstammet sit ærinde til opsynsmanden. Vilhelm har straks begivet sig af sted med sine to trækstude, så de kunne hjælpe det nødstedte dyr op på fast bund. Når Vilhelm ankom med spandet, vidste Laust nøjagtigt, hvordan træktovet skulle anbringes på den arme stud, som lå der og vendte det hvide ud af øjnene.

Studene, som græssede på søbunden, ejedes af bønder fra store dele af den sydlige del af Thy. Når efteråret satte ind med regn og rusk, kom ejerne sammen med deres karle for at afhente dyrene.

Ved udbindingen om foråret havde kræene været stridhårede og slukne med store kager på lårene. Nu var de bredryggede og glinsende i hårlaget, så bønderne strålede om kap, når dyrene i adstadigt tempo fulgte trækkerne op ad markvejene bort fra søens saftige græs.

Efter et par gode opfedningsår kom der imidlertid et par meget kolde og regnfulde somre. Studene æltede uroligt søbunden op. Til andre tider stod de blot stille med rumpen i sydvest og lod vandet løbe i stride strømme ned over ryggene. Søormene, som man den gang kaldte dyrenes indvoldsorme, trivedes, men studene trivedes ikke. Da efteråret kom, var flere af kreaturerne døde. Andre var udmagrede med huld som skabede katte og gav kun en stråle væde fra sig, hvor der skulle komme fast afføring.

På indbindingsdagen var bønderne meget afmålte, og den hæder, man året forinden havde tildelt Laust med rundelig hånd, kunne nu være på et meget lille sted.

Efter et par dårlige opfedningsår viste bønderne ikke længere den helt store interesse for at få stude på græs i Ørum sø, hvorefter det engelske konsortium, som administrerede området, gik over til udelukkende at bjærge hø dernede.

Fra juni måned til langt hen i september sled snesevis af mænd i det med leen fra solopgang til hen imod midnat. En stor høstak samlet henne ved vognene gjorde det ud for den fællesseng, som de sov i, fra mørket havde lagt sig, til de første solstråler eller regndråber vækkede dem til en ny dag. Pigerne får vi ikke meget at vide om, men de har også deltaget i høbjærgningsarbejdet, idet de skulle vende de tykke skår af hø, så de kunne blive godt vejret helt igennem.

Det kneb med at køre hølæssene op fra søbunden, da vognene gang på gang satte sig fast. Mange steder måtte man lægge brædder, som hele tiden skulle flyttes frem, efterhånden som de var passeret. Det var nødvendigt at køre op ad den bløde søvej med to-tre smålæs og omlæsse disse smålæs til et stort læs, inden en bonde kunne age hjemad. Kom bonden fra så fjerne steder som Koldby, Grurup eller Heltborg, kunne han kun hente et enkelt læs om dagen, mens bønder fra Tygstrup, Morup Mølle eller Svankjær kunne afhente flere læs. — Vognmand Johannes Nyby fra Koldby var kendt for at køre med store læs. Over sidefjælene på hans brede kassevogn lagde han bjælker på tværs. En markedsdag, da mange skulle passere ham i modsat retning, gik det galt. Inden han nåede hjem til Koldby med sine to jyske heste, var han blevet meldt til sognefogeden ikke mindre end tre gange, hvis det da ellers står til troende, hvad folk sådan går og siger.

Laust og de største af børnene deltog i høstarbejdet på linie med alle andre arbejdsføre folk fra egnen. Henrik, som stadig var en lille purk, så sådanne somre tusindvis af læs krydret duftende enghø blive kørt bort fra Ørum sø.

Udgifterne ved at holde søen tørlagt voksede imidlertid voldsomt, så indtægterne ved høbjærgningen ikke slog til. Det engelske selskab gik fallit, og stort bedre gik det ikke med brødrene Klausen, som købte rettighederne til søen. De måtte også opgive ævred. Efter at området havde været tørlagt i syv år, fik vandet i 1882 lov til at trænge ind, og søen har ikke været tørlagt siden. — Den ene af vindmøllerne blev skilt ad og senere opsat ved Morup Mølle.

Lang dags rejse . . .

Af M. Damgaard

Stillede man én person op for hvert slægtled, da ville en række på 30 mennesker følge hinanden, hvis man ville vise, hvor længe den historiske tid i landet har varet. Skulle vi nu vise, hvor lang tid mennesker har levet i vor landsdel, da ville rækken blive på ca. 300. Den forhistoriske tid i Thy rækker altså næsten 10 gange længere bag ud, end den historiske periode gør.

Thys oldtid er så rig og spændende, at den i sin tid lokkede mig fra Sjælland. Min hjemegn har været befolket så længe mennesker har færdedes i Danmark — sporene fra alle oldtidens perioder er talrige, ligesom sagnene næsten lader én hilse på forfædrene. Hvad der fik mig til at forlade et sådant sted, vil jeg skrive om med det håb, at flere vil få en fornemmelse af, at her har mange slægtled levet før os.

Det var ved læsning, jeg først opdagede Thy. Tre værker har betydning i den forbindelse. Det første er Brøndsteds Danmarks Oldtid, hvor man ofte finder beskrivelser af fund og fundsteder i Thy. Den anden bog, som gjorde mig nysgerrig, er nok så speciel, idet den fortæller om et bestemt fund i Sydthy. Det var Gudmund Hatts Udgravningsberetning fra bopladsen Ginderup i Ty. Endelig læste jeg om sognene i Thy i min gamle udgave af Traps Danmark fra 1872.

Hvad ved man da om bebyggelsen i Sydthy? Jo, at landet har været beboet siden fastlandstiden, d.v.s. ældre stenalders ældre del, hvilket fund fra vestsiden af Ove sø viser. Perioden kaldes Gudenåkulturen, og dens vigtigste redskaber er småredskaber af flint og ben. Ting af ben er sjældne fund i Thy på grund af jordens be-

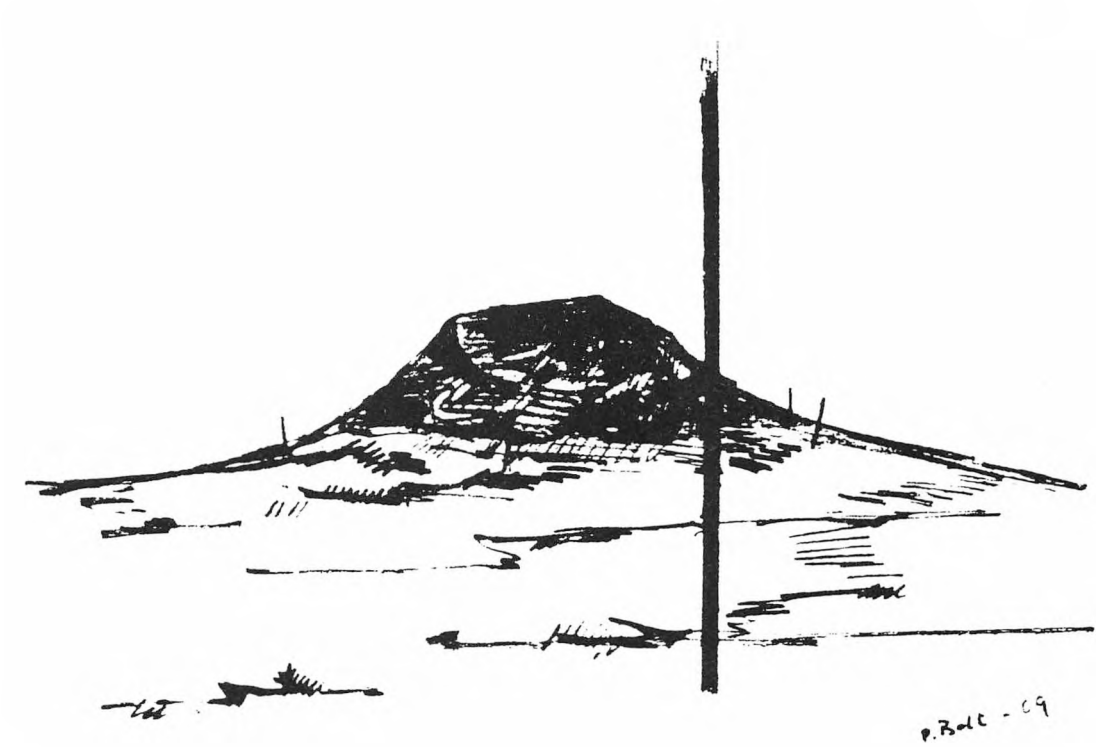

skaffenhed, så det var et fint fund en dreng fra Madsted engang viste frem, da han kom med en økse af hjortetak.

Kystbopladserne er mere almindelige. De stammer fra en tid, hvor stenalderhavet delte Thy i et utal af små øer — adskilt af smalle sunde. Landet var tæt bevokset af skov og fattigt på føde. Derfor måtte man vende sig mod vandet, hvor muligheden for jagtlykke og fiskeheld var stor. Bopladserne lå ofte på lune syd- eller østvendte steder i læ for de kolde vinde af nord og vest. Knoglefund viser, at man fangede mange fisk, samlede østers samt drev jagt på sæler og søfugle — knogler af landdyr er derimod sjældne. Affaldet blev smidt i dynger, og især de mange østersskaller hobede sig op. I disse dynger tabte man redskaber, smed ting, som skulle kasseres, eller som var gået i stykker, — men man boede også midt i affaldet, hvilket fund af ildsteder viser. En sådan boplads kaldes en køkkenmødding — iøvrigt et af de meget få danske ord og begreber, som er gået over i andre sprog. En gammel mand, som jeg kun kendte som farbror Ajes fra Heltborg, fortalte engang, at redskaber fra denne tid kunne man finde, når man fulgte stranden fra Næssund op mod Visby. Hans samling viste, at det var rigtigt. Enkelte steder mod Nissum bredning findes også kystbopladser.

I yngre stenalder bliver folk bofaste bønder. Den udvikling trænger langsomt igennem i løbet af ca. 1000 år. Udviklingen, som for altid ændrede vores historie, skyldes flere forhold — vigtig er den tekniske revolution, som den slebne økse er udtryk for. Man kan fælde skov. Men også dønninger af store folkevandringer menes at ha' haft stor betydning for kendskab til agerbrug. Siden 3000 f.K. har bønder her syslet med sædekorn, tamdyr og jordbrugsredskaber. Vi kender ikke bostederne i egnen her, — men at bønderne levede her viser talrige fund. Mange, der arbejder med Thys jord, har fundet et redskab anvendt af de første bønder, som avlede her. Det kan være en flække, en økse, et kornsegl eller en smuk dolk. Andre stod måske en dag med en af enkeltgravsfolkets stridsøkser i hånden — fremstillet af grønsandsten i modsætning til den mere kendte flintøkse. I slutningen af perioden laver man foruden godt værktøj også en fremragende keramik. Produktionen af lerkar er nærmest professionel. Det smukkeste kar, jeg kender, er fra Skarpsalling i Himmerland — lavet af en pottemager 2100 f.K. Også i vor egn kan vi finde skår, som viser, at man kunne lave gode kar.

De smukkeste kar var dekoreret, hvilket viser, at man dels havde sans for udsmykningens kunst, dels overskud af energi samt tid til at udføre det ekstra arbejde. Nu ved man pludselig noget mere om de mennesker, end at de bjærgede føden. Ravperlerne fortæller deres historie — og sådan kan vi fortsætte. Ved Hørdum fandt man fem små ravøkser lagt under en sten — et offer af det kostbare rav. Dyrkede man øksen? Var den hellig? Havde den magisk betydning? Dygtige fagfolk kan af og til give svar på spørgsmål af den art, men tilbage vil altid være nogle, vi selv må fabulere om.

I Sydthy kender vi ikke bostederne fra tiden. De lå måske bare der, hvor vi siden dyrkede jorden, og er derfor nu helt forsvundne. Skal vi finde nogen, må det være vest i kommunen, hvor sand har dækket tidligere tiders kulturlag. Ved vi ikke, hvor de levede, kender vi til gengæld nogle af de steder, hvor de højsatte deres døde. Jættestuen Lundehøj fortæller om det arbejdsfællesskab, der gjorde bondekulturen mulig. Et sådant bygningsværk viser det ypperste af landsbysamfundets fælles formåen. En beskrivelse af jættestuen ved Visby vil jeg ikke give mig af med. Den skal opleves. Af andre gravformer kendes rund- og langhøje f.eks. Saxdås i Rønhede plantage, lignende findes i Dover plantage. Ved Gettrup findes Dolktidens særlige gravform, hellekisten, som er sat af flade sten, hvoraf navnet er kommet. Det er nok en ret uanselig grav, men spændende, fordi den ofte rummer interessante gravgaver. Kyndige folk kan ofte tyde gravformer og gravgods og ud fra dette fortælle om de levende, der gravlagde deres døde.

Én epoke går til grunde, mens en ny fødes. Det nye materiale, bronzen, har givet navn til den næste periode i oldtiden. Fra denne tid kender menigmand bedst de mange store gravhøje. Imponerende er de i landskabet, hvor de ligger i lange rækker på bakkedragene. Mange kilometer kan en sådan højrække være. Som

vagtposter rider de deroppe på bakkekammen — værn for landet. Vi har mange af disse store, næsten halvkugleformede høje i vor egn. På Ydby Hede og ved Skyum Bjerge findes store gravfelter fra tiden — oldtidskirkegårde kaldes de ligefrem. De mange grave fortæller om rig og tæt bebyggelse — men for Bronzealderen i Danmark gælder, at man kun få steder kender bosteder — og således er det da også i Sydthy. Årsagen kan være periodens milde klima, som har bevirket, at man kun byggede lette huskonstruktioner, hvoraf alle spor er forsvundne.

Den store befolkning i tiden har ernæret sig dels som bønder ved at dyrke den frugtbare jord, men også som handelsfolk. Mange fund viser, at et nyt erhverv er dukket op, handlen. Thyboer har dengang som nu haft sans for, at handel kunne betale sig. Varerne er transporteret ad søvejen. Vi må tænke os, at man sejlede langs kysterne i dagsrejser, men altid overnattede på land, da tidens både ikke kunne holde til havsejlads i større udstrækning. At ladningerne har været værdifulde, viser de mange rige fund i egnen. Rav, bronze, sølv og guld er almindeligt i gravgodset — bronzen som materiale til økser, sværd, dolke o.s.v. — rav og guld som smykker. Tynde guldringe er måske en form for den tids penge. Disse ringe har man fundet en del af på strækningen mellem Ydby og Skyum. Et lige så spændende, men helt anderledes fund blev gjort, da man på Ginderupgård fandt en kultsten med symboler for frugtbarhed. Det betød alt, at man avlede godt. Andre steder har man fundet helleristninger, der viser, at bronzealderens menneske også dyrkede solen — men den har jo også betydning for avl og formering.

En klimaændring danner vel skel til den næste periode i oldtiden. Et køligere og mere regnfuldt klima er almindeligt i Jernalderen — et vejr næsten som i dag. Smedene kan nu kunsten at udvinde og bearbejde jern, der er langt at foretrække som redskabsmateriale frem for bronzen. Jern har mange gode egenskaber — styrke, sejhed og så kan det hærdes og skærpes. Bønderne, der nu helt dominerer samfundsbilledet, har haft megen gavn af de nye redskabers styrke.

Bopladserne fra ældre jernalder er talrige i Sydthy. Vestervig, Hurup, Heltborg, Ginderup kender vi alle til; men rækken er meget længere. En sådan boplads kan bestå af et enkelt gårdanlæg, men har ofte præg af et større fællesskab, en landsby. Har en by eksisteret gennem en længere periode, vil vi genfinde den som en byhøj, idet affaldslagene hobede sig op, uden at det generede nogen — man kunne blot bygge oven på om nødvendigt. Bopladsen ved Vestervig kirke er et godt eksempel på sådan en byhøj — alle kan se det, fordi landevejen er skåret igennem.

30 huse blev fundet på bopladsen ved Ginderup under gravningen der i tiden mellem 1922 og 1934. Mange af husene har haft en anselig størrelse, 12-17 m lange og 4-5½ m brede. Det normale jernalderhus i Thy har vægge af græstørv — måske med et indvendigt lerklinet panel eller et træpanel. Disse vægge har været ganske tykke og nok ikke særlig høje, hvilket er betingelsen, når man bygger med græstørv. Husene var ofte delt i to — en stald i den østlige ende og bolig i vestenden. Indgangsdøren var almindeligvis midt i huset i sydsiden. Stalden havde jordgulv, mens bodelen havde et »fint« lergulv. Arnestedet var normalt i boligens fag lige inden for indgangen. Arnen kunne være smukt dekoreret, som det ses på det udgravede ildsted, der nu står i aulaen på Hurup skole. Vi ved, at der i huset kunne være en kværnsten, nogle forrådskar samt sengesteder langs ydervæggene. Hvordan husene har set ud, vil jeg ikke her komme ind på. Til slut vil jeg nævne, at den tids mennesker også havde sans for det komfortable i tilværelsen, som når de byggede en god brønd, lavede en rendesten, brolagde en gade eller lavede en rist i sildebensmønster ved en indgang, at de ikke skulle slæbe for meget pløre ind i huset. Skikken med brolægning af kantsatte strandsten i sildebensmønster har levet på egnen til vor tid, idet jeg har set den i en stald ude nær Svankjær.

De digevoldede agre fra jernalderen har jeg aldrig set her — kun læst, at et sådant felt skal findes et sted på østsiden af Ove sø. Normalt er de pløjet ned forlængst — skal de findes andre steder, må det nok også være i sandflugtsområderne i vest eller måske i Dover plantage. Jeg har skrevet meget om bønderne i jern-

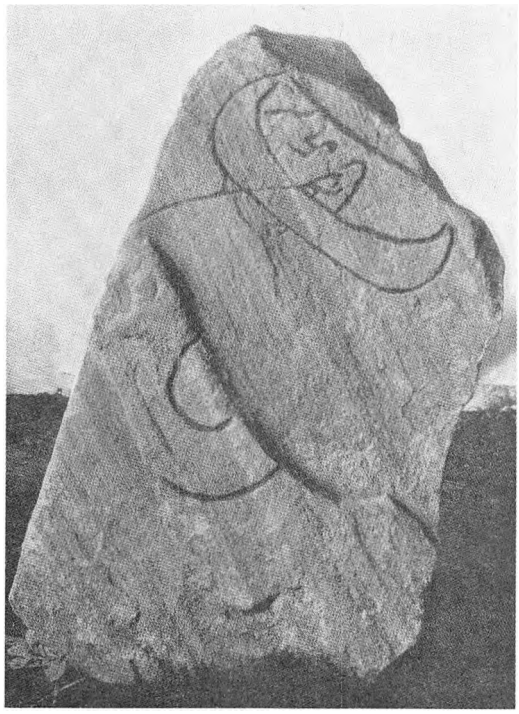

I forbindelse med opførelsen af det nye tårn ved Hørdum kirke i 1955 fandt man en førkristen billedsten med fremstilling af den kendte myte om Thors fiskeri efter Midgårdsormen.

(Foto: Nationalmuseet - fra Danmarks Kirker)

alderen; men at man også handlede og havde forbindelse med fjerne steder, viser fundet af 25 romerske mønter under et husgulv i Ginderup.

Så er vores rejse gennem oldtiden ved at være overstået, — men Vikingetiden bør nævnes som afslutningen på oldtiden og indledning til den historiske periode. Vi kender ikke meget til menneskene i Thy dengang. De har vel været her, når de var ved Aggersborg. Det er dog en kendsgerning, at centrene flyttede østover gennem yngre jernalder. Sagnhistorien fortæller dog et og andet, om menneskers færden i området ved den vestlige Limfjord; men ikke meget kan verificeres. To gode minder om tiden har vi dog — ikke de ringste. Runestenen ved Hurup kirke, hvor vi læser: »Thormod, en velbyrdig dreng, rejste disse kumler efter sin fader.« Endnu stærkere virker Thorstenen ved Hørdum kirke — en billedsten, som viser, at Thor har fanget Midgårdsormen. Er der noget symbolsk i, at denne sjældne sten står i Thy?

Afslutningsvis vil jeg sige, at det ikke har været min hensigt at beskrive alle de interessante oldtidsfund, som er gjort i Sydthy. Derimod har jeg ønsket at vise, at vor egn har en lang og spændende forhistorisk tid. Menneskeliv udfoldede sig her — en tilværelse på godt og ondt som livets vilkår nu er — afhængig af og i pagt med de naturgivne betingelser — aldrig i underkastelse, men udnyttende mulighederne. Personligt imponeres jeg ofte over, hvad mennesker formåede under de vilkår, som var deres. De var dygtige hver på deres felt — flintsmedene, pottemagerne eller de som organiserede opførelsen af et bygningsværk som jættestuen i Lundehøj. Som den lange dag går over i natten med dens mørke, vil mange forhold om vore forfædres liv være uklare, skjulte for os. Tilbage efter denne lange rejse i fortiden bliver da alt det, som den enkelte må opleve med fantasiens hjælp.

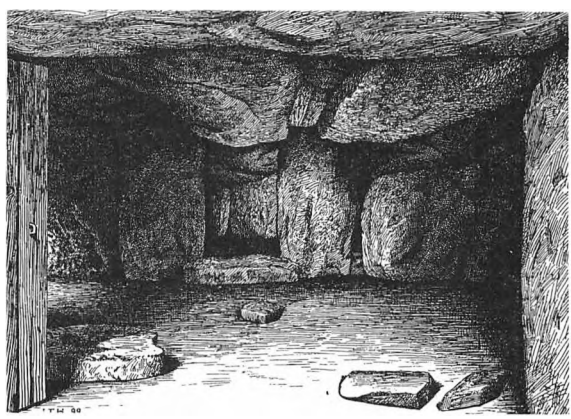

Jættestuen i Lundehøj

Det gotiske alfabet

Kalligraferet

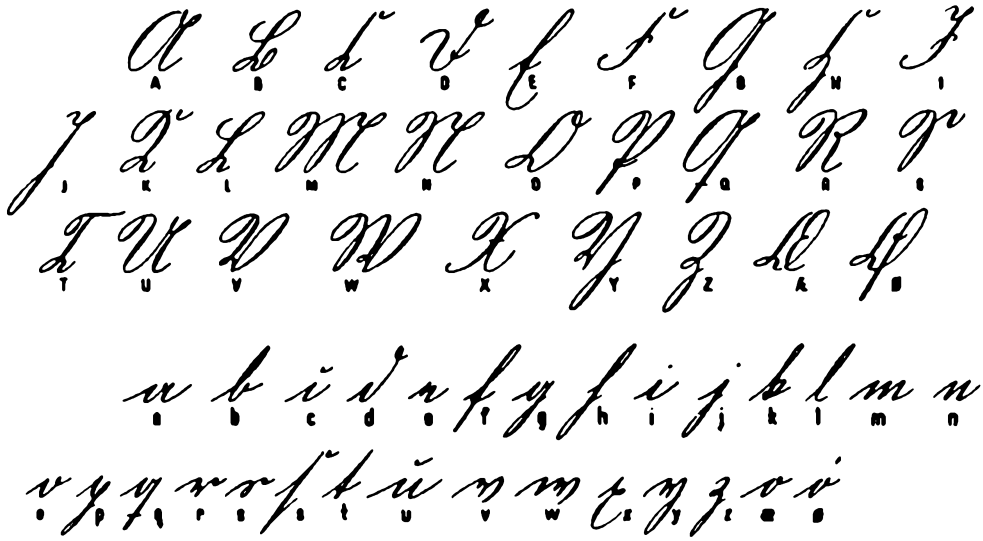

Haandskrevet

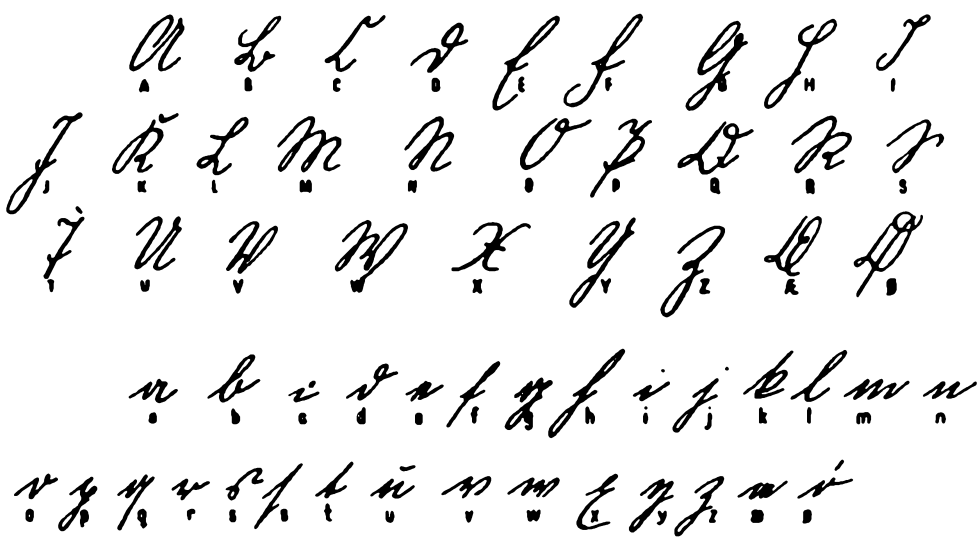

NB: Streg over et bogstav = dobbeltbogstav ($\overline{m}$ = mm)

At kunne tyde de gotiske bogstaver er nøglen til at kunne læse håndskrifter, der er mere end 100 år gamle. — Prøv ved hjælp af alfabetet at læse udsnittet af ét af Kjærs breve. Brug de oversatte breve i årbogen som facitliste.

Krigen 1864

Af Elly Mardal

Illustrationer af Alfred Schmidt fra »På Feltfod, breve fra en dansk soldat.« (1911).

Ved et lykkeligt tilfælde — da en gammel dragkiste skiftede ejer — dukkede disse gamle, gulnede breve frem.

Det var hos Stinne og Erik Vendelboe i Bubbel, da de for en del år siden fik en gammel dragkiste, der havde stået i Vesterby i mere end 100 år.

Det viste sig, at den gemte godt på sit indhold — et hemmeligt rum med ca. 30 breve fint ombundet med bånd, så nu dagens lys.

Alle disse breve var skrevet til Anne Marie Kjær, der i årene 1860 til 66 var pige hos en bror i Krik kro. Bl.a. fra broderen Poul Chr. Kjær, der fortæller om, hvorledes han oplevede krisen fra før krigshandlingerne tog sin begyndelse til retræten helt op til Ålborg.

Poul Chr. Kjær var født i Hunskjær i Bedsted sogn i begyndelsen af 1840'erne. Efter krigen vendte han tilbage til Nykøbing på Mors, hvor han havde tilbragt sine ungdomsår. Her blev han manufakturhandler i mange år.

Nykøbing 28 oktober 1862

Kjære søster.

Da jeg i aften sidder i stille ensomhed, tager jeg til pennen for underrette dig, at jeg Gud være lovet er frisk og rask og håber det samme for dig, da det jo er det vigtigste af alt i livet. Jeg kan først fortælle dig at jeg har været til session og havde også den lykke at blive udskreven. Det var jo rigtignok en stor skade for mig, for nu er jeg jo i en god fortjeneste. Kjære søster, det kunde glæde mig, hvis du kunde få tid tilovers, at du kunde skrive mig et par ord, og lade mig vide, hvordan det står til hjemme. Jeg vilde gerne have vidst, hvordan det gik med fugleskydning, om der blev noget tjent eller ikke. Peter lovede at ville skrive til mig om det, men det glemte han, jeg ved jo nok, at det kniber med tiden til at skrive, det er næsten med ham og mig som fader, lad mig også vide, hvordan markedet stod af, om den var lige så god, som den plejer. Lad mig også vide, om der ingen skibe er strandet i disse dage i det urolige veir, og om der ikke var meget høie vande. Her er vandet 1½ alen over almindelig vandstand, og jeg kan nok tænke mig, at der også var højvande deroppe. Det går næsten over hele havnen her og langt op i gaderne. Der strandede et fartøj her fra byen forleden dag på den anden side af Sallingsund, og skipperen druknede. Han hed Gravers Thommesen. Det kan godt være, at Peter kendte ham. Lad mig også vide, hvordan det gik med Hans Peter Josephsen og kone, om de blev frikjendt eller ikke. Nu bedes du hilse alle gode venner i Tåbel. Glem ikke at hilse Sine Wotmann og siig hende, hvad lykke jeg havde på session. Til slutning være du mange gange hilset fra din kjære broder. Glem ikke at lade mig vide, hvordan det går med det, du ved nok.

Poul Chr. Kjær.

Neumynster den 26. december 1863.

Kjære søster.

Da der i dag er en smule tid til overs for mig, tager jeg pennen for at lade dig høre et par ord fra mig og underrette dig, hvorledes jeg har det her.

Jeg er Gud ske lov frisk og rask og har været det hele tiden, og har også haft det godt, thi jeg har da haft en seng at ligge på hver nat endnu, og det er store ting i disse tider vi nu lever i. Jeg kan fortælle dig, at jeg kom til Sønderborg den 3. dennes, og så var vi der til den 14. dennes, da rejste vi her til Neumynster. Vi marcherede fra Sønderborg til Flensburg, det var 5 miil den første dag, det var en varm tur. Vi har en 4 lispund at bære (= 32 kg), og det er ikke så lidt at marchere med. Dagen efter marcherede vi til Flensborg. Det var kun 1 mill. Vi kom dertil kl. 10 om formiddagen, og kl. 11 kom vi på banetoget, og så kjørte vi med det til der var 16 miil. Det var jo en god forletning, imod som vi skulde have marcheret, og det varede ikke ret længe. Vi var i Neumynster før det var aften, men så kunde vi ikke blive indkvarteret der allesammen. Der skulde en deel på landet, og deriblandt var jeg. Jeg kom 1 mil ud på landet, og vi skal gå til byen hver anden dag efter brød. Det var jo ikke så kort en vei at gå. Det er om eftermiddagen, for om formiddagen er vi til øvelse, så vi har ikke ret meget tid tilovers. I går var vi da fri, men i dag har vi været i byen efter brød, og kl. 2 skal vi stille igen med fuld oppakning. Jeg siger rigtignok, at det er en dejlig juul. Vi skal spise til middag hver dag i vores qvarter, og det skal vi give 12 phennig for, så giver jeg 8 skilling til om dagen, og så får jeg caffe og smørrebrød morgen og aften. Det er billigt. Min juleaftens nadver, det var æbleskiver og caffe, det var deres skik og brug her, men disse tyske klamper, som de bruger her, dem kan jeg ikke spise. Det er blot boghvede, meel og vand, og så er det så sandet, at det ikke er til at spise. Jeg tænker ikke, at vi bliver her ret længe. De sagde, at vi skulde have rejst i dag, men det blev da løgn, og i dag siger de, at vi skal rejse i morgen til Rendsburg, men om det er bestemt eller ej, det ved jeg ikke, men ret længe bliver vi her vist ikke, men så får de jo at jage os, hvorhen de vil, det kan jo ikke hjælpe at gjøre nogen modstand. Jeg kan lade dig vide, at jeg havde brev fra gjæstgiveren for et par dage siden, og det var også et meget smukt brev. Han skrev, at han ville så gerne sende mig nogle fødevarer til julen, og så måtte jeg straks skrive til ham og lade ham vide, hvordan han kunne adressere det og hvis der ellers var noget, som jeg manglede, så skulde jeg lade ham det vide. Det var jo meget smukt af ham. Jeg skrev straks tilbage og takkede ham for det gode tilbud. Kjære søster, jeg har i mange dage ventet såre efter brev hjemmefra, men har ingen fået, jeg sendte far 10 rd. fra Sønderborg, som han skulde have til renterne. Jeg bad ham om at skrive mig til igen så snart som muligt og lade mig vide, om han havde modtaget disse penge, men jeg har ikke hørt noget fra ham siden. Der var et brev til Peter, men han har heller ikke svaret mig, nu håber jeg, at du er så god at skrive mig til så snart som muligt og lade mig vide, om fader har fået disse penge, og sig til fader, at han gerne kunde gøre mig den tjeneste at skrive mig et par ord til og lade mig vide, hvorledes de har det og således også, hvordan det gik med den nye hest, om den kom sig.

Den 27. igen. Ligesom jeg sad og var næsten færdig, blev vi blæst ind og skulde marchere fra byen, og vi har ligget i nærheden af Neumynster i nat og gjort fast vagt. Vi ved ikke, hvad tid vi skal rejse herfra, men det bliver da ikke ret længe til. Nu bedes du hilse dem mange gange hjemme og hilse dem tillige i kroen og alle de øvrige søskende, og glem ikke at hilse dem i Tåbel og Sine Wotmann og tillige alle gode venner og bekendte, men først og sidst hilses du mange gange fra mig, din hengivne broder

Poul Christensen Kjær.

7. regiment - 1. compagni no. 507 - i Neumynster

Hotting d. 11 Februar 1864

Kjære Søster

Da jeg efter en lang besværlig Reise er nu kommen en Lille smule til Roe iter mine Tanker først hen til mine Kjære Forældre og alle mine Kjære Sødskende der for vil jeg i en hast fatte Pennen og først takke dig mange gange for din Kjære Brev af 20 fm tillige din Lille Pakke som jeg Rigtig har modtaget og Lægt flere gange med stor fornøielse hvor over jeg glæder mig meget at see at i alle er Friske og har det ved det gamle og gudnærelovet at du du ikke skal græde for din forhørger jeg ved noh at du til sine Sider har det strang noh men det overkommes jo med gudshjelp noh vi seer saa mange som sider med flere Børn og har det meget smaat di er Rigtig noh haast at beklage gudnærelovet for sin egentlig stand jeg har mange gange sagt at mand faar aldrig saa Rolig dage som mand har medens mand er

Kolding 11. februar 1864.

Kjære søster.

Da jeg efter en lang, besværlig rejse nu er kommen en lille smule til ro, iler mine tanker først hen til mine kjære forældre og alle mine kjære søskende. Derfor vil jeg i hast fatte pennen og først takke dig mange gange for dit kjære brev af 20. forrige måned, tillige den lille pakke, som jeg glad har modtaget og læst flere gange med stor glæde, og ser at I alle er friske og raske, og alt er ved det gamle, og Gud være lovet, at du ikke skal græde for din forsørger. Jeg ved jo nok, at du til tider har det strengt, men det overkommes jo med Guds hjælp. Vi seer så mange, som sidder med flere børn og har det meget smått, de er rigtignok at beklage. Gud være lovet for ens enlige stand. Jeg har mange gange sagt, at man får aldrig så rolige dage, som man har, medens man er ene. Kjære søster, jeg skal fortælle dig lidt om min sidste vandring. Jeg har Gud være lovet helsen og lever efter omstændighederne det bedste, jeg kan. Vi rejste fra Lille Reider den 29. f.m. og et par mil hen efter Rendsborg til. Der lå vi i to døgn og holdt fælt vagt. Det var i disse dage, at fjenden gik over Ejderen. Så måtte vi rykke tilbage til Dannevirke, hvor vi kom til at holde en fæl vagt. Vi gik ude både dag og nat. Kom vi til qvarter engang, så var det sjældent længere end et par timer, før vi blev blæst ud igen, så vi kunde slet ingen søvn få, og så natten mellem den 5. og 6. kom der ordre til at vi skulde retirere herned efter. Da var vi rigtig udmattede, og så måtte vi marchere den hele nat, og dagen efter nåede vi på denne side af Flensborg. Så kom vi da til at ligge lidt den nat. Om morgenen kl. 4 måtte vi afsted igen. Vi gik 4 miil den dag, hvor vi så blev det meste af den nat. Næste dag marscherede vi 4 mil til Haderslev. Der kom vi kl. 4, men der blev vi rigtig modtagen. Vi fik alt, hvad vi vilde nyde. Vi stod ude på gaden, og de kom ud til os med smørrebrød, øl og brændevin, varm sødsuppe, varmt øl, caffe, hvedebrød, punsch, cigarer, og sådan blev vi ved til kl. 9, så jeg tror nok, enhver fik det, han vilde nyde, og det gav os en god opmuntring, da vi ikke havde fået noget varmt mad, siden vi rejste fra Lille Reider. Så kjørte vi fra Haderslev og hertil. Der var bestilt 200 vogne, som kjørte med os. Her kom vi kl. 3 om natten. Det var rigtignok en streng tur for os. Det knøg og frøs hele tiden. Jeg var slemt forkølet under rejsen, men nu er jeg ved at komme mig igen, så jeg håber ved Guds hjælp ikke, at det betyder noget. Det er næsten ikke at undres over, om man blev syg i sådan tilstand. Gud være lovet, at jeg ikke har været med i ilden endnu, men den tid kan jo snart komme, men så må vi jo takke Gud for den tid, der går godt. Jeg har ikke talt med Niels Christian siden vi rejste fra Reider, men jeg talte med Knud og nogle flere bekendte på vejen, da vi marscherede herned. Dem sendte jeg disse hilsener med til ham, for han var længere fremme ved de første vogne. De mente, at de skulde til Fredericia, men om det bliver ved det, ved jeg ikke. Den ordre kan snart komme, Nu må jeg snart ende min ringe skrivelse for denne gang og bede dig hilse Peter og Mariane og børnene mange gange og vore øvrige søskende. Glem ikke at hilse Sine og alle gode bekendte, men først og sidst hilses du mange gange fra din kjære uforglemmelige broder

Poul Christensen Kjær.

Kjære søster. Dersom jeg ikke skal nyde den glæde at betræde mit elskte fødeland mere, så har jeg jo en lille smule til eder at dele. Jeg har 50 rd. i sparekassen i Nykøbing, og bogen ligger i det lille skab, som de kan sende bud efter. Dem vil jeg skænke kjære søster Maria, da jeg synes, hun er den, som kan komme til at trænge. Vores køkkenpige har min sylænder uhr. Den må du have, og resten enes I nok om at dele, men Gud forbyde, at det skulde ske.

Lad Maria se brevet.

p.t. Fredericia d. 4. april 1864.

Kjære søster.

Da jeg i dag har en smule tid, vil jeg tage til pennen for at takke dig mange gange for dit kjære brev, som jeg for lang tid siden har modtaget, og saa vidt jeg hudsker, har jeg ikke besvaret dig, for jeg har sjældent tid. Jeg kan ikke få skrevet mere end et brev ad gangen. Jeg kan først underrette dig, at jeg Gud være lovet er frisk og rask. Efter omstændighederne godt kan jeg ikke sige, at vi har det, thi for tiden er vi på vagt hver anden dag, og hver anden dag ligger vi i beredskab, og det har jo været holdt hele tiden endnu, men nu skulde man jo snart håbe, at det skal blive lidt nemmere, og det ville også være glædeligt for os, for vi er jo ude det meste af tiden, vi stiller hver morgen kl. fire for at være parat til at tage imod fjenden, for de går altid på tidligt om morgenen, men de er da ikke begyndt at gå på, siden vi kom her, et par dage efter, at de havde bombarderet byen. Siden har de ikke været her, men da var de også hårde ved byen. De skød en hel del i brand, og beboerne er næsten rømmet bort alle sammen. Det stod i dårlig tilstand, da vi kom til byen. Deres gode møbler lå rundt omkring og var spoleret. De havde jo ikke haft tid at tage det med. Der blev også skudt og såret en del civile folk i byen. De har stormet Dybbøl skanser, men de blev dog slagen tilbage igen. Og tyskerne mistede nok en stor mængde, og vores tog nogle til fange, men vi mistede jo også nogle. Kjære søster, du kan tro, at vi har et forfærdeligt roderi her. Disse barakker, som vi ligger i, er så lusede, at det næsten ikke er til at tænke på. Man skal holde sig ren, og jeg har da holdt mig ren hidtil, men jeg passer jo også nøje på at skifte linned tit. Det kniber jo lidt for os at få vadsket, for her er jo så få folk i byen, og her ligger så mange soldater, men du kan tro, at der er nogle, som er græsselig uvorne, og så ligger de og brækker dem i halmen. Saa kan du nok tænke dig, hvorledes de har det, men det er slet ingen skam, for det er så almindeligt. Naar man endda bare kan blive fri for andet utøj, som fnat og slige ting, så skal man være glad. Det andet kan man da rense sig for igen. Når man bare kunde få vadsket sådan her som hjemme, men de fleste vadsker jo dårligt og koger det ikke, og det

er jo det vigtigste, men Gud ved, om det ikke snart skal få en ende, og det var også at ønske, for det er rigtignok en kedelig stilling at ligge her, og man fattes penge til, og fortjener ingen. Jeg ser, at Hans er kommen til Nykøbing. Det kan jo være godt nok, men lønnen vil jo nok blive for lille, for der slides meget fodtøj, og sjadskes meget tøj væk, men han kan jo have gavn af at blive lidt dannet. Jeg ville ønske, at jeg snart kunde komme hjem til ham, så kunde det jo måske gå lidt bedre, for jeg kunde jo rette lidt på ham. Det er jo ikke så godt for sådan en ung knægt at være så langt borte blandt ene fremmede. Jeg skrev til ham forleden dag, og til pigerne, og jeg formanede ham jo det bedste, jeg kunne, og bad pigerne om at hjælpe ham lidt til rette, og det troer jeg også, de gør. Jeg havde brev fra en karl i Nykøbing i aftes, og han fortalte, at de havde 1 ste regiment til indqvartering og prinsen lå på gjæstgivergården, og at de ventede kongen til byen. Jeg tænker, Trap ønsker mig hjem i denne tid, da de har så meget at bestille. Der er også noget for Hans at begynde med. Nu nødes jeg til at ende min skrivelse for denne gang og beder dig hilse hele huset mange gange, og tillige at hilse vore kjære forældre og øvrige sødskende og alle gode venner og bekendte, og forglem ikke pigerne, men først og sidst en venlig hilsen til dig fra din kjære broder

P. C. Kjær.

Jeg skal hilse Eder alle fra min ven, Henrik Jensen.

Skriv snart igjen.

Grinsted, Nørre Sundby 12. maj 1864.

Kjære søster.

Din meget kjærkommende skrivelse af 17. f.m. har jeg for en tid siden med stor fornøjelse modtaget og bemærket dets indhold. Du kan tænke den glæde, det er for mig at modtage breve fra mine kjære sødskende og vores kjære forældre og høre, at I er alle friske og raske, og det samme gode kan jeg Gud være lovet tilmelde Eder igen, og det er jo den største glæde, at vi kan spørge fra hverandre, og især i den stilling, vi nu lever i. Kjære søster, jeg vil fortælle dig lidt om vores vandring i den sidste tid. Vi forlod Fredericia den 28. f.m. og kom til Fyn til en landsby, der hedder Sønder Åby, 2 miil nær Assens. Der lå vi i 5 dage, så marscherede vi 9 mil derfra og til Nyborg. Det marscherede vi i 2 dage, så blev vi indskibet der og sejlede derfra og til Frederikshavn. Så marscherede vi derfra og på 1 mil nær Ålborg. Der lå vi hele compagniet på en gård i 2 dage. Der marscherede vi fra i går og hertil. Det er rigtignok nogle varme dage at marschere i i denne tid, men varme er dog alligevel bedre end frosten. Thi i vinter, når vi havde hvil under marschen, så var vi jo straks frosne, men nu kan vi lægge os på det grønne og hvile os uden at frygte. Det er også mageløst, som vi skal rejse. Når vi regner, hvad vi har marscheret, siden vi blev indkaldt og til nu, så har vi marscheret flere hundrede miile. Først helt til Neumynster og tilbage igen til Jylland og til Als. Derfra til Fredericia og så igen til Fyn, og derfra næsten til Skagens pynt. Kjære søster, jeg havde ventet, at der snart skulde have bleven en ende på denne krigs rasen, og vi kunde være kommet hjem igen, men det ser jo ikke ud til, at det bliver med det første. Tyskerne har jo besat Jylland helt til Limfjorden, og det lader til, at de vil over den også, men Gud forbyde, at de skulde komme her over, for kommer de først over, så vil de jo nok besøge hele landet, og de er strenge at tage imod, for de tager med alt, hvad de vil have. Der siges, at de kører store læs ud af Ålborg hver dag, og sådan har de brugt det hele vejen, hvor de har været. Kjære søster, nu bedes du at hilse alle gode bekendte og venner fra mig, og du bedes at takke mange gange for de kjære hilsener, du sendte mig i det sidste brev, men først og sidst være du hilset mange gange fra mig. Adjø, lev vel til vi ses. Det ønskes af din hengivne broder.

Poul Kjær.

Skriv snart.

Medalliemænd i Ydby

Af Elly Mardal

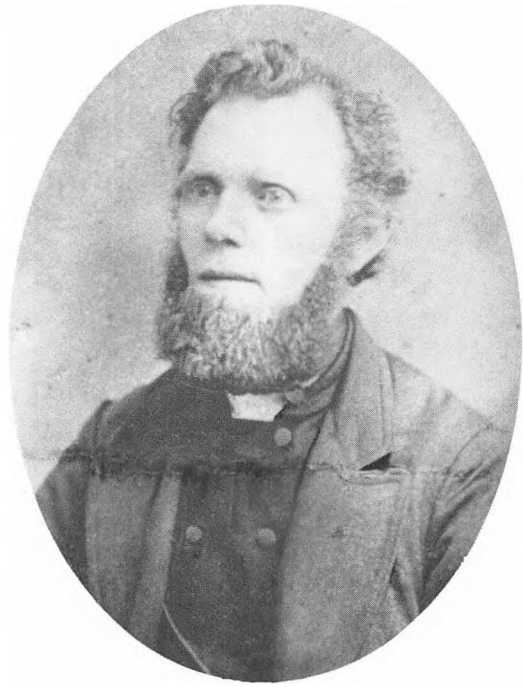

Erindring fra 1848-1850 og 1864 . . . Således står der på denne fine, gamle fane.

Denne forening blev stiftet efter krigen i 1864 for disse mænd fra Ydby og omegn, til minde om tapre soldaters indsats i disse år.

Fanen, som foreningen havde fået, blev bl.a. brugt ved veteranernes jordefærd. Sidste gang, den var i brug, var ved skræddermester Peder Augustinus Sørensens jordefærd.

Peder Augustinus var født 3. august 1835 i Helligsø.

Han døde 21. marts 1897 i Ydby.

Men! Hvor mon foreningens protokol er?

Det vil være af stor interesse, hvis nogen kunne fortælle derom.

Fanen er stadig i Peder Augustinus Sørensens slægt. Hans oldebarn, grosserer P. N. Johannesen i Herning, ejer den nu.

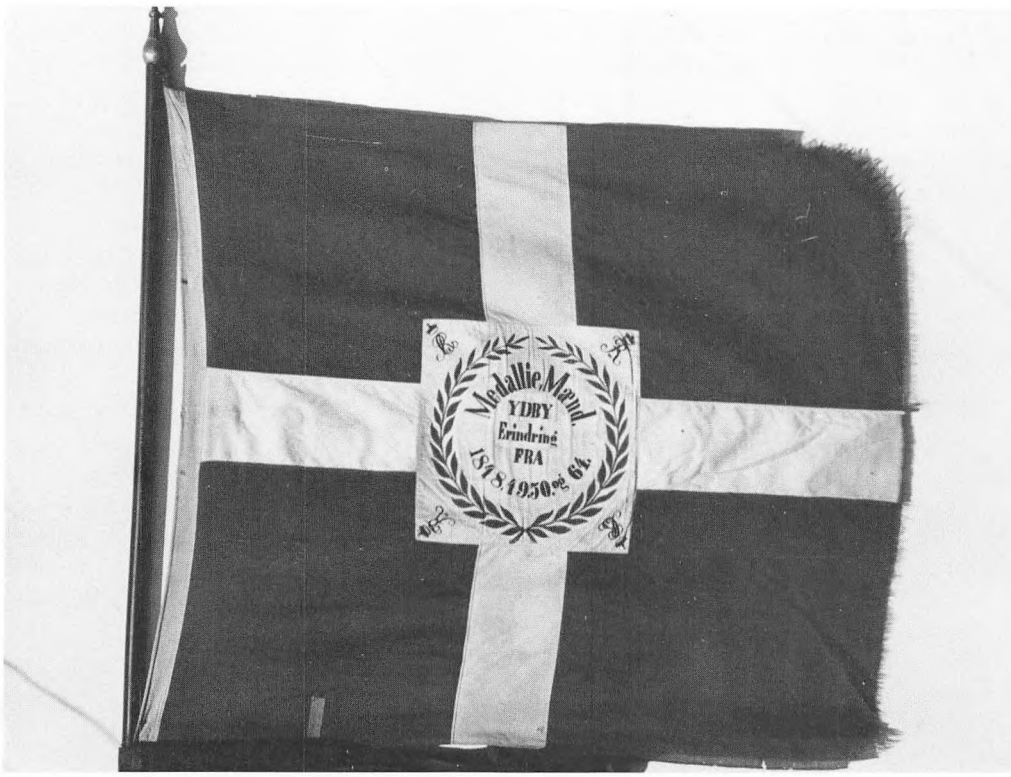

Mindeskrift

Af Elly Mardal

I forrige århundrede, også før, var det ofte skik og brug når en hustru, mor, mand, far eller et højt elsket barn var død, da at rette henvendelse til én, der kunne skrive — ofte var det degnen, der fik denne henvendelse; især hvis han havde en fin håndskrift og tillige mestrede at kunne digte eller rime, blev han bedt om at lave et mindeskrift.

Dette mindeskrift var ofte udstyret med fine, farvelagte tegninger, der måske skulle symbolisere ét eller andet om den afdøde.

Heldigvis er der bevaret en del af disse minderuner — ofte fint indrammede.

Der er næsten altid en dejlig beskrivelse af den afdødes liv og levned — fødsel, vielse og sluttelig om livets afslutning.

Kik efter, om der mellem gamle ting på loftet, skulle gemme sig et — en god begyndelse at starte sin slægts historie med.

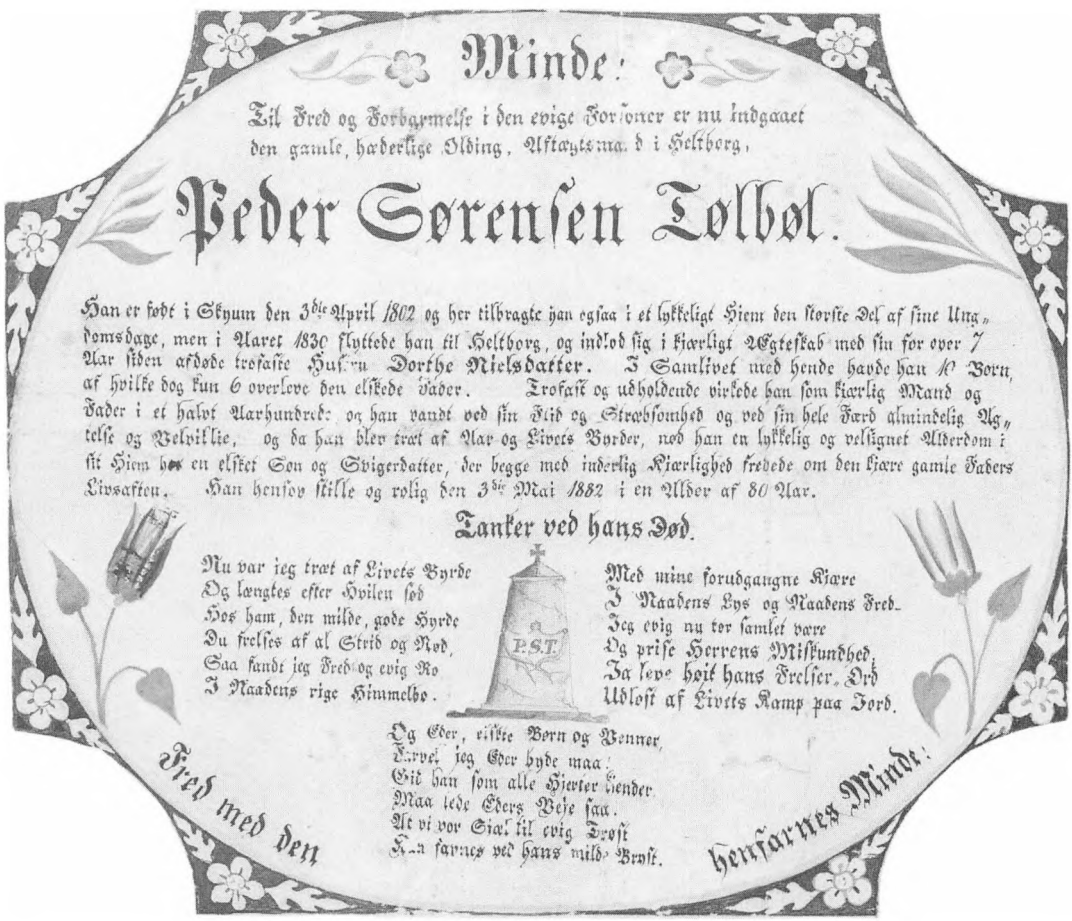

Bryllupssang

Ønsker for brudeparret Niels Christian Andersen, Refsgaard og Johanne Andersdatter Dahlgaard. På deres Bryllupsdag 14. juli 1836.

Mel.: Samlet her i en fortrolig klynge . . .

Blide fryd du livets gud på jorden
dig vi hylde og tilbede her
: Reis din throne i det danske Norden
og udbred din skygge her især! :

Lys i fred på brudeparrets veie
lad din rose blomstre frem for dem!
: Lad den salighed du har i eie
Altid findes udi deres hjem :

O! lad lykken stedse dem ledsage
held betegne hvert af deres fjed!
: Og lad alle deres levedage
Prydes med indbyrdes kjærlighed! :

Sundhed stedse deres liv omkjæde
indtil evigheden nærmer sig.
: Gid da himlens hulde blide glæde
blive deres lod til evig tid! :

Aldrig sorgens malurt bæger blive
deres deel på livets bane her.
: Glædens gud og fader! o du give
disse ønsker føres hver især! :

Af brudens meget forbundne veninde, vorder disse ønsker af et oprigtigt hjerte indsendt til alt det godes giver, og han høre og opfylde min bøn!

Byeshove 1836 den 14 juli

Forbindtligst
Marie Lauritsdatter Kjer.

Uddrag af gammel jordebog fra Vestervig Kloster år 1687

Af Elly Mardal

Alle godser havde jordebøger, hvori blev anført, hvor meget den enkelte fæster skulle svare i årlig landgilde. Dette blev i de fleste tilfælde betalt i naturalier, kun sjældent i rede penge.

Desværre er mange af disse jordebøger ikke bevaret. De kan måske, hvis ikke de findes ved de gamle godsers arkiver, findes under de gamle amtsarkiver.

Her er nogle eksempler:

Tåbel

Laurits Christensens hussted og Christen Laursen betaler årlig: 6 pund byg og malt, 1 får, 1 gås, 2 høns. føde 2 heste, giver 18 pund flæsk, og 20 skilling, spinder 1 skieppe uld.

Trankjær

Deler Hans Justsen og Povel Christensen Smed hus halvparter, betaler 4 pund byg og malt, 1 får, 2 giæs, 3 høns, føder 4 heste, 1 fødenød (ungkreatur), giver 18 pund flæsk, 20 sk. og spinder 1 skp.

Her har Christen Jensen fæstet den 31. januar 1686 sin fars halve gård, som snart var øde med condition og afkortning. Anna Jespersdatter den anden halvpart, skylder tilsammen: 5 pund byg og malt, 1 får, 2 giæs, 3 høns, føder 5 heste og 1 fødenød, giver 18 pund flæsk, spinder og skierter 1 skp.

Af Trankjær Mose til samme gård, gives 12 skp. havre og 1 pund byg.

Agger

I Agger sogn betales i stedet med fisk.

Ø. Agger Mads Therkildsen ½ og Niels Povelsen ½ den anden halvdel, 500 Hvilling + 60 af Dyrshou og 60 af Åegang.

Af Bådebyggere i Sønder Ålum, betalte Søren Nielsen, 200 Hvilling, Joseph Mårsen og hans søn ligeledes 200 Hvilling. Jens Andersen kun 100 Hvilling. Disse Sønder Ålumgårds mænd har fæstet et stykke jord liggende mod søen, betaler deraf 1 tdr. byg.

Helligsø

Laurits Christensens gård taxeret for 272½ rigsd. 7 mark 4 sk. og for 65 dalerspecie og 2 mk, dettes landgilde til Vestervig er: 1 tdr 7 skp 3½ fdr byg, 1 tdr 3½ skp ¼ fdr havre, 1 rd for småredsel, 4½ lisp. flæsk, 3½ mark i almindelig dansk mønt, 4 skilling i spindepenge, 1 skp. uld.

Mads Pedersen i Helligsøgård og Anders Sørensen med afkortning efter fæstebrevet, 4 tdr byg, 1 pund smør, 2 heste, 18 pund flæsk, spinder og skierter.

Ydby sogn Flarup

Jens Lauritsen den ⅓ ved magt og de ⅔ part er øde skylder ialt, 12 tdr byg, 12 tdr haure, 2 skovsvin, 2 pund smør, 2 giæs, 3 høns og 4 mk i spindepenge.

Hurup sogn, Fefs: Byshoue

Bolle Pouelsen, 4 tdr byg, 1 hest, og 4 mark i spindepenge.

Lodbjerg sogn

Tolbøll, Graufvers Madsen, giver 2 tdr. byg, 1 pund smør, 1 gås, 2 høns, 1 fødenød, 18 pund flæsk, spinder og skierter.

Peder Nielsen derude i Lodbjerg yder det samme.

Summa Summarum efter Jordegodsets opgørelse af Landgildet ved salig von Holtens stervbo bliver indtægten til:

I rede penge indkommer 50 rigsd. 1 mark 1 skilling.

387 tdr 15 skp 1½ fdr i byg og malt.

Havre til heste og fødenødder ialt 259 tdr 6 skp 2 fdr.

1½ tdr smør, 10 svin, 2 lispund og 11 skålpund flæsk. 34 får og 2 lam, 50 giæs, 89 høns, 1½ tdr + 3 torsk, 26 500 Hvillinger, 3 snese Ål.

Således opgjort i 1686 og 1687.

Fiskeri med havbåde

Af Elly Mardal

En 150 år gammel ansøgning om plads i en båd. Havfiskeriet havde fortvivlende hårde kår, bl.a. for de fiskere, der boede ude i Ålum-området. De havde mistet en båd ved kæntring, 6 af de fastboende fiskere var druknet, og nu havde de ingen penge og ingen mulighed for at kunne bjærge blot lidt til at mætte de mange munde.

I deres nød søgte de derfor om lov til at komme med nogle af Aggerfiskerne. Desværre var der ingen pladser ledige.

Underdanig Pro Memoria!

Wi Underskrewne tage os den underdanige Frihed at Fremlægge For Deres Welbaarenhed det Forespørgsel: hvorledes Beboerne af Sønder = og = Nørre = Aalum skulle Fordele sig i henseende til Haw = Fiskeriet i tilstundende Efteraar, naar der tages Hensyn til Følgende Poster.

1) I bemeldte Sønder = og Nørre = Aalum ere 23 Personer, som kunde bruge Havet; dog ere 3 a 4 Mand deraf gamle og svage nok dertil.

2) Til bemeldte 2 byer, ere kun 2 Hav = baade — og ved hver Baad kan kun være 7 eller i det høieste 8 Mand med mindre det altid vil blive til Skade og Tro for de som bruge Samme.

3) Der ere altsaa endnu 7 Mand tilbage, der saavidt staae tomhændede og hawe intet wist Sted at henvende sig til i henseende til Haw = Fiskeriets brug; thi de hawe ingen Baad, Saare lidet Fiske = Redskab, saasom: Fiske = eller = Sildegarn, Kroge etc., ingen penge, og altsaa intet at kiøbe sig disse nødvendige Ting for.

4) Omtrent i 5 Aar har der kun været 2 Haw = baade til bemeldte 2de byer, og dog har der i den Tid wæret ligesaa mange Personer til Haw = Fiskeriets brug, som den nu for Tiden ere, Billigen kan derfor den Eftertænksomme gjøre Spørgsmaal: hvorledes kan 2 Baade, Forhen hawe wæret tilstrækkelige, og nu ikke?

Derpaa svares

5) Nogle heraf byen hawe forhen hawt brug med Beboerne af Vester = Agger indtil sidstafvigte 14 april d. A., da det ulykkelige Tilfælde indtraf, at en Haw = baad fra Vester = Agger kæntrede, hvorved 6 Mand druknede og havets brusende bølger slog den istykker. — Derfor ere der Enkelte, som nu for tiden ikke kunne hawe brug til Havet, fordi de mangle Baad, Fiskegarn, Kroge etc., og da den største Deel af os hawe aldeles intet andet at ernære os af, end blot Fiskeriet :/: denne usle og kummerfulde Nærings = Green :/: saa giver Deres Welbaarnheds idelige Omsorg og Ombyggelighed for alle i almindelighed, og for Enhver, som har noget at andrage i Særdeleshed — det bedste Haab om at De naadigst vil forhjælpe Enhver af os til den ret, som wi i denne Henseende kunne tilkomme

Sønder = Aalum,
den 19 September 1827

Underdanigst
Høyædle og Welbaarne
Herr Overauditeur Fischer
til Teglgaarden.

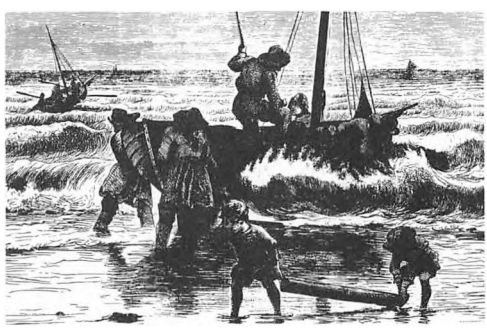

Fiskerbådene går ud fra den jyske vestkyst. Træsnit i Illustreret Tidende 1862 efter tegning af Vilh. Rosenstand.

Fra Agger

Af Elly Mardal

Der er bevaret mange ting, især skriftlige dokumenter om Agger sogns mange små bysamfund. Disse er nu forlængst gået til grunde. Havet har udslettet de fleste af dem ved sine grådige angreb på kysten gennem mange år.

Befolkningen levede jo hovedsagelig af fiskeriet, men også ved om sommeren at sejle den ofte lange vej ind i Limfjorden med dens mange vige og bugter.

Her er, hvad en af disse unge fiskere skriver hjem til sine forældre — et 112 års tilbageblik.

Brev sendt til Lods P. Kristensen,
Thyborøn Kanal, Agger.
Fra sønnen Kristian Pedersen,
der var på fiskeri i Limfjorden
ved Gudnæs og Skyum
Skyum, den 29 juni 1872.

Kjære Forældre og søster!

Da vi nu for få dage siden er kommet her til Skyum, vil jeg skrive eder nogle få ord til, angående vores fiskeri, og om vores rejse som vi har været på.

Sidste onsdag kom vi hertil Skyum fra Aalborg, vi nåede dog ikke staden som planlagt, det blev ikke længere end til Nibe, der har været Lodsvande fra Løgstør til Aalborg.

Den 24. denne måned må vi fiske alle steder, så fik vi også i sinde at ville derned og fiske, det slog glip for os, vi var tre våd, der havde i lave, S. Kristensen, T. Andersen, samt vi andre.

Der var mindre ål der, end som her, vi satte imellem 4 a 5 rigsdaler overstyr til hver våd, det tog 5 dage for os, vi fiskede derned, men kunne ikke tjene til føden, så derfor kom vi kun til Nibe, vi fik medvind og vendte tilbage.

Jeg skal hilse fader og moder mange gange fra S.V. Thomsen og kone Othilie, han er Købmand, han har en smuk butik, jeg tror også han har god søgning, de var så fornøjed begge to, så glade for at høre om hvordan det stod til i Agger.

Vi drak kaffe med hvedebrød, fik cigarer og bajere, vi skulle også have været der igen for at spise til aften, men vi rejste derfra da vi ingen fiskeri kunne få igang, vi måtte dog love ham og komme derop hver aften, hvis vi var blevet i byen i længere tid, men vi var da oppe og sige farvel, han vilde gerne at vi var blevet i Nibe.

I Thisted har vi ikke været endnu, men vi har været ved Vildsund nogle gange. Fiskeriet har været smått for os, vi har vel tjent en snes daler, i går var vi også ude, da blev der 2 lispund til deling. S. Kristensen har vel tjent det dobbelte, vor våd er heller ikke så god.

Thøger og jeg skal ikke være sammen næste år, han har fortalt mig, at han ikke vil hen med våden i de kommende år, jeg har ikke lovet mig hen, endnu ved jeg ikke hvad jeg vil.

S. Kristensen og vi andre ligger i logi i en lille gård her ved Gudnæs, hvor Fartøjer lodser og lader, de hører alligevel til Skyum sogn. Hvis i vil have 1 lispund ål, kan I skrive til mig, måske jeg så kan få dem sendt til Kanalen med et Fartøj, eventuel en Nordmand.

S. Andersen har været hos mig om Joseph kunne komme i arbejde her når han kom hjem fra tjenesten. Han var her for et par dage siden, men jeg talte ikke ret meget med ham.

Thøger har talt med en Pranger der bor tæt ved os, han får både vores og S. Andersens ål.

Jeg er gud ske lov frisk og rask, men har haft en bullen (betændt) finger, gid jeg kunne spørge det samme hos eder min kære familie, det ville glæde mig.

I dag har vi stormvejr, ellers skulde vi have været på fjorden. Her bliver vi nok det meste af sommeren, det er en god logi, vi har, giver kun 26 skilling pr. mand, 2 ål, 5 fisk pr. mand om dagen, endnu har vi ikke haft en øde dag eller nat, vi har bestandig kunnet fiske.

Hils K. Poulsen og kone, L. Nielsen og kone.

Nu være i kjære forældre hilset og i gud befaled fra eders søn

Kristian Pedersen.

Når I skriver til mig, så er min adresse:
c/o Hans Kristian Andersen, Skyum.

Skriv udenpå at den aflægges i Gudnæs Kro.

Lev vel.

Følgende artikel er velvilligt stillet til rådighed for Egnshistorisk forening af Arne Eskesen, født 1899 i Hvidbjerg v. Å plantørbolig som søn af klitplantør Hans Peter Eskesen, der var plantagens første bestyrer fra den 1. april 1892. Arne Eskesen forlod egnen i 1916. Efter en tid på de store have, det var i sejlskibenes tid, gennemgik Eskesen sin uddannelse på Polyteknisk læreanstalt, hvorefter han fik ansættelse ved Fanø navigationsskole, hvor han virkede til 1967. Fra 1975 har Eskesen hvert år gæstet egnen i nogle dage, og det har været en stor fornøjelse at slå følge med Eskesen gennem den nu snart 100 årige plantage. Og helt galt står det nu ikke til, når man — trods klimaskader nu og da — i et menneskes erindringstid kan opbygge en dejlig plantage som Hvidbjerg vesten Å.

E. T. Andersen,
Lodbjerg.

En sammenkogt ret

af spredte småtræk fra Hvidbjerg vesten Aa i årene indtil 1916

Af Arne Eskesen

Dette skal være et brev til en god ven, som jeg skylder meget for mange gode stunder. Et brev, — dels fordi man har lov til at være spredt og tilfældig i et brev, og dels fordi det efterfølgende nok kommer til at rumme navne og personlige bemærkninger om mennesker, (eller deres efterkommere), som kunne blive stødt over, hvad jeg skriver - - - altså kort sagt: et brev for at løbe fra ansvaret!

Og spredt bliver det sikkert også — det giver sig på ingen måde ud for at være andet end et udpluk af det, der har haft betydning for os eller moret os i hine fjerne dage, da vi boede langt fra andre mennesker, uden telefon, uden radio eller lignende og med Thisted Amts Tidende som eneste nyhedsbringer fra den store verden, — altså nogle glimt fra egnen, som den tog sig ud fra Hvidbjerg v. Å plantørbolig.

Selv om det vel ikke kan have megen interesse, mener jeg det nødvendigt at sige lidt om plantørfamilien til indledning.

Min far, Hans Peter Eskesen, var født 6/9 1859. Hans forældre boede på Varde-egnen (Lyhne) og var vistnok husmandsfolk. (En farbror var Morten Eskesen). Far havde været elev på Askov højskole — vistnok et par gange og gennemgået et slags »udvidet« kursus; han var vinterlærer et par år på Husby-egnen, og måske er det derved, han har lært min mor at kende og har fået lyst (og mulighed) for at blive klitplantør. Mor var født 11/9 1861. Hun hed Laura Karoline Marie Drewsen og døde i 1925.

Sådan som jeg kender mine forældre, var de meget forskellige. Mor var et stille gemyt og så vist mest de bedrøvelige sider af livet. Hun var lille, men det var utroligt, hvad hun kunne overkomme, og hun var umådelig dygtig som husmoder, både til det daglige arbejde i et hus med 8 børn, en lille indtægt og datidens mangel på hjælpemidler i huset og til en utrolig mængde fine håndarbejder: Broderi, korssting, syning — alt! Far var livlig, måske mere udadvendt, hvad flid angik stod han ikke tilbage for mor, og jeg antager, at denne flid lige så vel gjaldt hans arbejde i plantagen som arbejdet med jorden og de øvrige gøremål. Far var vistnok en velset gæst de fleste steder — de fleste, ja, for der var vistnok nogle mennesker, han havde stødt ved sin skarpe kritik, hvis han traf på slendrian eller smålighed - - - eller hvis der kom politik mellem ham og andre, for far var en meget ivrig venstremand, og det var mange steder ikke velset. - - - Det endte med skilsmisse i 1911, — mor rejste, og som følge deraf kender jeg egentlig lidt til hende. Jeg var den gang 11 år, og det er først på den tid, et barn begynder at kunne vurdere tingene selv.

Der var som sagt 8 børn, født i årene 1884-1899, og jeg var den yngste, (f. 31/12 1899) og med 6 år mellem min yngste bror og mig. Af

Plantør Eskesen - (Fot. 18.11. 1904)

denne flok lever den ældste endnu i USA (levede i hvert fald for et halv års tid siden), og to bor i Odense — og så altså æ skråbkåeg på Fanø.

Tjenestejorden var på 21 tdr. land foruden et par fenner (ved Madstedvejen og øst for Lejbak) og Græsdal, hvor fårene kunne tøjres. Besætningen var i almindelighed 3 heste, 4 malkekøer + ungkvæg, grise og høns. Hønsene var mor's domæne, og indtægterne af dem var hendes lommepenge, som næppe var rigelige. Desårsag var æg en sjælden spise. Efterhånden blev rævene så talrige og sultne, at hønsene ikke kunne gå løse som før. Det vestlige læbælte i haven blev så indhegnet til dem. Det gik godt et års tid eller så, men en nat havde rævene gravet sig igennem plankeværk og diget mod vest (trods det, at diget var begroet med gamle rugosa-roser, og så var det slut med hønsene! Det sidste år, de havde gået løse, havde ræven taget 40 høns og alle de kyllinger, der var lagt til den sommer.

Da far havde vanskeligheder med hjerte og blodomløb, fik han lov til at forpagte jorden bort. Der blev indrettet en beskeden bolig, som blev taget fra laden. Køkkenet var den nederste del af bryggerset, ned mod stalden. I 1909 overtog så min (nu afdøde) broder Aage driften, og for mig havde det jo den virkning, at jeg fik mindre med den sag at gøre, selv om jeg naturligvis hjalp til, når jeg ikke havde travlt med andet arbejde. Malke fik jeg f.eks. aldrig rigtig øvelse i. Denne bror skulle være soldat i 1913. (Han vedblev som underofficer til 1920 og blev derefter politimand). Forpagtningen blev så overtaget af den yngste bror. Det viste sig ret hurtigt at være en fejltagelse. (Ja, her kommer en af de førnævnte personlige bemærkninger, som kun kan stå i et brev). Han, — broderen — har nok været for ung til et så selvstændigt arbejde. Og samtidig var han for gammel til at ville rette sig efter eller søge vejledning hos vor far. Tingene blev ikke passet, — det blev til gengæld andre ting end bedriften, og det kostede penge — og i 1915, en vinterdag, rejste min bror så efter et voldsomt opgør med far. Det medførte en endnu større omvæltning for mig, end da forpagtningen blev påbegyndt 6 år tidligere, for nu skulle jeg jo gøre det arbejde, som han ellers skulle have gjort. Besætningen var på det tidspunkt svundet ind til — stadig — de tre heste, hvoraf dog den ene var ubrugelig, og en enkelt ko. Det var alt. Det lettede naturligvis arbejdet, men i laden lå sidste års høst utærsket, jorden skulle dyrkes, og der var også en del arbejde i plantagen for et spand heste. Men det gik

godt altsammen. De første måneder havde vi en 15-års dreng (ligesom jeg selv), som havde tjent hos min bror. Han og jeg tærskede laden tom med de gode, gammeldags plejle, for på det tidspunkt var andelstærskeværkerne forlængst lagt op. Det var en streng omgang, men mon ikke det har været godt for helbredet de næste 50 år.

Der havde oprindelig været en vindmølle — den husker jeg ikke. Den stod på brinken øst for stuehuset. Men en dag, da den blev brugt til tærskning, løb den løbsk og blev ødelagt. Derefter brugte vi undertiden en håndtrukket tærskemaskine — et partsforetagende. Der skulle et par kraftige karle til at trække i håndsvingene, og det var strengt arbejde for dem, men så lavede maskinen til gengæld al det spektakel, man vel kunne ønske sig!

Men ellers var det andelstærskeværkerne, der gik på omgang om efteråret. Man hjalp hinanden med arbejdet ved tærskningen, og det var festdage, når der blev tærsket, og 12-15 mand sled med det tunge arbejde og havde det dejligt. Mad blev der spist masser af — ikke fransk køkken, men solide retter og nok af det. Og med passende mellemrum kom pigerne rundt og skænkede en snaps under arbejdet — aldrig overmål, men nok til at sætte det i forvejen gode humør endnu en tak opad. Tærskeværkerne blev flyttet med hestekraft, og det var meget spændende at se fire heste for hver af de to dele, værket og »lokomobilet«.

Der var to tærskeværker i kredsen (kommunen). Men et efterår gik det alligevel i fisk. Det ene af »værkerne« var i stykker, og det andet duede ikke . . . i hvert fald: Man kunne ikke få tærsket. Men Bedsted havde et godt tærskeværk, og da de Bedsted-borgere var færdig, kom det store, selvtransportable værk over til os. Det var et helt ualmindeligt vådt efterår, så det tunge maskineri kørte somme tider fast på de små markveje, så der måtte heste til hjælp. Det skete bl.a. den dag, da vi skulle have det. Da sad det fast i 3-4 timer; men kl. 6 em. var det klart til at tærske, og kl. 3 næste morgen, den 24. december, var vi færdige! Men der var nok brugt noget ekstraforplejning — tørt og vådt — den nat.

Når vi havde 3 heste, var grunden det arbejde, der skulle gøres i plantagen. Der skulle køres mange læs lyng ned til dæmpning af klitter. Her var det ofte unge karle fra Lyngby, der hjalp til. Der skulle brækkes hede og, hvad der næsten var det værste for »kusken«, pløjes anden gang. Der taler jeg af erfaring, for det var netop det arbejde, der faldt på mig i 1915-16. Det var strengt for de to russerheste og for mig, — men jeg var stor af min alder. Det gik, og trods alt var det herlige dage. En gang om året var karlen eller en ældre broder udstationeret i Bedsted med to heste — jeg tror nok, det var hen imod en måned, det varede. Der skulle pløjes brandbælter og hede; det sidste tog af med årene.

Så skulle der køres grus fra en grusgrav i Handrup. Og om foråret blev der ofte hentet bjergfyr fra andre plantager — var det mon Vandet og Thorup (Tvorup?).

Da jorden var bortforpagtet, skulle jeg have andet arbejde. Det blev de første år arbejde i planteskolen og lidt senere noget grøftearbejde. Der skulle også hugges brænde, for nu blev der så småt udtyndet i fyrreplantningerne. Og så var der jo den store have, som far var meget stolt af, og med rette. Jeg tænker ofte på en lille tildragelse, som jeg lige vil medtage: Det var en meget smuk sommermorgen; jeg havde været ude i marken med køerne, — det skete kl. 7,00 — og kom skrålende af fuld hals (som vi vist alle havde for vane) — langs med haven. Det var et vers af Grundtvigs »Jyllands Pris«, jeg foredrog, — dér, hvor der står: ». . . og bøgen står i stampe«. Jeg blev brat afbrudt af et bistert råb inde fra haven: »Hvad er det for noget vrøvl, du synger, dreng! Kom her ind!« Det var far, der arbejdede der inde, og jeg blev jo hed om ørene og spekulerede på, hvad galt jeg nu havde gjort. »Synes du den bøg står i stampe?« spurgte far i samme tone. Det måtte jeg indrømme, at den ikke gjorde. Omsider forstod jeg jo situationen. Det er et meget lyst minde. Jeg forstod fars glæde over træet, som jeg forøvrigt har hilst på hver gang, jeg i de sidste år er kommet gennem haven.

Hugsten tog til med årene. Først blev »bunkerne« (6 m^3?) af fyr solgt til fast pris, 2 kr. De allersidste år (1915-16) blev der holdt auktion. Det var jo under krigen, — der var ventet mange købere, og det kom der også. I den an-

ledning var der opstillet bomme til at binde heste ved på den vej, som nu hedder Bomvej.

Der blev også solgt juletræer i beskedent antal til egnens beboere. Der var ikke mange at tage af, det meste var bjergfyr. I vinteren 1913/14 lå far i flere måneder til behandling på Finsens institut i København, og da blev det overladt til mig at sælge juletræer, hvis ikke assistent Schytte var til stede. Jeg har ofte tænkt på, at jeg gjorde det meget dårligt, — var for øm over træerne, - - - og var vist for ung til det hverv! Jeg håber ikke, nogen endnu bærer nag til mig af den grund.

Timelønnen til drenge, der lugede i planteskolen, var 15 øre. Det gav 1 kr. 50 øre om dagen, og det blev til penge. Piger fik dog kun 12 øre i timen. Voksne mænd fik (før krigen 1914) 30 øre/time. Som 15 års dreng kom jeg helt op på 20 øre!

Når der ikke var en af de (omtrent) voksne drenge hjemme, havde vi en voksen karl, der boede i et lillebitte kammer mellem bryggerset og stalden. Der var f.eks. den lille, raske Anders fra Sjælland. Han *kunne* det hele — undtagen at »harve skråt«. Det brugte man ikke på Sjælland, men han lærte det. Der var ham, der var lige så lang som sit navn. (Han hed Nicolaj Frederik Severin Grundtvig Poulsen Nørbjerg). En kæmpe, var han, og hjertensgod, som kæmper tit er. Han pralede ikke af sine store kræfter, men han kunne godt lide at vise dem enkelte gange. Det skete f.eks. ved, at han gik op på kornloftet med en sæk rug under hver arm. Og så blev han end ikke forpustet af det. — En anden karl — der hed Karl — var hans modsætning, på nær hans gode, rare sind. Når han havde været på arbejde i plantagen om sommeren, fejlede det næsten aldrig, at han havde en eller flere levende hugorme med hjem, enten i »tejnen« eller i tobaksdåsen, hvis størrelsen tillod det, eller somme tider gik de løse i hans bukselomme! Det logemente fandt slangen noget trangt, så den prøvede at komme ud, men Karl holdt hånden for åbningen og puffede den utilfredse slange tilbage igen — mærkeligt nok uden nogen sinde at blive bidt.

Storvask foregik med en hjemmelavet vaskemaskine, der kunne rumme en god portion tøj fra de mange unger; men den var trods alt for tung for kvinderne at trække. Karlen havde i almindelighed ikke tid, men der var en fast hjælper, der blev tilkaldt ved den lejlighed. Det var Hans Gravesen, en ældre mand (og ældre er vel omkring 50!) høj og kraftig. Han var ringer ved kirken (måske også graver) og boede i det yderste af de tre huse syd for Lyngbyvejen.

---0---

Selv om der var mange børn, var der arbejde nok til dem alle, og hvis arbejdet slap op, var der mere af det i planteskole eller plantage! Når et af børnene var konfirmeret, kom det i lære eller ud at tjene. At jeg ikke kom nogen af delene, var ikke fordi jeg var forkælet, men fordi jeg pludselig skulle være avlskarl der hjemme. Jo, vist skulle vi bestille noget, vi unger, men det var jo bare en selvfølge — det var vel sådan overalt på landet — og jeg kan ikke tænke mig, at nogen af os senere hen er kommet til det resultat, at vi havde det for hårdt, mens vi var børn. Hertil bidrog også, at arbejde og fritid blev holdt vel adskilte. Når dagens arbejde var gjort, så var arbejdet forbi for den dag. Der blev ikke arbejdet for arbejdets skyld, så om vinteren var der flere fritimer. Det gjaldt også hestene, som måtte slide bravt i det; men i den travle tid skulle der ske noget helt usædvanligt, hvis hestene blev forstyrret i deres søndagshvile, og med rigtigt vintervejr stod de og samlede både tykkelse og kræfter, det skete, at de blev lukket ud — løse — sådan en frostdag, og da så vi dem ikke igen før aften. I mellemtiden havde de været vidt omkring — vi hørte om deres besøg i Bedsted-Grurupegnen.

Også i juletiden var alt unødvendigt arbejde standset, og det er nok én af de faktorer, der har gjort julen så værdifuld for alle os børn.

Som sagt: Det var nogenlunde arbejdstid altsammen, og fordi der var så mange børn (og de store ofte kom hjem), var der nok til at lege og fornøje sig; og hvis nogle børn ikke kan have det dejligt, når de har en bold, er der nok noget galt ved dem. Men vi havde jo meget andet end bolde — vel at mærke, hvis vi selv eller vor far kunne lave det, for det var meget lidt af den slags, der blev købt, bortset fra pigernes dukker.

jo, cykler kom der dog en eller to af efterhånden. Den første tilhørte de to største af brødrene. Den var købt af dyrlæge Marrebæk i Bedsted, havde 30 tommers hjul med fast gummi på. Jeg gætter på en vægt mellem 30 og 50 pund. — Den næste cykel var en damecykel: Min ældste søster var, hvad man i den tid anså for emanciperet, hvad der bl.a. gav sig udslag i, at hun cyklede. Højst upigeligt! Da hun rejste »i plads« med samt sin cykel, fik mor en cykel, og nogle år senere (ca. 1908 — konfirmation) fik min yngste søster også en. Alle brugte cykler — nye var for dyre — og alle med fast nav. (Den første nye cykel og med frinav i huset var den, jeg fik til min konfirmation i 1914). — Vi respekterede naturligvis ejendomsretten til de to damecykler, men brugte dem i flæng, og mange sommeraftener gik med at cykle rundt på gårdspladserne. Lidt større børn fik lov at deltage i kroketspillet på den altid lune bane nord for huset. — Vinteren var skøjternes tid. Den gang var Per Alstrups dam en veritabel sø, der strakte sig fra bakkerne i nord (udløbere fra Kjallerup møllebakke) til vejen ind til plantørboligen i syd, og lige fra randen af plantagen til vejen (vejen til Istrup). (Per Alstrup dukker måske op senere, så jeg må fastslå, hvem han var, og hvor gården ligger: Den gang gik vejen til Istrup tæt vesten om gården, som forøvrigt ligger der, hvor bagvejen fra plantørboligen munder ud i Istrup-vejen. Gården blev, efter Per Alstrups død, købt af *Kren* Fladskjær, jvf. navnet på vejen).

Enkelte gange kom vi helt ned på Ove sø med skøjterne, men det var ret farligt, da ålestangerne lavede så mange huller. — Skøjteløbning var ikke meget brugt der oppe den gang udenfor vor familie. Dog var der én — tilmed ældre — mand, der løb på skøjter; det var Niels Peter (Pedersen) i Madsted, — senere sognefoged. — For os børn var det et herreliv, når vi i mange timer — søndag eller om aftenen — fartede rundt på skøjter.

Badning foregik oftest i Per Alstrups kjær, som vi kaldte det, — ikke at forveksle med P.A.'s *dam*. Det er en lille dam mellem høje klitter nordøst for boligen. Vi var der forbi en dag på en af de herlige køreture, du gav mig. Tæt bagved dammen var der en prøvegravning, — er det nu klart, hvor dammen ligger? Det var det nærmeste vand. Havde vi tid, gik vi til Hollandsø og enkelte gange til Ove sø. — Hollandsø var også målet for en familieudflugt en sommersøndag. Så blev der trukket vod, for der var både gedder og aborrer i søen. Vi har fanget gedder på hhv. 11 og 13 pund derude. Ved sådanne udflugter blev madkurvene tømt i ly af »Skoven« (nu Københavnerskoven). Det er mærkeligt, at vi aldrig hørte om denne skovs oprindelse. Det har jeg først fået rede på i disse seneste år.

En anden udflugt gik til Istrup, hvor vi besøgte familien Rødbro, dels i den gamle gård (den sydligste ved vejen i Istrup), dels en søn, Niels, i den nordlige ende, og ikke mindst Niels Præstegård, hvis gård lå mod sydvest, op mod klitterne. (Den er nu borte). Det var et sjældent par, Niels Præstegård og hans kone. En hædersmand var han, — det var, som der udgik en ro og værdighed fra denne stoute bonde.

Der blev spillet og sunget meget i vort hjem. Alle spillede på et eller andet instrument — mest fløjte og violin. Ingen drev det til det helt store, men vi havde megen glæde af vort spil. — Og sunget blev der. Det var karakteristisk, at mor's sange var vemodige, som hun selv, og far's var livligere, — højskoleprægede, viser om næsten alverdens ting, en broget vrimmel. I flere år var der en sangforening i Svankjær, og her var far og min yngste søster ivrige deltagere. Men forøvrigt blev der sunget dagen lang. Og om aftenen. Der udkom i 1905 (?) en »Folkets Sangbog« med over 700 sange af mange forskellige arter: Fædrelandssange, soldatersange (det var jo ikke så længe efter 1864), sange fra skuespil o.l., viser o.s.v., og mange, mange aftener sang vi efter denne sangbog i timevis.

Om vinteren læste far højt for os. Det var en time pr. aften (far havde orden i alting). Kvinderne sad selvfølgelig med deres håndarbejder under oplæsningen, mens mænnerne (lige så selvfølgeligt) ikke lavede noget. Á propos håndarbejde: Mor spandt og vævede i mine første år (dog ikke under oplæsningen). Det var mange gode bøger, vi fik oplæst; men bedst tilfreds var vi unger dog, når far læste af E Bindstow og en anden. lignende samling, og af Hostrups komedier. Det var noget, vi omtrent kunne

Den gamle plantørbolig i Hvidbjerg v. Aa plantage.
Fotograferet 20.9. 1900 ca. 8 år efter plantagens begyndelse.

udenad. - - - I mange år var der en læsekreds på egnen — vistnok startet, — og i hvert fald holdt i live — af fru Lützhöft, Tandrup. Jeg har endnu nogle af bøgerne fra denne læsekreds — med lister over medlemmerne af kredsen.

Ja, der var meget, der bandt os sammen i hjemmet. Men af og til skulle vi jo også opleve noget af den store verden udenfor. Der var markederne i Hurup. Der kom vi altid til efterårsmarkedet, som var det største, hvad underholdning angik. Hvad kunne man ikke opleve sådan en dag! Vi fik 25 øre til at solde for, og de, der var 10 år, fik denne sum forhøjet til 50 øre. — De større brødre og andre karle fra egnen skulle helst også til markederne i Hørdum og Ydby. Så var der dyrskuet i Thisted (og Ydby?) Og grundlovsfest på Ashøje. Og der var den årlige udflugt for skolebørnene over 10 år. Det var selvfølgelig den helt store oplevelse. Transporten til det fjerne mål foregik i »bænkevogne«, d.v.s. kreaturvogne, hvad ungerne på de forskellige stationer ikke undlod at lade os høre. For flertallet af børnene var det første gang, de var i en by, og mange vendte hjem med forsvarlige buler i hovedet, hidrørende fra kollissioner med noget så fremmedartet og lumsk som en lygtepæl, mens man var i færd med at beskue byens mærkværdigheder og høje huse — helt op til 3 etager! Alle mødte rene og nystrøgne om morgenen og vendte møgbeskidte hjem om aftenen. Men det var en herlig dag!

Én gang i min barndom skete det helt utrolige, at vi fik biograf! En omrejsende trup gav forestilling i Svankjær. Vældig tilstrømning og et taknemmeligt publikum! For mange var det den første biograftur. Jeg havde i 1908 holdt sommerferie i Thisted hos en af far's venner, og en af svendene på værkstedet dér tog mig med i biograf og betalte de 10 øre, som billetten kostede. — I Bedsted var der gerne dilettantforestilling om vinteren — jeg mindes ikke, at man prøvede den slags fremskreden forlystelse hjemme i sognet.

Det egentlige forlystelsescentrum var Æ Tut — afholdsforeningens bygning nordøst for Svankjær gamle skole. Endnu i 1975 kunne man skimte dens navn på gavlen (dog ikke Æ Tut

— det var et kælenavn). Jeg tror nok, den virkelig var tørlagt, men interessen for den drejede sig mindre om afholdssagen end om enkelte foredrag, oplæsning, juletræ og først og fremmest om baller. Det var vist ret harmløst — og åndløst.

Vi knægte havde én særskilt forlystelse: Plantagen var endnu ret ny, og folk i Lyngby (og Stenbjerg) havde måske ikke helt vænnet sig til, at de mange får, man havde, — måske uden at eje anden jord, end hvad huset stod på — ikke måtte gå løse overalt helt ind til gårdene. Vi drev så den morskab at fange disse får, hvorefter de skulle indløses med 50 øre pr. stk. Det var vel noget, der *skulle* gøres af og til, og både »jagten« og de 50 øre (hvoraf vi fik halvdelen) virkede tiltrækkende på os, men helt fint var det ikke, for de fleste af havboerne var meget fattige, så en udgift på nogle få kroner har været slem for dem.

I efterårstiden gik det naturligvis løs med jagt — klapjagt med års mellemrum, men ellers besøg af nogle faste jagtvenner eller af plantører fra nabolaget. Det var en afveksling i vor stilfærdige tilværelse.

Og omtrent på samme tid tog husflidsskolen fat. Far havde startet den, det hele foregik i Kristian Tømrers værksted, (der, hvor der senere var telefoncentral), og det var meget fornøjeligt. Far havde fået et par ekstra kursus i kurvemagerarbejde m.m. Der kom en kurre på tråden, — det *var* noget, der hændte for far. Hvem der havde eller gjorde uret, har jeg ingen mening om. Men skolen fortsatte under Chr. Brandborgs ledelse, og endnu en husflidsforening blev oprettet med arbejdssted i vort køkken. Overskuddet af en vinters virksomhed blev omsat i en række billeder, som blev ophængt i Istrup skole.

Endnu en ting må nævnes om vort »forlystelsesliv«: Vore udsigtspunkter. Lidt øst for huset havde vi en bakke med udsigt til Kjallerup og Madsted, og ved vejen, 500 meter syd for huset (hvor vejen deler sig), var der udsigt syd på. (Denne bakke hed »Den sorte Klit«, fordi den havde været dæmpet med lyng en gang). Mange søndags- eller sommeraftenstimer tilbragte vi på disse udkigsposter og så ud i den store verden. Nu skulle der vel tilføjes: ». . . som vi længtes ud imod«; men det gjorde vi vist egentlig ikke. Vi havde det for godt i vor lille, afsondrede verden.

Når jeg nu ser, at det blev til mange sider alene om de hjemlige forhold, tænker jeg: Der er vist ingen, der vil tro, at alt det kunne foregå, — at tiden kunne række til det alt sammen. Og dog er det kun blevet til nogle omrids af de »større« dele af vor tilværelse. Hvis nogen ville have at vide, om vi havde en lykkelig barndom, kunne jeg ikke svare enten ja eller nej, for hvad mener man med en lykkelig tid? Men det var i alle fald en tid, der gav os indtryk, som vi kunne tage med os ud i livet, — værdier, som vi vist alle har ønsket at kunne videregive til vore børn.

---0---

Og så er det på høje tid at begive sig lidt længere ud i egnen, at se på mennesker og hændelser fra den tid og egn.

Så må det første stoppested være assistent Schytte. Han hørte jo næsten til familien. Hans forgænger var Jacobsen, der blev plantør i Østerild. Jeg husker ham ikke fra Hvidbjerg, men har holdt nogle dages ferie hos ham i Østerild. Mon ikke Schytte kom omkring 1904? Jeg mener, der taltes om, at han havde været i Hvidbjerg i 12 år, da han, ved far's afrejse, blev assistent hos overplantøren i Skagen. Det var en lang læretid, og det var også grunden til, at ingen af vi børn slog ind på den vej, selvom nogle havde stor lyst til det.

Det var ikke så ligetil for et barn at få det rigtige indtryk af Schytte, ja, jeg vil næsten tro, at der ikke var ret mange voksne heller, der rigtigt fik hans nummer - - - kom bag om det lidt fornemme ydre, — det reserverede og tilsyneladende overlegne væsen. Schytte kom meget tit for at snakke lidt. Han og far var virkelig gode venner. Jeg tror, de begge forstod de kanter og særheder, den anden havde. Og på den måde fik vi børn også lejlighed til at lære ham at kende — og sætte pris på ham. Schytte havde lune, kunne få øje på pudsigheder hos folk og fortælle derom på stilfærdig og mesterlig vis. Der er ingen tvivl om, at han havde et godt forhold til arbejderne i plan-

tagen, og mange andre kom til ham for at få vejledning i det ene eller det andet spørgsmål.

---0---

Næst efter hjemmet er *skolen* vel det, der mest præger børns liv, især hvis det er en god (eller meget dårlig!) skole. Mine tre ældste søskende gik i Svankjær skole, men de blev på et vist tidspunkt overflyttet til Istrup skole af hensyn til de mange børn i Svankjær og de få i Istrup skole.

Det første halve år havde vi en lærer Eriksen. Ham var mine søskende meget glade for som lærer, mens jeg ikke nåede at få noget egentlig børne-indtryk af ham, da han søgte bort fra det lille embede og blev lærer i Kallerup. Intet under: Jeg mener ganske bestemt, at lønnen i Istrup den gang var 700 kr. om året. Dertil kom så ganske vist nogle højtidsofre, men det har næppe beløbet sig til ret meget. Ved ofringen i kirken var der en skål til præsten og en til lærerne, og det var vist almindelig skik at lægge halvt så meget i lærerens skål som i præstens. At far lagde lige meget hvert sted, skyldtes ikke uvenskab med præsten, men snarere oprørslyst. —

Derefter havde vi i halvandet år en vikar. Han var syg, nervenedbrudt, gjorde ingen noget ondt, men desværre heller ikke børnene noget godt. Vi lærte absolut intet i den periode. Det kan ikke bebrejdes læreren, for han *var* syg, og det må have været en prøvelse for ham at gå ind i et klasseværelse. (Jeg har haft en nevø af ham som elev på navigationsskolen her — en støt og godt begavet fyr).

I 1909 kom omsider en fast lærer. Det var Aksel Nørby, søn af en lærer i Hurup og bror til sangeren Ejnar Nørby. Det var en omvæltning! Men det var så stor en del af min barndom, at det vil fylde en del i brevet her, — derfor først nogle ord om skoleordningen.

Skolen havde, som andre landsbyskoler den gang, 2 klasser. Det almindeligste var, at børnene kom i skole lidt før de fyldte 7 år. De gik i »den lille klasse« til de var ca. 10 år, og kom så i »den store klasse«. »De små« gik om sommeren i skole 4 dage fra 9 til 4 (16); den halve vinter 2 dage, den anden halve (strengeste) vinter 1 dag. »De store« altså 4 eller 5 dage om vinteren, men om sommeren kun to dage fra 7 til 12 (ell. 12½). Sommerferie 5 uger og efterårsferie 1 uge. Disse to ferier blev placeret efter aftale med befolkningen og under hensyn til høsten og kartoffeloptagningen. Juleferie ca. 14 dage. Jeg tror dog, at lærer Nørby snød os for en dag eller to — vi begyndte da gerne 6. januar, men det var vi godt tilfredse med. — Elevantallet var omkring 15-20 i hver klasse. Inventar: Tomandsborde. — Det er klart, at med denne skoleordning, stod og faldt det hele med lærerens indsats. Vi havde i 1½ år oplevet, at man kunne gå i skole uden noget udbytte. Nu oplevede vi, at den rigtige lærer kunne gøre skoletiden til en strålende tid og føre børnene ind i den »boglige lærdom« på en måde, så næsten hvert eneste barn syntes, det var en fest at gå i skole. Det er gået mange af børnene, som det er gået mig (det véd jeg), at vi har sendt Nørby taknemmelige tanker, når vi senere i livet og dets forskellige foreteelser mærkede, hvor ting, som Nørby havde vist os eller lært os var os til hjælp på næsten alle områder.

Lærer Nørby var ungkarl, mens han var i Istrup skole. Senere, som lærer i Silkeborg, blev han gift med en lærerinde — en meget tiltalende dame, — de har besøgt os her på Fanø. Nørby må have været 28 år, da han kom til Istrup. Han brugte kun en enkelt stue og et soveværelse af den lejlighed, der var i skolebygningen. Han lavede selv mad, og det var en ret spartansk levevis, han havde. Langt over midnat kunne forbipasserende se lys hos ham om aftenen. Foruden skolearbejdet, lavede han et system af regnebøger, der først blev udgivet efter Istrup-perioden. Jeg har set dem (og gennemregnet dem), og de var, som alt, hvad Nørby lavede, grundige, forståelige og »virkelighedsnære«. *Det* var et kendetegn på al hans undervisning: ikke bare teori, men forbindelse til noget, vi kendte og kunne tage og føle på. Det var netop på den tid, at skolerne skulle begynde at undervise i metersystemet. Nørby lavede modeller, der viste alle de nye enheder — først naturligvis længde, — derpå flade og volumen. De større enheder kunne ikke rummes i den lille skolestue, men nu blev der lavet en 10-meters

snor med tilbehør, og så opmålte vi veje og de forskellige skolestier, så at målene, km o.s.v. var os inde på livet hver dag, når vi gik til eller fra skole. Så kom turen til arealet af legepladsen og af forskellige marker og haver — og stadig noget, vi alle kendte. Og til sidst ud at opmåle skærvedynger og lign. Men det var ikke sådan, at en dag f.eks. opmåltes en mark . . . punktum; på disse ture var der meget andet, der blev taget med. Bl.a. indførte Nørby et fag, der var ganske nyt på de kanter: Botanik, og det blev selvfølgelig dyrket på sådan en opmålingstur, ligesom terrænet og kæmpehøje og meget andet blev drøftet og forklaret. . . Det var kun en lille del af timerne, der kun drejede sig om ét fag. Nørby lod børnene opleve en sammenhængende række begivenheder, som strakte sig over mange fag. Vi opfattede det mere som oplevelser, vi var med i, end som noget bestemt fag, og det var nok netop denne evne hos vor afholdte lærer, der gjorde hans undervisning så værdifuld. Men det må have kostet et vældigt arbejde for ham.

Ingen af os ejede en geografi eller en danmarkshistorie. I stedet læste vi bøger om emnet. Når et kapitel var læst, blev det drøftet. Derefter blev der i fællesskab skrevet en kort gengivelse af det læste, og hvis der var lejlighed til det, blev der lavet registre over indholdet. F.eks. læste vi på den måde »Kaptajn Grants børn« og en anden bog, en virkelighedsskildring af en jordomsejling med en hvalfanger. Dér var lejlighed til at lave mange registre: Dyr, planter, lande m.m. og til at lave beregninger over afstande og arealer.

Havde vi ingen geografibog, så skulle vi til gengæld have et ret godt atlas. Dette blev bl.a. (af de større børn) brugt på den måde, at to børn fik udpeget et bestemt område i et af kortene, f.eks. begrænset af to meridianer og to breddecirkler (for så lærte vi, hvad *det* var for noget); så skulle de to børn opskrive alle navne i området og ordne dem i alfabetisk orden og derpå fik de et leksikon og opsøgte alle de nedskrevne navne, hvis de fandtes i leksikon'et, og nedskrev en kort gengivelse af de oplysninger, de havde fundet.

Vi »rejste« med jernbanen i Danmark — ved hjælp af køreplaner. På den måde kom vi til at lære Danmarks geografi, jernbanenettet, typer på jernbanemateriel, — at bruge en køreplan; at beregne tidsrum og afstande og billetpriser . . . og mere endnu.

Den første viden om kort fik vi ved at tegne planer over skolestuen; senere kort over skolens nærmeste omegn. Målene til disse kort tog vi naturligvis selv. Vi kopierede kort på kvadreret papir; og når der var brug for noget specielt af kort, hektograferede Nørby specialkort til os.

Vi gjorde (naturligvis enkle og beskedne) fysiske forsøg, navnlig fandt vi vægtfylder og så derved, at det var noget naturligt. Toppen på disse forsøg var bestemmelse af luftens vægtfylde. Senere i livet fik jeg lært, at luftens vægt fylde var 0,001293, og jeg måtte beundre det resultat, Nørby kom til ved sit forsøg nemlig 0,00122.

På papiret oprettede vi en sparekasse. Starten alene har sikkert taget mange dage. Der skulle jo findes garanter (blandt børnene!), ordnes ting med det offentlige, skaffes kapital, købes hus, før vi kunne begynde virksomheden, når der var antaget personale. Det er let at tænke sig, hvor mange forskellige regneoperationer der kunne blive ud af en måneds drift samt månedsopgørelse.

Til de forskellige betroede stillinger i skolen (bogudlån, rengøring af vægtavlen, uddeling af hefter, pasning af kakkelovn) blev der valgt børn efter opstillingsmøde og efter forholdstalsmetoden — naturligvis i forbindelse med et forestående folketingsvalg.

Vi skrev dagbog: barometer, min.- og max.- og øjeblikkets temperatur samt vind og vejr blev nedskrevet, evt. med det enkelte barns tilføjelse af personlige oplysninger. Ved månedens udgang var der mange beregninger af middeltal og tegning af kurver over temperatur og tryk, og det hele blev afrundet med en årsberetning.

Én gang i *min* skoletid fik vi et kursus i astronomi (naturligvis med udløbere til historie og flere andre områder). Vi blev indviet i universets mangfoldighed: Solen, planeternes gang, kometer og fiksstjerner. Så grundig var dette kursus, at det gavnede mig betydeligt, da jeg

Fra den gamle planteskole i Hvidbjerg v. Aa plantage (Foto: 5.6. 1901)
Prikling med Drewsens priklebræt af små planter. Konen sætter planter i forme, manden planter

senere skulle lære astronomi på navigationsskolen.

Nu kunne man tænke, at mange af disse ting gik ganske hen over hovedet af mange af børnene, og det er ganske klart, at en del af børnene ikke har fattet alle enkelthederne eller bevaret dem til senere brug; men det er lige så klart, at alle disse nye ting ikke har været spildt. Jeg har — i disse, senere år — talt med skolekammerater, der kunne mistænkes for at have fået ringe udbytte af skoletidens mere fremskredne (undskyld, — nu hedder det avancerede) undervisning, og de har bestandig sagt det samme: Det var en storartet tid, som ingen har kunnet få bedre; og det glædede mig at høre, men var forøvrigt, hvad jeg havde ventet. Nørby tog sig — som enhver god lærer — meget af dem, der havde svært ved at følge med, og *han* havde betydelig mere tålmodighed med dem, end vi andre børn havde.

Nørbys undervisning medførte, at børnene havde mere hjemmearbejde nu, end man var vant til — ikke med at lære årstal og landenes størrelse udenad, men med skriftligt arbejde af mange slags, og dette var ikke lige velset i alle hjem. I de år skete der en mængde — ofte uretfærdige eller vilkårlige — afskedigelser af lærere. Det skete i h.t. en berygtet § 8 i en ny skolelov. Den gav mulighed for afskedigelse af en lærer, hvis han ikke stod sig godt med befolkningen og uden hensyn til hans kvalifikationer eller arbejde. Dette, at børnene hellere ville gå i skole og lave hjemmearbejde end at passe køer og luge roer, var en torn i øjet på nogle forældre i skoledistriktet, og hvor utroligt det lyder, *var* der virkelig en kreds, der begyndte at tale om »§ 8«, men så var der også nogle fornuftige mennesker, der tog affære — og gjorde det på en særdeles overbevisende måde! Siden nævntes § 8 ikke på egnen.

Lærer Nørbys vældige flid medførte, at han ikke havde tid tilovers til selskabelighed. Så meget mere glædede man sig over, når han en sjælden gang løsrev sig fra arbejdet og kom på besøg. Ganske enkelte lejligheder var der, hvor han var nødsaget til at komme til et større gilde. Det var ved en sådan lejlighed, han blev spurgt, om han ikke kedede sig der ovre i den afsidesliggende skole, og han så gav det berømte

svar: »Nej, jeg keder mig aldrig, når jeg er alene!!!«

Jeg skal vist sige »undskyld«. fordi jeg har skrevet så meget om lærer Nørby, og dog synes jeg, at der kunne siges mange gange så meget om denne storartede mand, »Verdens bedste lærer«, som min jævnaldrende skolekammerat Peter N. Pedersen i Madsted altid sagde — ikke som en tom frase, men af inderste overbevisning og af den dybe taknemmelighed, vi alle følte mod lærer Nørby.

Det var Nørbys skyld, at jeg den gang havde besluttet at blive lærer — skønt han frarådede det, fordi det var så dårligt lønnet den gang. Jeg skulle have været på seminariet kort efter vor bortrejse fra Thy, og derfor gik jeg som »præparand« og hjælpelærer i Istrup skole et års tid. Måske kom jeg derved endnu en lille smule nærmere ind på Nørby end før. Jeg siger »måske«, fordi vi alle stod ham meget nær og var fortrolige med ham. Det var ikke et forlorent og hjemmestrikket kammeratskab, men en naturlig samhørighed, hvor vi aldrig glemte respekten, men vistnok følte Nørby som en jævnaldrende ven.

---0---

Når der var eksamen på skolen, mødte skolekommissionen op med sin »fødte formand«, præsten i spidsen. De menige medlemmer sagde ingenting, når der var så stor en mand iblandt dem, men præsten (den gang pastor Krarup) talte venligt med os — gav os nogle regnestykker i et sprog, vi vanskeligt forstod. »Hvis jeg kommer ind til købmand Madsen og *begærer* to pund sukker á 20 øre . . .« var jo ikke så ligetil at opfatte for os unger.

Der var to andre skoler i sognet: Svankjær og Ørum skoler. Læreren i Ørum hed Hansen, — en ældre mand med et ualmindeligt, stille lune. I Svankjær var det lærer Nielsen, der virkede. Han var vist en dygtig lærer, som så småt havde frigjort sig fra fordums tiders opfattelse af lærerens stilling og opgaver. Hans kone skrev nogle viser eller digte, som man fandt i aviserne, såsom om »Æ Tut« (afholdsforeningen) og »Den grønn' avis« — (sladderen i Svankjær). Disse viser gjorde næppe fru Nielsen populær i visse kredse. (Jeg skal vedlægge prøver som et tillæg). Sognet var således forsynet med tre gode lærere, som efter far's mening kun havde den fejl, at de var højremænd, så der var dage eller perioder hvert fjerde år — op til valgene — hvor venskabet ikke gjaldt!

I Svankjær skole var der to slags børn: æ havboer og æ landsbyer, og der har nok været et skarpt skel mellem dem. Også i Istrup skole var der to grupper: Istrup-børn og børn fra Madsted-Kjallerup, men her var der ikke noget egentligt skel. Det kunne se ud, som Istrupbørnene var mindre begavede end de andre; det var dog næppe begavelsen, der var forskellen, men snarere omgivelserne, forholdene i de to »byer«, for jorden i Madsted og Kjallerup var bedre end i Istrup, og det smittede jo af på de sociale forhold.

Præsten i min barndom (indtil ca. 1912) hed Ove Chr, Krarup. Det var måske hans første præstekald. Han blev i sin studentertid kaldt »den høflige student« og med rette. Han var en lærd mand, og da han flyttede til Sjællands Odde i ca. 1912, var det for at kunne arbejde med et eller andet lærd, teologisk værk. Han var meget fjern overfor dagligdagen i Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg præstekald, men det betyder dog ingenlunde, at han følte sig hævet over det. Jeg tror, at pastor Krarup og far satte megen pris på hinanden — måske til dels fordi de begge var i besiddelse af lune. Det var ikke få oplevelser, pastoren omtalte til far. Må jeg give et enkelt eksempel. Det stammer fra de første år af pastor Krarups tid: »Jeg skulle jo se at komme til at ligne egnens befolkning; men det er ikke altid så ligetil. Sådan var jeg forleden inviteret til gilde hos min nabo, hr. Niels Snæver. Ved middagsbordet kom jeg til at sidde ved siden af min anden nabo, hr. Niels Wiehe Søndergaard, og når der så blev budt om anden eller tredie gang, og jeg ikke kunne spise mere, sagde jeg jo: »Næh, mange tak«; men det gjorde hr. Niels Wiehe Søndergaard ikke, — han vendte ryggen til og sagde: »Æ wel ett ha mier«. Synes De, jeg skulle gøre sådan?« - - - Det har vist også været pastor Krarup, der fortalte om et besøg i et Lyngby-hjem. Han havde siddet og betragtet gulvet, (der var lavet af tømmer, der var stjålet ved stranden, hvis ellers ejeren

havde nogen selvagtelse). »Det er dog et mærkeligt gulv, De har«, sagde præsten; »her ligger først et bredt brædt, — så to smalle, — så to meget brede, og derpå tre smalle«. Hertil svarede fiskeren i en til lejligheden passende tone: »Ja, æ håer dem lissom wo Herre hår sæen mæ dem.«

---0---

Lærerne afholdt aftenskole om vinteren (ikke i min tid). Det var naturligvis (!) kun for unge *mænd*, og læreren fik vistnok ikke andet for det end tak og så en lille gave ved afslutningen.

---0---

Der var to forhold, der i høj grad satte sit præg på folk i de dage. Det ene var den »vækkelse«, der gik hen over landet (eller var det nærmest i Jylland?) omkring århundredskiftet. Den skabte et skarpt skel mellem Indre Missions tilhængere og sammes ikke-tilhængere. Det kan ikke undre, at denne bevægelse gav anledning til ejendommelige ting — man kan godt sige til misforståede fagter i en tid og på egne, hvor der ikke var ret meget, der kunne vække røre. Svankjær fik også sit missionshus, og det fik navnet »Maran Atha«, — tydeligvis et navn, der stammede fra pastor Krarup, der var meget bevandret i hebraisk og græsk. *Han* vidste, at det betød »Herren Komme(r)«. Folkeviddet lavede en anden udtale af navnet: »Maren ta mæ«. — Det vrimlede med historier om ivrige missionsfolk, men da jeg ikke kan forbinde mere end en enkelt af disse historier med nogen person, lader jeg dem ligge. Det var en tid med »børnesygdomme«, der nu — så vidt jeg forstår — er overstået.

Det andet, der prægede tiden og egnen (eller landet?) var politik. Det var kun få år efter systemskiftet i 1901, — ikke heller længe efter provisorietiden, og heller ikke længe efter den tid, da landets sikkerhed blev overvåget af de forhadte, lyseblå gendarmer, om hvem der endnu gik mange historier. — Landstinget (halvdelen af det) blev valgt på den måde, at kommunens beboere valgte en valgmand, der rejste til Viborg sammen med kommunens højest beskattede indbygger, og valgmænd plus højestbeskattede valgte så landstingets medlemmer — halvdelen var på valg hvert fjerde år. De kongevalgte landstingsmænd (12 eller 14) var valgt på livstid.

Valget til folketinget foregik i enkeltmandskredse, hvoraf der var 4 i Thisted amt: Thisted, Hurup, Mors og Hanherred. I Thy (og mon ikke i Vestjylland i det hele taget) var det partierne Højre og Venstre, der dominerede, — andre partier var endnu ikke kommet til at spille nogen nævneværdig rolle. Det var jo sådan, at kandidaten, der fik flest stemmer i valgkredsen, var valgt, så det var svært for små eller nye partier at komme til fadet.

De to store partier (H. og V.) kan ikke sammenlignes med vore dages Konservative og Venstre. Når man kun tager hensyn til »Farven« og til partiernes gensidige vurdering af hinanden, var det fristende at ligne datidens venstre og socialdemokrater med nutidens Konservative og Venstre, men det er en sammenligning, der halter meget, og som nutidens politikere sikkert på det bestemteste vil have sig frabedt, så den må ikke siges højt!

Når der var folketingsvalg, strømmede vælgerne til valgstedet (Hurup for vort vedkommende) tidligt på formiddagen. Den dag gjaldt de almindelige regler for venskab og bekendtskab ikke. Jeg husker, at da jeg en gang var med far til valg, passerede vi lærer Nørby, eller han passerede os på sin cykel. Far erklærede, at selv om han havde været gående, var (selv han) ikke blevet tilbudt plads i vognen! — Valghandlingen, som den kaldtes, begyndte vistnok kl. 10. Kandidaterne holdt hver en tale, og derefter stillede vælgerne spørgsmål om, hvordan kandidaterne stillede sig til det eller det problem. Det måtte kandidaterne så svare på. Det lyder meget tamt og sagligt, men det var en af de største folkeforlystelser, der fandtes, — humøret var højt og vittighederne mange og drøje. Selv har jeg kun været med til denne ceremoni én gang. Jeg var 13 år og naturligvis venstremand som min far. Den dag var jeg det nærmeste ved berømmelse, jeg nogen sinde har været — men drillerier var anonyme under disse valghandlinger; det var en strålende sommerdag. Højremanden havde lagt hat-

ten fra sig, mens han talte, — også for at kunne tørre sveden af sin skaldede isse. Fluer kan lide skaldede isser, og de hjemsøgte ham meget. »Der er nogen, der har sat ham fluer i hovedet«, hviskede jeg næsvist til far, og han var ikke den, der lod en lejlighed til morskab gå fra sig. Inden to minutter snakkede hele den ene halvdel af tilhørerne om fluer i hovedet, og taleren måtte gøre pause, til latteren var døet hen. Kl. 12 sluttede valghandlingen (pudsigt navn egentlig?), og om eftermiddagen stemtes der. Først på aftenen forelå resultatet, og partierne kunne samles (i hver sit lokale) til fællesspisning og betragtninger over hhv. sejren eller nederlaget.

Det var en gammel Højre-kreds, ligesom Thisted-kredsen, men langsomt gled den mod Venstre, og en dag — det har været 1908 eller lidt før, vandt Venstre valget for første gang. Hvor stor jubelen var, kan vist bedst illustreres ved fars reaktion: Der kom telegram til mor og straks at komme til fællesspisningen i Hurup. Alene dette at ofre 2 kr. på et telegram (vi havde ikke telefon), var nærmest umoralsk. Men mor kom til Hurup, og så så vi ikke vore forældre før om aftenen tre dage senere; da kunne far kun hviske, — det tager på stemmen at råbe hurra flere dage i træk.

I årene derefter skiftedes Højre og Venstre til at vinde valget. (1909 var året med mange valg og mange ministerier). Det gav stof til mange historier og mange drillerier. Hvis jeg fortæller nogle af disse historier, bliver de nødvendigvis farvede, da jeg har dem fra venstremænd. Kredsens venstrekandidat var lærer Kirkegaard fra Krik, en statelig mand på ca. 6 fod 3 tommer, og med en børneskare på 12. At deres navne alle begyndte med H, måtte lærer Kirkegaard naturligvis høre meget for af sine meningsfæller. En gang, da han havde vundet valget, var hans modkandidat en gårdmand F. fra egnen. I skuffelse over valgets udfald kom fru F. for skade at sige (om lærer Kirkegaard): »Den elendige ralt, — han hår ett så møj skjowt, at han kan skjul' si ejen røw mæ den.« Denne udtalelse refererede velvillige sjæle for Kirkegaard. Et halvt års tid senere traf det sig, at Kirkegaard og fru F. var til et privat gilde, hvor der også blev danset. Kirkegaard inklinerede for fru F., men da de var nået salen en gang rundt, standsede han og sagde: »Jeg bød Dem egentlig op til dansen, fordi jeg har en ganske privat meddelelse at gøre Dem. Jeg skal nemlig fortælle Dem, at jeg har fået 6 nye skjorter. — Tak for dansen.«

En af de bedste historier af den art, jeg har hørt, kan kun gives mundtligt eller i det mindste til en, der kender sproget — og thyboernes sindige måde at bruge det på. Det var efter et valg, som Højre havde vundet, at en lidt vims herre ytrede til en sindig gårdmand: »Den gang gik det skam!« Ved næste gangs valg, ikke så længe efter, havde heldet skiftet. Da de samme to traf hinanden, efter at valgresultatet var blevet bekendtgjort, sagde gårdmanden *meget* sindigt: »No, — den hæer gång, — da gjek 'et.«

Det var den gang som nu, at hvert politisk parti havde sit særlige befolkningslag og prøvede at gavne dette. Sådan vil det formodentlig altid være, og det er kun naturligt. Men det forekommer mig, at der var en hel del mere albuerum i politik den gang, — at man, foruden sine egne interesser også havde plads til at tilgodese landets og helhedens tarv. Jeg spørger mig selv, om det kun er afstanden, der har givet mig det indtryk — dette med de gode, gamle dage —. Jeg prøver at vurdere dette så objektiv som muligt, men kommer dog til samme resultat; og vel at mærke: Det gælder alle partier, som fandtes den gang.

---0---

I Spails, øst for det daværende fattighus, boede Niels Kjærgaard med kone og en ret stor børneflok. En af sønnerne bor i barndomshjemmet nu, en anden i Svankjær. Niels Kjærgaard var oprindelig smed. En af mine brødre har lært smedehåndværket hos ham. Jeg husker ikke, om det var hos Kjærgaard eller hos smeden i Heltborg, hvor min bror senere var svend, at en mand skulle have smeden til at lave en plov. Han fik da det tilbud, at han skulle få selve ploven gratis, men skulle betale 1 øre for den første skrue i den og dobbelt op for de følgende, og det syntes manden jo nærmede sig en foræring. Det viste sig, at ploven fik 22 skruer. Det ville give en pris på 41.843,04 kr. Nå,

Planteskolen i Hvidbjerg v. Aa plantage 22.03. 1905. Stående Ass. Schytte

manden slap naturligvis med skrækken og betalte på en mere velkendt måde, som var til at overse.

Men tilbage til Niels Kjærgaard. Han holdt op med smederiet omkring 1910, udvidede sit landbrug og levede af det. To af hans sønner har været »karl« hos mine brødre under deres forpagtning af tjenestejorden.

Kjærgaard var fars bedste ven, og de to passede sammen, de havde begge to lune i massevis, og var begge to ivrige venstremænd. Det er nok ikke forkert, hvad flere har sagt til mig, at de to var de to venner, der fik Venstre i Hurupkredsen til at gå frem. Hvis der var nogen forskel på dem, måtte det være, at far var ilter, mens Kjærgaard vist ikke kunne bruse op — det var hans styrke.

Det var næsten altid Kjærgaard, der besøgte far og ikke omvendt. Om søndagen, henad 2, skottede far til vejen syd fra, og hans venten var ikke altid forgæves. Omtrent hveranden søndag kom Kjærgaard gående den lange vej, og han var et menneske, som det var godt at være i stue med — først og fremmest for far, naturligvis, men jeg nød også at sidde og høre på de to. Sådan en vintersøndag kunne de godt sidde og snakke længe i mørke — de glemte ganske simpelt at tænde lampen. Kjærgaard havde et ualmindeligt klart blik for folks pudsigheder, og han fortalte derom på en lun og venlig måde. Jeg husker, at han én søndag kom fra den forkerte side — og så meget fornøjet ud. Han havde været i Istrup hos en mand, der nok var bekendt som en mand med stor appetit. Da Kjærgaard kom kl. 12, skulle Peter, som manden hed, lige i lag med en 4 punds torsk — alene. Det tog sin tid, men kl. 2 var der ikke mere tilbage af torsken. Så rejste Peter Hus sig og sagde: »No ska æ ud å skied, så no wel æ sæj dæ fowal«. — »Å det tøt æ jo osse godt han ku træng te«, sluttede Kjærgaard.

De to gode venner havde mangfoldige fællesinteresser. Den, der optog dem mest, var vel nok politiken, og de fartede rundt til politiske møder overalt på egnen. Det var vistnok på hjemvejen fra et sådant møde i Snedsted, at der forefaldt en episode, som jeg må berette (jeg håber ikke, jeg har fortalt om den før). Jeg kender ikke skuepladsen af selvsyn og kan heller ikke finde den i kortet, så jeg tegner en

forklarende skitse (ikke gengivet her; red.). Vejen til Nørhå førte (den gang) over en høj bakke. Kort efter toppen af bakken gik vejen fra til Sønderhå.

Nedenfor (foran) bakken blev de standset af en fuld mand, der ville op at køre. Han skulle hen til købmand Jensen i Sønderhå. Far var øm over sin lille hest, og brød sig vel heller ikke om at have den fulde mand med i vognen, så han sagde nej. Manden blev noget krasbørstig og tog fat i hestens hovedlag. Far skulle lige til at jage ham væk med pisken, da Kjærgaard puffede til ham og sagde til den fulde mand: »Ja, do ka jo nok si' te det er en bette hæjst å en stuer bakk, så de er jo ett så lig' tel. Men do kunn wal ett *go* op ad æ bakk, fo så kun do jo wal kom op å åeg?« Jo, det kunne manden da så møj got, — det tog lidt tid for ham at komme op til bakketoppen, men vognen ventede på ham, og med megen møje kom han så op bag i vognen. Og *så* fik hesten lov at vise, at den kunne løbe! Et øjeblik efter passerede de Sønderhå-vejen, og det opdagede manden trods sin kæfert, og begyndte at råbe op om, at han skulle af — han skulle til Sønderhå. »Nej-nej, bette mand«, sagde Kjærgaard, »do skull jo hen te kjø'mand Jensen i Narhpo«. Det ville manden naturligvis ikke gå med til, men Kjærgaard holdt diskussionen i gang, til vognen var kommet ned til bakkens fod. Så fik manden endelig lov til at komme af — og tage fat på bestigning af bakken endnu en gang!

Kjærgaard har besøgt far på Sjælland. Og jeg har altid ønsket mig et lige så godt venskab som mellem de to mænd.

---0---

De handlende på den tid. Brugsforeningen i Morup Mølle var det sted, hvor vi normalt handlede. Den flyttede længere op ad bakken og over på nordsiden af vejen. Nu er den forsvundet, i dens gamle bygninger er der en lignende forretning. På bakken — ved vejen nord fra — havde købmand Lassen (senere en købmand Rottbøll) forretning. Øverst på bakken ved vejen mod Ørum lå den statelige mølle. Ved Bedstedvejen lå mejeriet (nu autoværksted eller lakereri), og vest for det farveren — navnet kan jeg ikke komme på. Og så var der jo bageren, Christensen. Det var fra ham, de rugbrød stammede, som mælkekusken tog med til os, når vi satte en seddel ved mælken om morgenen. Det stempel, som Christensen brugte til at mærke sine rugbrød med, findes nu på Lyngholm. Jeg er meget misundelig! — Lørdag aften indtog barberen fra Bedsted bageriet, så folk kunne blive klippet og »taget ved næsen« inden søndag. Det kunne af og til ses på rugbrødene! Disse kunne også indeholde andre og mere interessante ting end en smule hår. I de tider tyggede mange kardusskrå, og det var måske ikke så nemt at holde styr på. En gang fandt vi en bukseknap i et rugbrød. En skive, indeholdende knappen, blev skåret af. Nu skulle bageren have en ordentlig opsang! Jeg var med på den tur og ikke videre glad for situationen. Jeg ventede udenfor ved vognen, og det tog lang tid. Da far endelig kom ud, havde han et helt andet udseende, end jeg havde ventet, og han havde travlt med at komme afsted — og få *grinet* ud! Har bageren haft en sjette sans? Noget kunne tyde på det, for far havde knapt nået at komme ind og lukke døren før han blev overvældet med velkomst og alskens venlighed, så han ikke kunne få et ord indført, og da slet ikke ord af den art, han havde tænkt sig at bruge. Hesten fik rugbrødsskiven, og jeg knappen!

I Svankjær var der ingen bager, men et brødudsalg, velsagtens med brød fra Morup Mølle. Det var Else Mari', en enlig kvinde (om hun var enke, ved jeg ikke), der havde dette udsalg. Hun sagde ikke ret meget, når vi kom for at handle med hende, spildte nok ikke så meget af tid og penge på renlighed, men vi vidste altid, hvad hun havde på lager, og hvad det kostede. Jeg ville gerne smage en af hendes »femøres« igen. 5 øre var vistnok det dyreste brød, hun solgte. (Undskyld, det var en fæl mundfuld, — jeg mener: Hendes »femøres« var det dyreste brød, hun solgte). Else Mari' var et af de steder, vi beærede med vor handel, vi skolebørn, når vi havde haft eksamen i skolen. Så havde alle børn fri (hjemme fra) om eftermiddagen, og børnene fra Kjallerup og Madsted samledes ved Æ Hyw, — 3 kæmpehøje tæt vest for Kjallerup mølle. Der blev lavet lange lister

over, hvad der skulle indkøbes for de 25 eller 50 øre, som hvert barn havde fået i dagens anledning, og to drenge blev sendt til Svankjær for at hjembringe de gode sager. (Det ville være ganske utænkeligt, at deputationen bestod af 1 pige og 1 dreng!) Det var naturligvis en stor ære at blive sendt ud på en så vigtig handel.

Det var nok omkring 1910, at der kom et nyt brødudsalg i Svankjær. Else Mari' hin' hus lå syd for købmandens have med vejen til Lyngholm mellem de to huse. Det nye udsalg lå ved Ørum-vejen, lige efter Missionshuset, og indehaveren var den tidligere møller, Ywer (Ivar?) og hans kone Maren. Jeg tænker, Else Mari' var blevet træt på det tidspunkt. Hun var vist en gammel kone. — Ywer (jeg har aldrig hørt, om han havde noget efternavn) havde som sagt været møller, den gang møllen i Svankjær var en rigtig mølle med sejl på vingerne, — ikke slet så fin som den i Morup Mølle, der havde »Krøj-værk«, mens Ywer selv og med håndkraft måtte krøj sin mølle efter vindretningen. — det var dog nok i Ywers tid, at den smukke mølle blev erstattet af et stålstativ med en firevinget klapsejlsmotor på. Underdelen af møllen var tækket med tagspåner, — ikke med rustende jernplader, som der er på de sørgelige levninger af møllen, der nu står i Svankjær som en skamplet på byen.

Jeg tænker, at møllen har givet et ret godt udkomme, for der var i hele sognet kun de to møller: Svankjær og Morup Mølle, foruden at de større gårde havde en mølle til eget brug, en »klapsejlsmotor«. Det var hyggeligt at køre til mølle med korn, der skulle gruttes, for Ywer var en rar og hyggelig mand, og en mølle var jo en vigtig ting i sognet. — Der var en tildragelse et år, som gjorde meget dybt indtryk på mig og mine yngre søskende; den var *så* betydningsfuld, at den nødvendigvis må omtales. Hvert år i begyndelsen af december blev der sendt 7 skæpper byg (!) til møllen for at blive lavet til »pillemel«, og derpå til pebernødder. (7skæpper!). Hvad det vil sige at pille melet, ser jeg mig ikke i stand til at fortælle. Jeg ved kun, at en vigtig del af denne proces foregik ved, at efter malingen blev produktet hældt ned forbi en åben luge, så skalierne blev blæst bort; men det skulle blæse godt til det brug, og ét år var det meget småt med vinden i december — langt fra nok til at lave »pillemel«. Plantørboligen var på den anden ende! Dette var simpelthen en katastrofe, hvis omfang kun datidens unger kunne fatte. Men »lillejuleaftensdag« blev det storm, og så kom der gang i pilningen, og mors pebernødder af bygmel og sirup kunne laves. De blev om aftenen trillet ud i pølser af tommelfingers tykkelse, og pølserne blev først skåret i pebernødder den næste morgen (kl. 4) og bagt i den store bagerovn i bryggerset. De fyldte mere end én dragkisteskuffe. — Men det var et sidespring. - - - Ywer blev gammel og træt af sliddet i møllen. Så byggede de det lille, gule hus, og dér fik de brødudsalg. Og jeg tror, de fik brød fra Bedsted. Forandringen var ikke så stor, og jeg lærte aldrig rigtigt at goutere de mere nymodens »femøres«. — En af mine søstre (som førte hus for far) var en gang inde hos Maren og spurgte, om hun havde wienerbrød.»Wi(k)nerbrø«, sagde Maren med en blanding af foragt for det nymodens og beklagelse af, at udvalget i hendes udsalg ikke rakte så langt, »nej, de' håer wi ett.« »Ja,, jeg mener femøres«, forklarede min søster. »No, femøres, — ja, de' håer wi da«. — »Er det frisk«, ville min søster vide. »Fresk!« forarget, — »ja de' war da ett godt ant«. »Ja, men er det fra i dag eller i går«. Nå, det viste sig jo, at et så urimeligt forlangende kunne Maren ikke honorere — men det var da ikke en uge gammelt. —

I Bedsted var der en bager Madsen. Han lavede wienerbrød og meget andet fint, men først og fremmest var han en umådelig fornøjelig og lun mand. Han og Bedsteds daværende præst, pastor Hørlyck, havde det som så mange fornøjelige mennesker, at de altid lå i krig, men altid var perlevenner. Pastoren kom en dag ind i butikken (den lå på »den anden side« af banen, lige overfor stationen). »Ja«, sagde han til bager Madsen, »det *er* skam noget godt brød, De bager, jeg spiser det med stort velbehag; men det kan jo ikke nægtes, at det ikke helt er på højde med det i Thisted.« — »Nå tøwwes De det, hr. pástor, ja, det skal jo nok sæed. Æ tøwwes da osse, te di præker jawn godt, — det æ da hiel ud godt nok te mæ, men de fo'stor sæ, det æ jo lånt fræ så gue som ham i Thisti«.

I Gammel-Bedsted (hedder det vel) var der en købmandsforretning, — en købmand Worm. Jeg har vist aldrig været i den butik, (som for resten blev kaldt »den røde butik«). Den var vistnok lidt af en specialforretning — jeg tror lidt af en isenkrambutik og med lidt handel med landbrugsmaskiner, d.v.s. harver og plove, — til sidst måske endog såmaskiner.

Der var en dygtig smed i Morup Mølle, og senere kom der også smed i Svankjær. Den nærmeste maler var nok maler Madsen i Bedsted, hvem min ældste bror stod i lære hos. — Af murere kender jeg Kanstrup samt en lille mand, »Grejs« (Gregers og så et efternavn, velsagtens), der boede i et ganske lille hus tæt syd for Svankjær gamle skole. Tømrere og snedkere, — der var én i Kjallerup. Hans navn husker jeg ikke. Hans drivkraft var en vindmølle (med sejl!). Hans hus blev senere købt af Niels Anton (igen uden efternavn), der drev det med landbrug. Han var tillige snefoged. Det var en brydsom post i snevintre, for når han skulle samle mandskab til rydning af vejene, måtte han *gå* til hver enkelt. Der var næsten ingen, der havde telefon. Det kom først så småt, da der omkring 1914 kom en central i Svankjær. I Svankjær hed snedkeren Jens Post (han havde vist en tid været postbud), og i Morup Mølle en meget dygtig snedker, Martin Led. (Eller *var* det i Bedsted, — næppe).

---0---

Telefonen, som *ikke* var der, bevirkede, at vi drenge skulle gå mange ærinder til forskellige mennesker, som far skulle i forbindelse med, — især dem, der arbejdede i plantagen. Min yngste bror (6 år ældre end jeg) havde et forbløffende kendskab til, hvor folk boede, og han kunne sikkert fortælle meget mere om befolkningen, end jeg kan. Der blev jo efterhånden ikke arbejdet så meget i plantagen, — det meste havde fået den første tilplantning, — og så var der ikke så meget brug for en »bydreng«. Hvad jeg kan fortælle om folk, bliver mere spredt og springende, men lidt af det kan måske have interesse.

Af arbejdere i plantagen husker jeg særlig de to »gamle«: Søren Jensen og Laust Henriksen. Sidstnævnte var min særlig gode ven, og det er ikke få af hans melmadder, jeg har spist, når jeg kom ud til en af planteskolerne, mens der spistes frokost, »formiddagsmelmad«. Så var der Laurids Larsen, som boede mellem Svankjær og Morup Mølle. Der var Chr. Brandborg, som dog ikke så ofte arbejdede i plantagen. Og der var Kræn Larsen. Han boede skråt overfor missionshuset, — der står vist endnu 1907 i et felt på nordgavlen. Hans yngste søn og jeg arbejdede sammen i planteskolen i 4 år, og holdt da også sammen senere i livet. Derfor kendte jeg den familie ret godt. Det var et par meget dybt religiøse og hjertensgode mennesker. De var ikke ved helt godt helbred, og måske derfor lidt pylrede, hvad der også udstrakte sig til den søn, der var min arbejdskammerat. Men jeg har aldrig i det hjem hørt et eneste vredt eller ondt ord mellem dem eller om andre mennesker. — En søn (Kristian Larsen med et mellemnavn) bor i Svankjær, og *hans* søn er vistnok snedker ligesom sin far.

Og endelig var der Kristen Tanderup, som hørte til den faste stok i plantagen. Han var vel senere postbud? Han talte ikke så meget, og han lo ikke af sine egne morsomheder, og dem var der ikke få af. En gang i en travl periode havde en mand, som ellers sjældent kom der, arbejdet i plantagen. Han var ikke rask, og med eller uden grund havde han sjældent noget arbejde, — en lille mand med en stor børneflok og et lille hus nordligst på Lyngholm Mark — ned efter Madsted-vejen. Huset nu ligner ikke det lille, »sølle« hus fra den gang. Manden hed Laust — eller Laurids Christensen (?), i omtale altid Tolle Laust. — Da månedslønnen skulle udbetales til Laust og Kr. Tandrup og de øvrige, skulle Laust jo kvittere, og det var en meget vanskelig sag for ham, men med lidt hjælp og gode råd lykkedes det omsider, og han satte et punktum både efter fornavn og efternavn. Far roste ham for det gode resultat og tilføjede, at han endda kunne have sparet det ene punktum. Hertil bemærkede Kren Tajerup: »Do skul ha' sat en spørgsmålstegn«. Tolle Laust har sikkert ikke forstået den dybere mening af den bemærkning, — heldigvis.

Der var også jævnligt Lyngby-folk, der arbej-

dede i plantagen, men dem kender jeg ikke nogen af.

---0---

Et par hundrede meter SV for Istrup skole boede Laust Peter, (der som så mange andre ikke havde noget efternavn). Huset er nu borte. Jeg fandt stedet, hvor deres kjell med spand og vinde havde været. Det var ældre folk, og de var *virkeligt* gammeldags. De havde to børn: Sønnen tog lærereksamen, og var meget betaget af al den lærdom, han havde fået på seminariet. Hans kælenavn var »Æ Stork«. Datteren blev gift med Jens Hvid i Kjallerup. — Laust Peter havde en hvid hest, som egentlig havde nok at gøre med at holde sig selv på benene, men den blev jo dog spændt for en vogn af og til, og jævnligt kom mine ældste søskende op at køre med Laust Peter, når de var på vej til skole. Men det fik en brat ende, da Laust Peter en morgen, på en venlig indbydelse til min ældste bror om at køre med, fik svaret: »Nej tak, jeg har ikke tid i dag«. En gang, da jeg var hos Laust Peters med bud fra far, blev jeg trakteret med en honningmelmad. Honning af egen avl; men avlen foregik på den måde, at bierne boede (kun) i kuber, og når de flittige, små dyr havde fået bygget kuben fuld af vokstavler, og havde samlet honning deri, blev de dræbt ved at ryge kuben med svovlblomme. Voks og honning blev så skrabt af kuben, og denne blanding plus en del svovl fra rygningen smurte de så på brød. Jeg havde meget travlt med at komme hjem og sagde — temmelig langt fra sandheden — at jeg kunne spise honningmelmaden på hjemvejen.

En dag blev min skolekammerat Peter Pedersen (Madsted) og jeg sendt over til Laust Peter med lærer Nørbys kniv, som skulle slibes. Laust Peter viste os sin egen kniv og fortalte om alle dens gode egenskaber, *Det* var en gue knyw, »men den dæer (Nørbys), den æ så blød som en luet!« Naturligvis fortalte vi glædesstrålende lærer Nørby, hvad der var blevet sagt om hans kniv. Han steg endnu mere i vor drenge-agtelse, da han sagde, at »så skal den da nok være godt vindtørret«.

---0---

Mælkekusken, der kørte mælk til Morup Mølle andelsmejeri, boede i Istrup og hed Klaus. At han også hed Nielsen, ved jeg deraf, at jeg

har haft 4 skolekammerater fra det hjem, — den ene, Inger, (nu Jensen, bor syd for Grimmelykke) gik jeg til præst sammen med. Vi skulle køre mælkespandene med 60 liter mælk de 500 m op til pladsen ved »Den sorte Klit«, dér, hvor vejene skilles. Mælkekuskene besørgede også mange småindkøb for kunderne. Man satte en seddel på mælkespanden og så gjorde han indkøb og sparede tid for folk. Det var navnlig brød, der således blev fordelt. — I de senere år delte Klaus dette arbejde med en anden mand fra Istrup. Jeg ved ikke andet om ham, end han »hed« Æ Skomager og havde en mærkelig, broget hest!

Omkring 1914 kom en yngre mand hjem fra USA og købte en gård i sin fødeby Istrup. Det var (vistnok) ham, der hed Jens Martinus et-eller-andet, en pudsig, ilter type. Over there var han jo vant til at bruge moderne maskiner, og han købte en selvbinder og høstede af og til også for andre folk.

---0---

Postbefordringen skete med kørende post fra Bedsted til Svankjær. Derefter tog Mads Post (Pedersen) cyklen til Lyngby og til plantagen; senere kom også Kjallerup og Istrup ind under hans tur. Hestene stod enten i Svankjær eller hos os, alt efter rutens omfang. Madsted og Svankjær havde en særlig postmand, Mads Jensen. Onde tunger sagde, at han havde bestemte ordrer til, inden turen blev påbegyndt, at forevise posten og især de åbne kort for sin kone. Men det har nok været snak! Omkring 1908-10 blev der oprettet et brevsamlingssted i Svankjær med Kristoffersen som chef. — I Kjallerup var der, på Mads Bisp's hus (se senere) en postkasse, der blev tømt én gang om dagen — ligesom postkasserne bliver nu til dags. — Mads Post havde ofte passagerer med, når der skulle rejses eller handles i Bedsted. Han var forøvrigt en mand, der havde en praktisk viden om en masse ting ud over posttjenesten.

Der var langt til apoteket, der lå i Vestervig. Derfor var der et ugentlig bud til denne stad. Det var en mand på Lyngholm mark (Per Huel var vist hans navn; navnet »Huel« fandtes også i Istrup — uden at vistnok nogen af bærerne var døbt med dette navn eller noget, der lignede det, f.eks. Hoel, som man kunne tænke). Apoteket var vist det sted, hvor han havde flest ærinder, men der var jo også muligheder i Vestervig, som der ikke var nærmere ved. Prisen for en portion medicin (altså budpengene) var vistnok 20 øre.

Også lægen boede i Vestervig. Jeg kendte kun *læge Toft*, som må være kommet ca. 1904. Han døde for få år siden og blev meget gammel. Læge Toft var meget agtet og afholdt på egnen. Hans rolige, venlige optræden og hans dybe stemme var, tror jeg, en ikke ubetydelig faktor i helbredelsen af hans patienter. Også børn betragtede ham med tillid, fordi han talte lige så venligt og alvorligt med dem som med voksne. Jeg har læst, at læge Toft brugte sit otium til et eller andet arbejde ved lægevidenskaben, men hvilket ved jeg ikke.

Tidligere havde man vel hentet lægen i sin vogn, men læge Toft fik en bil — måske 1908-1910. *Det* var noget nyt! Vistnok den eneste bil på egnen. En gang, da læge Toft havde tilset far, kom jeg op at køre en halv km ud ad vejen i dette moderne køretøj, der var registreret under *nr. 8.* Der var noget at fortælle i skolen næste dag.

Ellers var egnen ikke motoriseret. Købmand Madsen i Svankjær havde i nogle år en motorcykel — det var man vel nærmest forarget over. Det var ikke helt passende for en mand i hans alder. Jeg har set, at den var uvillig til at komme i gang — der skulle løbes hurtigt og ret langt med den for at overtale den til at trække. Til gengæld var den ikke sådan at stoppe igen, hvis man kan tro, hvad der fortaltes, nemlig, at den stolte ejer nogle gange havde glemt, hvordan den skulle standses, så hans udflugt blev en del længere end planlagt.

I Vestervig (for nu at vende tilbage der til et øjeblik) havde også retten til sæde (og har det vel endnu?). Herredsfogeden var så højt hævet over det gemene folk, at hans navn ikke var noget, en dreng hørte, så det kan jeg ikke gengive. Men et par historier, som jeg har fra far:

Herredsfogeden begav sig hver formiddag kl. 10 over på hotellet (eller restaurationen?) sammen med sin hund, Træf. Når disse to havde

anbragt sig på hver sin stol ved et bord, bestilte Herredsfogeden to glas portvin, »eet til mig og eet til Træf«. Herredsfogeden nød derefter sit glas portvin til avislæsning. Når dette var overstået, opdagede han til sin forbavselse, at der stod et fuldt glas på bordet endnu, og udbrød: »Nå, du drikker ikke, Træf? Ja, så må jeg jo drikke det«.

Vestervig havde den gang en borger, der blev kaldt Sølle Søren. Han havde nok meget små evner, og det gav sig bl.a. udslag i, at han af og til begik et lille tyveri. Således havde han en gang taget et par træsko, som stod udenfor en dør, og så måtte han jo i retten. Den rare herredsfoged ville på ingen måde gøre den åndssvage mand noget ondt, men forhør skulle der jo holdes, og det blev langt, for Søren nægtede bestemt. Til sidst sagde herredsfogeden: »Ja, men De kan jo lige så godt indrømme, at De har taget de træsko, for der er jo to vidner, der har set det«. »Nej, Hr. Herredsfoged, de håer æ ett, på ingen måed«, forsvarede Søren sig, og derpå til tilhørerne bagved: »Æ Holder mæ styw, så læng' æ kan!« — Derfor sagde man om en, der var vanskelig at overbevise: Han holder sæ styw så læng han kan, lissom Sølle Søren.

Fortsættes i 1985-udgaven.

Sommerturen

den 21. juni 1984

Udgangspunkt: Morup Mølle Kro.
Deltagerantal: Ca. 50.
Rute: M.M. - Vilhelmsminde - Gl. Ørum - Vestervig Gl. Kirkegård - Rodenbjerg - Tolbøl - Lodbjerg Plantage - Morup Mølle, hvor der sluttedes med fælles kaffebord og fremvisning af gl. lysbilleder med tilknytning til turen.

Vilhelmsminde byggedes i 1850-erne og fik sit navn efter Vilhelm Eyber, Gl. Ørum. Gården blev udstykket i 1925, og den store 3-fløjede avlsgård vest for vejen, over for det bevarede stuehus, blev nedrevet. Auktionen i forbindelse med udstykningen var en folkefest med restaurationstelt fra Bedsted Kro opstillet på gårdspladsen.

Gl. Ørum med voldstedet på engen ved Morup Mølle Å er beskrevet i Hist. Årb. 1916. — Resterne af den gamle hovedborg på den østlige borgbanke og stalde m.m. på den vestlige blev nedrevet i 1748, efter at Jens Moldrup, Vestervig Kloster havde købt Gl. Ørum for at sætte en stopper for klagerne over opstemningen af åen i forbindelse med driften af Gårdhus Mølle Klædefabrik (se Esben Graugaard's artikel). Kvadre fra borgen findes i det nuværende Gl. Ørum, der er bygget på den gamle ladegaards plads. Af betydelige mænd på Gl. Ørum kan nævnes Klingenbergerne (1679-1716), kendt for bl.a. organiseringen af landets postvæsen, og preusseren Vilhelm Eyber (1810-1857), som anlagde én af Thy's smukkeste haver ved Gl. Ørum og var foregangsmand på mange områder (landbrug med bl.a. rapsdyrkning, hedeopdyrkning (Fuglsang) og tørvegravning).

Hvor Vestervig Gl. Kirkegaard nu ligger, stod måske kristendommens vugge i Thy. Her, hvor St. Thøgers Kilde endnu findes, opførte Hellig-Thøger — Thys Apostel — sin første kirke, der senere blev afløst af en engelskpræget korskirke, næsten lige så stor som den nuværende Vestervig kirke, der oprindelig var klosterkirke, men blev sognekirke efter reformationen i 1536, da klosteret blev nedlagt. Kort efter nedrev man St. Thøgers Kirke og genanvendte materialerne forskellige steder, bl.a. da man opførte Ålborghus Slot. — Modeller af Vestervigs kirker ses i kirken, og historiske beskrivelser findes i flere årgange af Hist. Årb.

Uffe Larsen.

Thy's hovedvandløb fra Sjørring sø og videre sydover havde oprindelig sit udløb ved Agger. Sandflugten lukkede udløbet ca. år 1600 og 1621 bevilgede Chr. d. IV penge til udgravning af kanalen ved Taabel efter ansøgning fra lensmændene på Vestervig Kloster og Ørum slot, Claus Daa og Tønne Friis (årbog 1916). I 1825 brød havet igennem både syd og nord for Agger ved det daværende Aalum (årbog 1950). 1 1868 uddybedes kanalen ved Taabel med engelsk kapital og selve udtørringen af Flade og Ørum søer var tilendebragt i 1875. Da havde en arbejdsstyrke på 2-300 mand gravet en ca. 1 mil lang kanal ved søens øst- og sydside. Pumpestationen, hvoraf ruinen endnu kan ses ca. 100 m øst for Taabel bro, blev drevet af en dampmaskine og et par store vindmøller. I Nogle år var der stor høslet og afgræsning på den gamle søbund, men foretagendet var urentabelt og syv år efter 1882 stod arealet atter under vand.

Ved kysten blev de første høfder bygget 1880. Sikringsdiget ved Flade søs østbred blev opført 1957.

Navnet Tolbøl siges at stamme fra Tolv Boel. Tolbøl har stadig god jord, da stedet var beskyttet mod sandflugt af Flade sø og »Lille sø« ved Løgstrup, der kunne opsuge en hel del af sandet. Lodbjerg sogn er på 2700 td. land, hvoraf ca. ¾ blev ødelagt af sandflugten. Denne er allerede begyndt i oldtiden, hvilket museumsinspektør David Liversage fra Nationalmuseet har konstateret ved fund fra forskellige tidsperioder med mellemliggende flyvesand. I kystskrænten dukker Lodbjergs fortid op. De ældste fund er fra ældre jættestuetid ca. 3000 år f. Kr. Den altødelæggende sandflugt fandt dog sted langt senere i årene efter 1500. Løgstrup vandmølle blev ødelagt 1592. 1421 omtales byen Skovsted, hvor præstegården lå. 1664 var Skovsted reduceret til 3 gårde, 3 boel og huse, og det sidste man hører til Skovsted er fra 1739, hvor der meldes, at al jord nu er dækket af sand. Rotbøll var datidens herregård, der i 1664 hørte under Vestervig kloster. 1688 nedsættes hartkornet, og i 1739 er gårdens bygninger forsvundet, og der er kun ca. 10 td. sæde markjord tilbage. Sveigård havde i 1844 et jordtilliggende på over 200 ha. Lodbjerg plantage er påbegyndt i 1922 ved frivilligt salg af klitlodder fra de omkringliggende gårde. Kun ca. halvdelen af arealet på ca. 1.000 ha er beplantet, heraf en del med bjergfyr for varigt at binde sandet og således undgå udgifter til sandflugtsdæmpning. På arealet kan ses 14 gravhøje, rester fra en boplads fra ældre romersk jernalder fundet i 1972 af skovarbejder Ingvard Larsen, samt »Rudera af Lodbjerg Kirke«. Det er nok snarere rester af en gammel gård og ikke kirken, der har ligget her. Undersøgelser af magister Schultz fra Nationalmuseet i 1941 peger på dette, og Lodbjerg kirke har formentlig aldrig ligget andre steder, end hvor den nu ligger. Mange mennesker undrer sig over kirkens øde beliggenhed. Da bør man tænke på, at kun 500 meter nord for kirken ligger de to Baunehøje fra bronzealderen og vidner om en tidlig bosætning i dette nu så øde område.

E. T. Andersen.

Sydthy Egnshistoriske Arkiv

I forbindelse med oprettelsen af Egnshistorisk Forening for Sydthy er det tanken, at arkivet, der nu er underlagt Sydthy Bibliotek, med tiden skal blive en selvejende institution med Egnshistorisk Forening som støtteforening.

Arkivet har et besøgstal på ca. 500 på årsbasis.

I 5 uger hver sommer har arkivet en større billedudstilling, i sommeren 1984 med følgende emner: Limfjordsegnene og Lodbjerg og Hvidbjerg v. Å klitplantager. Disse udstillinger er samtidige med sommerudstillingerne af lokale kunstnere, i år med en særudstilling af Ellen Raadal i anledning af hendes forestående 75-års fødselsdag. 2.625 mennesker besøgte udstillingerne i 1984.

Oversigt over arkivalier i Sydthy Egnshistoriske Arkiv:

1. **Kirkebøger** fra kommunens 18 sogne: Agger 1697-1868, Vestervig 1697-1860, Lodbjerg 1717-1859, Ørum 1719-1852, Hvidbjerg v. Å 1722-1859, Bedsted 1710-1858, Grurup 1710-1873, Hassing 1757-1871, Villerslev 1757-1874, Skyum 1719-1871, Hørdum 1719-1860, Visby 1649-1872, Heltborg 1648-1866, Hurup 1669-1733 og 1785-1858, Ydby 1669-1860, Boddum 1669-1855, Helligsø 1646-1857, Gettrup 1647-1869. Kirkebøgerne suppleres i de kommende år med nyere.
2. **Folketællinger** fra de samme sogne: 1787, 1801, 1834, 1840, 1845 og som microfilm foreløbig fra 1860 og 1890.
3. **Matrikelkort** fra alle sogne.
4. **Hartkornsspecifikationer** 1788 over Hassing-Refs herreder.
5. **Skifteprotokoller** fra Boddum Bisgaard 1723-1806, Abildgaard 1800-1813, Skibstedgaard 1755-1805, Koldbygård 1797-1804, Irup 1756-1800, Tandrup 1728-1826, Vestervig Kloster + Ørum 1764-1805, Chr. Knudsens Gods 1774-1801.
6. **Skøde- og panteprotokoller** fra Hassing-Refs herreder 1859-1927.
7. **Tingbøger** fra Hundborg og Hillerslev herreder.
8. **Justitsprotokoller** fra Hundborg og Hillerslev herreder.
9. **Brandprotokoller** fra en del sogne.
10. **Foreningsprotokoller,** der stadig suppleres.
11. **Moldrups** Geographia over Thyland, 1761.
12. **Avisudklip.**
13. **Billedsamling** på ca. 2.000 stk., som er under registrering med hjælp fra medlemmer af Egnshistorisk Forening. Man håber via jobskabelsesordningen at få øget bemandingen, så en tilbundsgående registrering kan blive gennemført. Derved vil arkivet kunne give de besøgende en betydelig bedre service.

Tage Thure. *Elly Mardal.*

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Med udsendelsen af dette første årsskrift gives en kort redegørelse for foreningens virke indtil dato:

Ved den stiftende generalforsamling 16. januar 1984 var der 69 medlemmer — siden da er medlemstallet vokset til 487 medlemmer, et tal, der langt har oversteget de forventninger, vi havde ved foreningens oprettelse; vi bringer vore sognerepræsentanter en stor tak for deres medvirken hertil.

Ved den stiftende generalforsamling i Bedsted mødte 37 medlemmer, og ved forårsmødet i Koldby, hvor Uffe Larsen viste en 50 år gammel film fra Sydthy, var der fuldt hus. Den historiske aftentur 21. juni i Morup Mølle, Vestervig, Lodbjerg og Ørum-området beskrives af Uffe Larsen og Ejgil Andersen andetsteds.

Med denne korte redegørelse et velkommen til alle vore læsere.

Bestyrelsen.

Hvordan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy?

Drejer det sig om medlemsskab, spørgsmål og/ eller forslag til foreningsarbejdet m.m.: Kontakt da et bestyrelsesmedlem eller en kontaktperson.

Bestyrelsen:

Elly Mardahl, Burhøjgårdvej 2, Boddum, 7760 Hurup. (formand). — Tlf. 95 90 93.

Uffe Larsen, Skolegade 13, 7755 Bedsted (næstformand). Tlf. 94 52 39.

Gitte Jensen, Aggervej 10, Tåbel, 7770 Vestervig (kasserer). — Tlf. 94 18 15.

Gunnar Kjær Mortensen, Fuglebækvej 10, Boddum, 7760 Hurup (sekretær). — Tlf. 95 91 41.

Eigil T. Andersen, Lodbjergvej 39, 7770 Vestervig. — Tlf. 94 80 25.

Sogne-kontaktpersoner:

Agger : Jens Andersen, Blåbærvej 10, Agger, 7770 Vestervig, tlf. 94 16 29.

Bedsted : Uffe Larsen, Skolegade 13, 7755 Bedsted Thy, tlf. 94 52 39.

Boddum : Gunnar Kjær Mortensen, Fuglebækvej 10, 7760 Hurup, tlf. 95 91 41.

Gettrup : Egon Olesen, Ydbyvej 92, Gettrup, 7760 Hurup, tlf. 95 64 30.

Grurup : Gerda Riis, Nørgårdsvej 2, Gammelby, 7755 Bedsted, tlf. 95 13 61.

Hassing : Anne Marie Stensgaard, Vestervigvej 153, 7755 Bedsted, tlf. 94 60 34.

Helligsø : Henny Munch, Helligsøvej 44, 7760 Hurup, tlf. 95 63 17.

Heltborg : Anne Larsen, Landevejen 61, Heltborg, 7760 Hurup, tlf. 95 19 71.

Hurup : Annelise Henriksen, Thormodsvej 31, 7760 Hurup, tlf. 95 19 05.
Hjalmar Stauersbøl, Søndergade 26, 7760 Hurup, tlf. 95 10 55.

Hvidbjerg: Vera Møller, Hedegårdsvej 11, Svankjær, 7755 Bedsted, tlf. 94 81 63.

Hørdum : Jens Jørgen Krogh, Møllevangen 5, Hørdum, 7752 Snedsted, tlf. 93 63 61.

Lodbjerg : Eigil T. Andersen, Lodbjergvej 39, 7770 Vestervig, tlf. 94 80 25.

Skyum : Jens Tølbøll, Tingvej 2, Skyum, 7752 Snedsted, tlf. 93 61 57.

Vestervig: Kristine Vendelboe, Bubbelvej 4, 7760 Hurup, tlf. 95 13 03.
Ruth Visby, Klostergade 44, 7770 Vestervig, tlf. 94 12 66.

Villerslev : Folmer Tybirk, Kirkebakken 4, Villerslev, 7755 Bedsted, tlf. 94 60 27.

Visby : Hans Petersen, Oddesundvej 248, Visby, 7755 Bedsted, tlf. 95 14 03.

Ydby : Jytte Sunesen, Brendgårdsvej 67, Ydby, 7760 Hurup, tlf. 95 64 05.

Ørum : William Mortensen, Lodbjergvej 54, Ørum, 7755 Bedsted, tlf. 94 80 78.

Årbogen tilsendes alle medlemmer.
Kontingent for 1985:
40,- kr. for enlige, 50,- kr. for par.

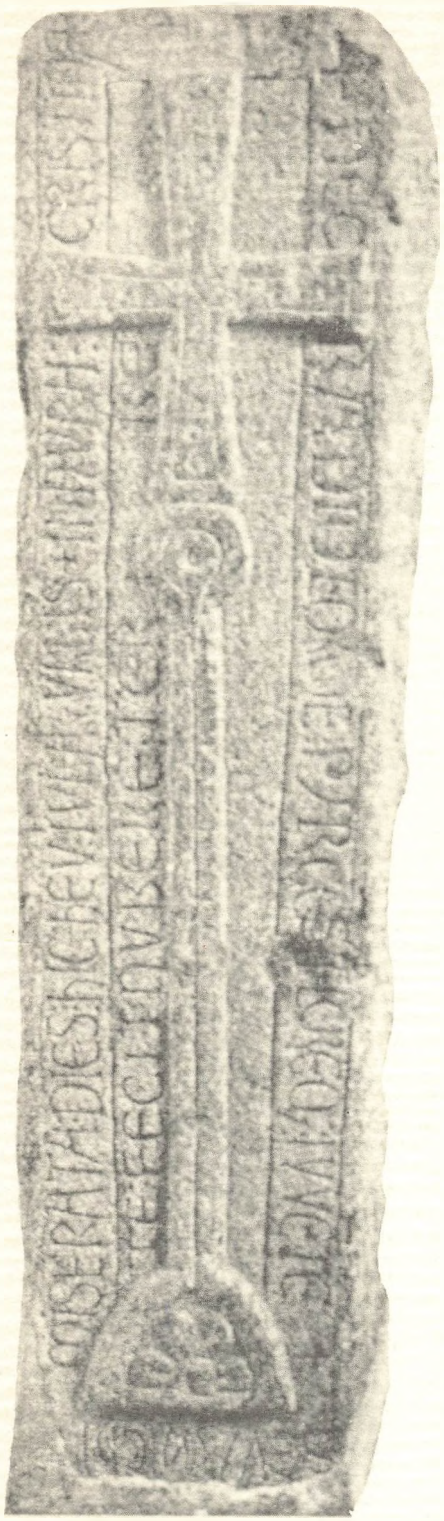

SKÅNSELSLØS
MOD SKØNHEDENS
STRÅLEGLANS
OG GRUM MOD
UNGDOMMENS BLOMST
HAR DEN DAG,
SOM IKKE YNKES
OVER NOGET HER,
AK, LADET DIG,
BYENS SOL,
UGIFTE JOMFRU,
CHRISTINE,
FORMÆLES
MED JORDEN.

Gravsten
i Vestervig Kirke.
Fra 1200 - 1250.

ISBN 87 85137 08 1